LUCERNAE
FICTILES
MUSEI.

VOL.
I.

2 Vols
£12-0-0

LUCERNAE
FICTILES
MUSEI
PASSERII.

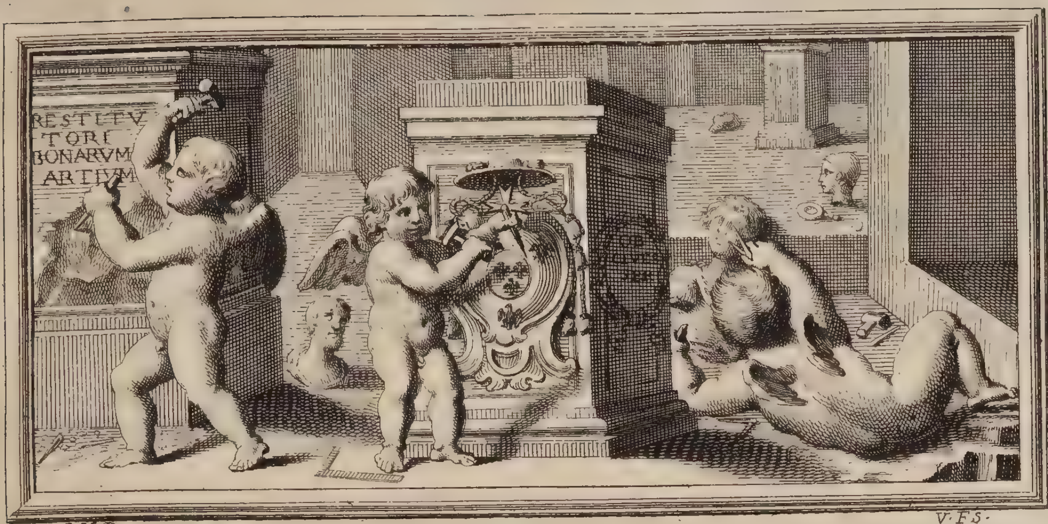
Io. Bapt. Passerius del. V. F. S.

SUMTIBUS
ACADEMIAE PISAURENSIS.

PISAURI; M.DCC.XXXIX.
IN AEDIBUS GAVELLIIS
SUPERIORUM PERMISSU.

Joseph Menabuonj del.　　　　*Carol. Gregorj sculp.*

I·M·D· V·F·S·

F R I D E R I C O
LANTIO DE RUVERE V. P.
ARCHIEPISCOPO PETRENSI
METAURENSIS PROVINCIAE
PRAESIDI

ACADEMIA PISAURENSIS.

Io·Bapt·Passerius·del·pris·in·m·pass· V·F·S·

Uam TIBI, atque universae literariae Reipublicae Academia nostra obligaverat fidem, en solvimus, VIR PERFE-

CTISSIME. Superiori enim anno, quum eruditissimas TIBI Josephi Averanii, in Pisano Lyceo Antecessoris, lectiones de CHRISTI Servatoris Passione offerremus, nostras etiam lucubrationes tuo Nomini inscriptas brevi in lucem nos emissuros praenunciavimus. Id nunc elegantissima, quam vides, veterum Lucernarum editione praestamus. Fortasse eruditorum hominum expectationem praevenimus; at votis certe nostris vix fecimus satis; quid nanque optabilius esse nobis umquam potuit, quam exercitationum nostrarum, quae tuo beneficio uberiores fructus in dies promittunt, partem aliquam cum Republica literaria communicare, tuorumque egregio-

rum

rum in nos meritorum, quorum certe memoriam nulla delebit oblivio, publicum aliquod teſtimonium dare? Neque vero praeclaras tuas laudes oratione perſequi in animo nobis eſt; ſatis enim illae conſtanti fama, atque omnium ſermone celebrantur; nam ita natura comparatum eſt, ut ea, ex quibus utilitas maxima percipitur, in ore omnium ſint, & ad caelum uſque extollantur. Et ſane quis tuam non extollit in adminiſtranda Republica ſolertiam? quae tanta eſt, ut paucorum annorum ſpatio, quibus TE Metaurenſi Provinciae CLEMENS XII. Pont. Max. praepoſuit, ſimultates Civium, partim occultas, partim apertas

non ſemel exſtinxeris ; iniquiſſimo tempore uberem comportato undique frumento annonam praeſtiteris ; extraneorum militum, qui hanc, proximaſque regiones occupaverant, licentiam repreſſeris ; peſtilentiam, quae armenta inficere, nec opinato, coeperat, magna cura, atque incredibili diligentia averteris ; vix ut tot, tantarumque calamitatum, quibus affecti fuimus, conqueri nunc jure poſſimus. Jam vero quantum illud eſt, quod a tuo congreſſu, colloquioque nemo minus TIBI gratus abſcedat, ſive ea, quae petiit, a TE impetraverit, ſive repulſam tulerit ; facit hoc ſingularis tua comitas, affabilitaſque ſermonis, qua TIBI animos ho-

mi-

minum quam maxime concilias. Quid? nonne mirantur omnes eximiam tuam liberalitatem, qua non cives modo, verum exteros etiam magnificentiſſime complecteris? Accedit demũ, veluti cumulus, quod laudatiſſimum hunc vitae curſum a teneris uſque unguiculis inſtitueris, & per omnes dignitatum gradus, perque ampliſſimam legationem Pontificio nomine apud potentiſſimum Gallorum Regem geſtam, ſancte, conſtanterque tenueris. Haec profecto ſunt, V. P., quae palam ante omnium occulos verſantur, atque aliis de TE ſumma cum gloria praedicanda relinquimus. At illud quidem, quod maximum inſtituti noſtri decus eſt, quandoquidem tuo ſub conſpectu, imo verius fa-

vore, atque praesidio nostra dudum jacens, ac pene intermortua ad lucem, vitamque revocata est Academia, silentio praeterire nec possumus, nec debemus; TE nempe admirabili quadam ingenii vi, atque incredibili celeritate de abditis quibusque rebus, & ad puriorem humani, divinique juris disciplinam pertinentibus extemplo accurate, subtiliterque disserere; ac, ne quid ornamenti desit, mathematicis apprime cognitionibus illustrari, historiam callere omnem, in antiquitatis adyta penetrare. Neque vero in his tantis animi tui virtutibus conquiescendum TIBI putas, V. P.; sed, quum probe intelligas in eo sitam esse solidam, veramque Principis

Vi-

Viri gloriam, ut optimarum artium vias civibus muniat, atque tueatur, non modo literarum studia summis laudibus ornas, & prosequeris, eosque, qui aliquid ingenii afferunt, quaesitaeque labore doctrinae amicissime amplecteris; verum etiam lectissimam publico usui parari bibliothecam annua stipe adsignata constituisti; &, quod caput est, ut temporum haec felicitas posteritati etiam propagetur, in partem, societatemque curarum splendidissimi Ordinis opportune veniens, juventutis institutioni, accersitis optimis dicendi doctoribus, providentissime consuluisti. Quid multa? hoc ipsum veterum Lucernarum opus nonne munificentiae tuae unice ad-

scri-

ſcribendum eſt? nequaquam enim ope tua ſine, & auxilio publicam lucem adſpexiſſet; in quo ſi quid incrementi, ut confidimus, antiquaria res capiet, eruditi Viri TIBI profecto acceptum referre debebunt. TIBI illud propterea non extraneum, ſed intra domeſticos tuos parietes, atque ipſos ante tuos occulos natum, atque altum, tenue ſane munus, devincti tamen animi, demiſſaeque obſervantiae noſtrae argumentum, offerimus, V. P.; quod ut hilari, laetaque fronte accipias, enixis votis rogamus, pariterque ut ſtudia noſtra, noſque ipſos ſolita benevolentia complectaris. Vale.

CATA-

CATALOGUS EORUM, QUI SOCIETATI NOMEN DEDERUNT.

P. D. Virginius Valsechius Brixianus Congregationis Casinensis, Abbas Monasterii Florentini, atque in Pisano Lyceo Sacrarum Literarum Professor.

D. Annibal de Abatibus Oliverius, Patricius Pisaurensis, & Eugubinus, atque Academiae Pisaurensis a Secretis perpetuo.

D. Joannes Baptista Grazia, Patricius Pisaurensis.

D. Franciscus Bonaminius, Patricius Pisaurensis.

D. Dominicus Jordanius, Eques D. Stephani, Patricius Pisaurensis.

D. Franciscus Maria Brigius, Patricius Pisaurensis.

D. Nicolaus Mancinfortius, Abbas, & Marchio, Patricius Anconitanus.

D. Dominicus Arduinius, Marchio, Patricius Pisaurensis.

D. Lodovicus Carandinus, Comes, Patricius Pisaurensis, & Mutinensis, SS. D. N. Praelatus Domesticus, & Reatinae Urbis Gubernator.

D. Cajetanus Elephantucius, Comes, Patricius Ravennas.

D. Fabritius Hondedeus, Comes, Patricius Pisaurensis.

D. Guido de Gherardesca, Comes Donoratici, Castaneeti, &c. Eques D. Stephani, Patricius Florentinus.

D. Apostolus Zenius, S. C. M. Poeta, & Historicus.

D. Octavius Bocchius, Nobilis Hadriensis.

D. Ottolinus de Ottolinis, Comes, & Patricius Veronensis.

D. Joannes Polenus, Marchio, atque in Patavino Lyceo Matheseos Professor.

D. Antonius Savorgnanus, Marchio, ac Venetae Reipublicae Senator.

D. Antonius Niccolinius, Marchio, & Patricius Florentinus.

D. Aloysius Cajetanus, Nobilis Panormitanus.

DD. Praepositi Bibliothecae SS. Mariae Salutis Venetiis.

D. Antonius Scottus, Comes, Canonicus, & Nobilis Tarvisinus.

P. D. Ferdinandus Guicciolius, Abbas Monasterii Classensis Ravennae.

D. Pe-

D. *Petrus Buccellius*, *Nobilis Politianus*.

D. . . . . . . *Pettoregius Florentinus*.

D. *Franciscus Maria Belluttius*, *Patricius Pisaurensis*.

D. *Laurentius Paullius*, *Comes*, *Patricius Pisaurensis*.

D. *Joannes Franciscus Mamianius a Ruvere*, *Comes*, *Patricius Pisaurensis*.

D. *Joannes Carnevalius Mutinensis*.

D. *Alexander Faroldius Alberonius*, *SS. D. N. Praelatus Domesticus*, & *Lauretanae Urbis Gubernator*.

D. *Cajetanus Centomannius*, *Abbas*, *Neapolitanus*.

DD. *Antonius Maria Hyeronimi*, & *Antonius Maria Alexandri Zanettii*, *Veneti*.

D. *Joseph Smith Anglus*.

D. *Joannes Jacobus Rubinius*, *S. Pisaurensis Ecclesiae Archidiaconus*.

D. *Petrus Cataneus*, *Canonicus*, & *Nobilis Pisaurensis*.

D. *Joseph de Almericis*, *Eques Hierosolymitanus*, *Patricius Pisaurensis*.

D. *Hyacintus de Vinciolis*, *Patricius Perusinus*.

D. *Marcellus Franciarinus*, *J. C.*, & *Patricius Eugubinus*.

D. *Rossus de Ricciis*, *Canonicus*, & *Patricius Florentinus*.

D. *Joannes Pavoluccius*, *Marchio*, *Patricius Pisaurensis*.

D. *Opitius Mazza*, *Comes*, *Patricius Pisaurensis*.

D. *Vincentius Mamianus de Ruvere*, *Comes Oppidi S. Angeli*, *Patricius Pisaurensis*.

DD. *Praepositi Bibliothecae Publicae Eugubinae*.

D. *Joannes Geruntius Pisaurensis*, *Prior Ecclesiae S. Cassiani*.

D. *Scipio Maffejus*, *Marchio*, & *Patricius Veronensis*, *Regiae Parisiensis Academiae Inscriptionum Socius*.

D. *Fr. Paulus Alferan*, *SS. D. N. Praelatus Domesticus*, *atque Episcopus Melitensis*.

D. *Fr. Ferdinandus Ernestus*, *Liber Baro de Stadl*, *Eques Hierosolymitanus*, *Bajulius*, *atque S. C. M. apud Melitensis Ordinis Eminentissimum Magistrum Orator*.

D. *Fr. Melchior Alferan*, *Eques Hierosolymitanus*, & *Prior Aquensis*.

D. *Joannes Antonius Ciantar*, *Comes*.

D. *Aloy-*

D. *Aloysius Vanvitellius Romanus, SS. D. N. Architectus*.

D. *Franciscus Montanus, Comes, & Patricius Pisaurensis*.

D. *Joannes Hyacintus Tassinius Marinensis*.

D. *Joannes Baptista Marinius Feretranus, Plebis Castri Genisteti, Pisaurensis Dioecesis Archipresbyter*.

D. *Franciscus Maggius, Eques D. Stephani, & Florentinae Ecclesiae Metropolitanae Canonicus*.

D. . . . . . . *Agliata, Eques D. Stephani, Patricius Pisanus*.

D. *Pius Lodovicus Garellius Bononiensis, Eques, & S. C. M. Archiater*.

D. . . . . . . *Vinicellius S. C. M. a Secretis*.

D. *Raymundus Santinellius, ex Comitibus Oppidi Metulae, Patricius Pisaurensis*.

D. *Joannes Franciscus Ripantius, Patricius Aesinas*.

D. *Joannes Gavardinius, Nobilis Pisaurensis, & Serenissimae Annae Mariae Mediceae Viduae Electricis Palatinae per Regionem Metaurensem Patrimonii Procurator*.

D. *Vincentius Baviera, Marchio, & Patricius Pisaurensis, & Senogalliensis*.

D. . . . . . . *Foscarinius, Patricius Venetus, apud SS. D. N. Orator*.

D. *Franciscus Rasponus, Patricius Ravennas, SS. D. N. Praelatus Domesticus*.

D. *Antonius Franciscus Gorius, in Florentina Academia Historiarum Professor*.

P. *Julius Santarellius Pisaurensis, Ordinis Minimorum Ex-Provincialis*.

D. *Joannes Vincentius Capponius, Canonicus, & Patricius Florentinus*.

D. *Joannes Hieronymus de Pazziis, Eques D. Stephani, & Patricius Florentinus*.

D. *Carolus Spinula, Patricius Januensis, SS. D. N. Praelatus Domesticus, atque Apostolicae Camerae Clericus*.

D. *Antonius Cocchius Florentinus, Gazae Mediceae Praefectus*.

D. *Camillus Piombantius Florentinus*.

D. *Silvius Vicentinius, Eques Hierosolymitanus*.

D. *Ignatius Cribellius, SS. D. N. Praelatus Domesticus, & apud Serenissimum Coloniae Episcopum, & Electorem Orator*.

D. *Abas*

D. *Abbas Fabbronus, Patricius Pistoriensis .*

P. D. *Desiderius Ondedeus , Monachus Camaldulensis .*

PP. *Praepositi Bibliothecae S. Dominici Bononiensis .*

D. *Paulus Olivazzius Mediolanensis , SS. D. N. Praelatus Domesticus .*

D. . . . . *Comes Giraud Romanus .*

D. *Praepositus Bibliotecae Imperialis Romae .*

P. *Ægidius a Pisauro M. O. R.*

D. . . . . *Archintus Patricius Mediolanensis , Orator SS. Dñi N. ad Magnum Etruriae Ducem .*

D. *Marchio Locatellius Romanus .*

D. *Joseph Maria Moricius , Patricius Firmanus .*

D. *Joannes Maria Dragonius J. C. Mediolanensis .*

D. *Marcus Antonius Grassius Patricius Romanus .*

D. *Carpius Corboli Aquilini , Patricius Urbinas .*

DD. *Thomas , & Nicolaus Pagliarini Romani pro Bibliotheca Lugduni Batavorum .*

FINIS.

Pisauri

Pisauri Calend. April. 1739.

IMPRIMATUR.

Quoad Nos, ec.

Jo: Prior Geruntius Pro-Vic. Generalis.

CUM, de mandato admodum Reverendi Patris Magistri Archangeli Thomae Ciacchae Sanctae Inquisitionis Vicarii, Librum, cui titulus, *Lucernae Fictiles Musei Passerii*, aeneis figuris ornatum, viderim, atque attente legerim, nec quicquam in eo, quod Fidei Catholicae, bonisque moribus adversetur, invenerim, quinimo omnia ibidem contenta cum selectarum rerum copia, tum summa, ac peregrina eruditione, non sine virili eloquentia, conspersa, intellexerim, illum sane dignum, ut Typis mandetur, existimo.

Pisauri die 15. Aprilis 1739.

Franciscus Maria Brigi
Ejusdem Sanctae Inquisitionis Consultor.

IMPRIMATUR.

Fr. Archangelus Thomas Ciacchi Magister, & Vic. S. Off.

ORDO

ORDO

PROLEGOMENORUM.

I. *Occasio scribendi.*
II. *Collectaneae Lucernarum veterum variae, & de illis judicium.*
III. *Lucernarum origo, & antiquitas.*
IV. *Lucernae apud Italos quando.*
V. *Illarum varia nomina.*
VI. *Partes earum praecipuae.*
VII. *Lucernae accessoria.*
VIII. *Officinae, in quibus formabantur.*
IX. *Illarum subscriptiones.*
X. *Materia Lucernarum.*
XI. *Ratio Lucernas figurandi.*
XII. *Qua aetate figurari coeptae.*
XIII. *Lucernae sacrae.*
XIV. *Festivae.*
XV. *Domesticae.*
XVI. *Sepulcrales.*
XVII. *Ordo totius operis.*

FINIS.

JOANNIS

JOANNIS BAPTISTAE
PASSERII J. C.
IN VETERES LUCERNAS
PROLEGOMENA, ET NOTAE.

I.

QUAE identidem ex agro Pisaurensi eruuntur egregia antiquitatis monumenta, bonorum Civium ingenia ad ea illustranda vehementer invitant; nihil enim in illis videre est nisi nomina Majorum nostrorum, & dignitates, leges insuper, & mores patrios, quae omnia ita nobis cohaerent, ut quodammodo vitae nostrae partem inscriptam continere videantur. His aetatis nostrae emolumentis respondit Vir pari nobilitate, & doctrina conspicuus Annibal de Abatibus Oliverius Urbis nostrae decus exi-

eximium, qui *Marmora Pisaurensia* eruditissimo commentario pro rei majestate illustravit, & promulgavit. Dum vero V. Cl. omnia Patriae monumenta, qua ex autographis excepta, qua ex codicibus fide dignissimis descripta integre edidisse crediderat; sensit tamen magna adhuc parte vel in ipsis privatorum domibus latere, quae publico quodammodo hujus libri praeconio excitata subinde prodierunt; crevitque numerus effossione plurimorum, detecto postmodum Luco sacro Veterum Pisaurensium, blandiente adeo fortuna temporum felicitati, ut jam nostrorum Marmorum partem alteram mole, & eruditione aequalem Cl. Vir moliatur. At Ego Civis optimi, mihique semper amatissimi exemplo succensus, viribus licet longe impar, aliquid splendori patrio cumulare proposueram; neque vero quidquam opportunius mihi occurrere visum est, quam si Lucernas fictiles, quas ex agro Pisaurensi defossas collegeram, in lucem proferrem. Quia vero solae Pisaurenses vix unico volumini fuissent satis, placuit Coetus Academiae nostrae Consulto Lucernarum peregrinarum, quae in Musaeo meo servantur, accessione opus augere, ut ejus magnitudo Majestati Patriae responderet, quippe qui probe senseramus in ingenti hac Lucernarum serie totum fere corpus antiquitatis posse illustrari, neque semel amplificari. Has ego a prima usque adolescentia Perusiae primum biennio, dein quadriennio Romae summo studio, atque constantia conquisieram. Diuturnis deinde in Umbria, atque Piceno functus Praeturis, plurimas ex his undequaque collegi; omnium autem numerum superarunt, quae proximis annis Amici optimi voti participes compararunt, inter quos merito memorandus est Antonius Rundula Civis Pisaurensis utriusque Juris auditor olim meus, nunc vero in Romana Curia causidicus, juvenis egregiae spei, cujus ope duplo fere series ista aucta est, ita ut ad millenarium numerum modo accedat.

I I.

SAne non defuere praeterito ſaeculo, qui veterum Lucernarum collectiones adornaverint, inter quos Licetus, & Bellorius praeſtiterunt. At primus totus eſt in mala cauſſa olei perpetui vindicanda, praeter quam quod recentia miſcet antiquis, & profert de theſauro ſuo nova, & vetera. Alterius vero tabulae alioqui admirandae venuſtatis non ſine reprehenſione ſunt. Quippe Bartolus illas non ex ipſis autographis, ſed ad fidem tumultuarii ſchematis exaravit, nec pauca, quae minus perſpicua forent, de ingenio ſupplevit, omniaque ad ſui characteris leporem efformavit, uti prototyporum, qui ad nos pervenerunt, collatione comperimus; utque ſemel Etruſcas urnas delineaverat, novi ſtyli pulchritudine captus Romanos milites, atque athletas ſemper Etruſco more calceavit. Gravius vero peccavit Bellorius in notis, qui nullas fere niſi ſepulcrales Lucernas agnovit, quo errore ſemel admiſſo, omnia penitus ſubverti neceſſe erat. Sed ii profecto excuſandi ſunt, nullibi enim hujuſcemodi reliquiarum collectio hactenus facta erat; neque ex illis, quae ſparſim, ac ſingulariter occurrebant, integrum rei judicium deduci potuerat. Si quid vero in hoc ſtudio prae caeteris profeci, minime quidem ingenio meo, quod ſentio quam ſit exiguum, ſed ingenti huic, atque domeſticae collectioni tribuendum eſt; in qua diuturna collatione, atque comparatione multa deprehendi, quae ſine hoc ſubſidio etiam Viros doctiſſimos latere oportebat.

I I I.

LUcernarum originem, ſicuti rerum fere omnium, fabulae nobilitant; nam ex Aegyptiorum traditione putarunt Graeci a Vulcano primum fabrefactas, Palladem indidiſſe oleum, Prometheum accendiſſe, ut infra indicabimus. Ergo ne Noe cum tota familia ultra annum incluſus in arca undequaque abſtruſus, atque picatus nocte perpetua caligavit? Profecto ii etiam, qui Lucernas

antea in usu non fuisse contenderent, fateri cogerentur, Deo ipso commonstrante, a Noe tunc excogitatas fuisse. Necessitas ipsa argumento rei est. Fortasse illarum usus apud filios Mitsraim perduravit, quos loci benignitas delicatiores effecit, praesertim quum in Aegypto olei loco liquor quidam usurparetur, quem *cicam* vocabant, ut tradit Diodor. Sic. lib. 11.; atque ita vera sunt, quae tradiderunt Euseb. *de Praepar. Evang.* x. 6. & D. Clem. Alex. *Strom.* 1., & Phylo Hebraeus, usum nempe Lucernarum caeteros populos ab Aegyptiis didicisse.

I V.

QUa aetate in Italia usurpari caeperint, difficile captu est, duobus tamen testimoniis admonemur illas minime fuisse antiquissimas, Plinii nempe, qui *libro* xv. *in princip.* ex auctoritate Fenestellae docet sub Tarquinio Prisco nullam in Italia oleam fuisse; & ne putemus peregrino oleo instrui consuevisse, succedit Martialis auctoritas, qui lib. xiv. Epig. v. 39. illas penitus a priscis Romanis excludit.

Nomina candelae nobis antiqua dederunt,
Non norat parcos uncta Lucerna Patres.

Candelae autem antiquiores paxilli aridi erant, quibus sensim foco admotis tantum luminis excitaretur, quantum rigidioris vitae usus postulabat, excogitatis inde sebaceis, & cereis, quas candelabris cultiori institutione suffigerent. Nullae quoque in Romanorum antiquioribus sepulcris Lucernae occurrunt, quod multiplici experimento comprobatum est.

De Lucernarum usu apud Etruscos quid proferam nescio. Sepulcra Perusina, & Tudertina Lucernam nullam exhibuerunt, nullamque Etruscam Lucernam, quae Augusti tempora superet adhuc vidisse memini. At doctissimus Bonarotius illas in Etruscis sepulcris inveniri affirmat. Etiam Phaerecrates Atheniensis poeta, cujus auctoritatem adducit in libro: *Della nazione Etrusca, e degl' Itali Primitivi: libro primo p.* 1. *n.* 21. nuper vulgato,

Vir

Vir ſummus ; cujus nomine ornari haec ſcripta glorior, Scipio Maphejus , Lucernam, quod perpulchra eſſet , Etruſcam appellat. Floruit Phaerecrates, ut tradit Svidas , ſub Alexandro M. ; hinc arguere poſſumus , ante hujus quidem tempora apud Etruſcos Lucernarum uſum invaluiſſe , diu vero poſt Tarquinium Priſcum , ignoto adhuc olivae uſu in Italia . Puto igitur Lucernas in Thuſcorum ſepulcris inclinantis jam aevi monumenta eſſe , cum decem fere ſaeculorum ſpatio gentem illam floruiſſe docuerit idem Cl. Maphaejus .

V .

LUcernae varia nomina pro uſu , & diverſitate nactae ſunt . Fortaſſe antiquiſſima illarum apud nos appellatio lampas eſt , quae ab hebraeo לפד *Lapad* emanavit , unde Graeci ſuum λαμπαδα deſumpſerunt , quae vox Aegyptiis etiam communis fuit , quibus *Lampon* Saturni ſtella erat (Solem Voſſius interpraetatur) , ut habet Chronicon Alexandrinum a ſplendore dicta , proprie vero latinis Lampades taedae , ſeu faces ſunt , unde Virg. VI.

. . . . . . *Et lampada quaſſans*,

rurſuſque libro IX.

Princeps ardentem conjecit lampada Turnus,

uſus tamen obtinuit , ut ſub hoc nomine etiam Lucerna intelligeretur . Sic Juven. Sat. III.

. . . . . . *Et aenea lampas*,

quae ſignificatio praecipue invaluit apud ſcriptores ſequioris aevi ; hinc illud Matthei c. 25. *Date nobis de Oleo veſtro , quia lampades noſtrae extinguuntur* . Puto tamen ſub lampadum nomine Lucernas penſiles, atque portatu commodas intellexiſſe , quarum plura exemplaria ſuppeditant nobis picturae caemeteriales apud Boſſium , & Arringhium ; de quibus ſaepe Martyrum acta meminere . *Procedentibus Chriſti fidelibus cum facibus , & lampadibus ;* ut apud eoſdem . Niſi forte ſub lampadum nomine hic *laternae* ſignificentur , ait enim Pollux Onomaſt. l. x. c. 26. *Quam vero nunc Lampada vocant , ea & Laterna dicitur .*

citur. Etiam a voce λυκη *lux* processit *lycnus*, a latino vero *luceo*, ut tradit Varro IV. de ling. lat., est *Lucerna*. *Lycnuchus* quoque, sed abusive, appellata est, nam, ut infra demonstrabimus, Lycnuchus Lucernae candelabrum est, *candela* vero est omne, quod splendet a חדק *chadac* splendere, ut placet Voss. *Ethymol.*. Quia vero antiquissimum Italorum luminare paxilli aridi fuerunt, obtinuit illos candelas appellari communicato inde nomine sebaceis, ac caereis, quin etiam, & Lucernis, ita Pollux *loc. cit. Et candelabrum, cui candela, quae Lucerna dicta est, imponitur*. Legimus quoque saepius apud Anastas. Bibl. *Phanos*, & *Pharos cantharos*, sed inter Latinos, nec auctorem habuit, neque imitatorem.

V I.

Lucernae partes praecipuae, inferne *crater*, superne *discus*, in antica *nasus*, in postica *ansa*. Craterem plerumque illustrat officinae titulus, caeteroqui fere semper inornatus, & simplex. *Discus*, ut plurimum, concavus est, aliquando aequo lacunari, unde canaliculus in nasum influit, crebro incurvus, saepe emblematicus, saepius purus, semper vero *infundibulo* pervius ad oleum in craterem instillandum. Discum ambit *Limbus* suis etiam quandoque parergis decoratus, vel coronamentis, aut sacris ramulis ex penu religionis, vel ex architecturae opibus maeandris, atque echinis. *Nasus* a similitudine dicta est pars Lucernae productior, e qua lumen micat. Hinc sternutare dicebatur Lucerna cum purgaretur. Macedon. in Antholog.

Jam Lucerna charissima ter sternutasti.

Hanc partem frequenter etiam graeco vocabulo *Myxum* appellabant a Μυξα, quae narium emunctio est; Jnde Martialis lib. XIV.

Illustrem cum tota meis convivia flammis,
Totque geram myxos, una Lucerna vocor.

Myxis vero *ellycnia*, sive funiculi combustibiles inserebantur. Modo stuppea, modo scirpea, de quibus Plin. l.

XXIII.

XXIII. c. 4., item ex amianto, & papyro, unde adhuc in Etruria *papilo* appellantur; hinc ab ipſa materia *Papyrus*, *ſtuppa*, *cycindela*, *phlogmus*, *triallis*. Huc pertinet *acus emunctorius*, de quo fit mentio ab auctore Moreti.

Admovet his pronam ſubmiſſa fronte Lucernam,
Et producit acu ſtuppas humore carentes.

Dependebat autem quandoque e Lucernae latere, ejus enim anſulam perforatam in nonnullis videre eſt. Specimen ejus damus in tabula praeliminari n. III. In plerifque vero exiguo cuidam foramini inter lycnum, & diſcum inſerebatur, ellycniumque, ne proflueret, continebat. Lycnorum in Lucernis numerus pro uſu arbitrarius fuit, multiplicato in his, quae ad majorem ſplendorem pararentur. In Aegyptiis vero, Haebraicis, atque Chriſtianis non ſine miſterio fuit. Anſae Lucernarum multiformes, & non ſine ſignificatione. Plerumque in gyrum abeunt interjecto foramine. Productiores ſunt in quibuſdam, ſcutulo triangulari ſuperaddito, ipſoque emblematico, ut firmius prehenſarentur, cubiculares praeſertim, atque domeſticae, quae profundiore diſco conteguntur, ne inter ambulandum, proſiliente ex infundibulo oleo, iſtud dilaberetur. Sunt quae manubrio penitus careant, Sacrae praecipue, & ſepulcrales, quae minus contrectari oporteret. Omnium ſimpliciſſimae, & magis obviae manubrio quidem carent, ſed poſtica earum pars quodammodo ſurſum repanda ita aſſurgit, ut foramine pervia claviculis recta immiſſis, ſuffigi conſueviſſe videatur, qualis eſt ea, quam protulimus loco citato n. I.. Penſiles, vel triplici anſula fulciuntur, vel unica, quae in diſci meditullio conſurgit.

VII.

Inter acceſſoria Lucernarum fuerunt quandoque *operculi*, mobiles nempe clypeoli, qui diſcum ab ambiente pulvere cuſtodirent, e quibus unum tantum tot annorum ſpatio obtinere mihi datum eſt; unicum quidem exemplum, ſed quo doceamur caeteros periiſſe. Candelabra Lucernarum fulcra ſunt, quae in columellae modum aſ-

ſur-

ſurgebant. Quum ex creta conſtarent, unico opere Lucernae adhaerebant; aerea vero mobilibus Lucernis ſerviebant. *Eorum elatior pars, cui candela inſeritur ſcutella dicitur, vel lanx*. Verba Pollucis *loc. cit.*; candelam autem pro Lucerna ſumptam fuiſſe ſupra indicavimus. Exemplar candelabri videre eſt in marmoreo anaglyph. mei muſaei, quod tabulae praeliminari ſubjici curavi; alterius vero longe elegantiſſimi obſervari poteſt in Muſaeo Etruſco Cl. Gorii, quod per errorem Cortonae defoſſum indicatur, quippe in agro Tuderte repertum a Dominico Maſcio Praesbitero Peruſino Cortonam amandatum eſt, reclamantibus interim Tudertinis antiquitatibus, quas quum publicare inſtituerim, vindicandas fore duxi. Thymiamaterium fuiſſe credidit eximius Illuſtrator, at liceat ab Amico veritatis anquirendae cauſſa in aliqua re, modeſte diſſentire, ut ajebat doctiſſimus Salvinius. Omnia in illo candelabri partibus reſpondent, & moles ipſa uſui ſuffituum repugnat. Alterum non abſimile candelabrum nuper in ea Urbe ad D. Philippi repertum eſt, quod in ſelecto ornatiſſimi, atque mei amantiſſimi Franciſci Antonii Domitiani muſaeo aſſervatur. Lucernam vero, quae candelabro ſuperponebatur, *ſtylbam* appellatam tradit Pollux. *Stylba, quae mihi noctu lumen facit ſuper candelabro*. Quae Vox metaphorica eſt, nam *Stylbon* Aegyptia lingua Mercurii ſtella eſt, ut tradit Martianus Capella lib. VIII., & Ariſtoteles *de Mundo*. *Lycnuchus* idem fere, ac candelabrum; nam λυχνοῦχος idem eſt ac λυχνοφόρος *lycnum ferens*, pro miniſtro aeque, ac pro inſtrumento uſitatum. Talia propemodum erant in Alcinoi caenaculo aurea illa ſimulacra apud Homer. *Odiſſ.* H.

Aurei autem juvenes bene aedificatis in aris
Stabant ardentes Lampades in manibus tenentes
Praelucentes per noctes in domibus convivis.

latini vero *Lycnuchum* frequenter pro Lucerna uſurpant. Inter Lycnuchos computandi ſunt *obeliſcolycni*, oblonga nempe haſtilia, quae elatas Lucernas in uſum rei bellicae ſuſtinerent, horum meminit Teopompus Comicus in Pace. *Nos vero bona fortuna obeliſcolycnium permutavimus, &*

enſem

ensem acutum. Horum reliquias esse puto aerea quaedam instrumenta, quae Perusiae in Musaeo Montemellinio, & Politiani in Musaeo Buccellio observantur. Circulus est, quem unci undique ambiunt ad corneam laternam, ut puto, continendam. Inferne radius prosilit, qui in circuli centro annulum continet, in quo Lucernae axiculus figeretur. Buccula e latere hastili suffigebatur. Lucernis sacris inter sacrificandum accessere *cerni*, crateres, inquam, in quibus Lucernae disponerentur, ut ex Nicandri Scholiaste *in Alexiph.* refert Argol. in Panuin. de *Lud. Circens.* II. Vocis origo satis antiqua est, nam Graecis κερνος vas figulinum est in sacris Cybeles usitatum; Cernophorium autem Polluci est saltationis genus, quod fictilibus vasis manu elatis perageretur, fortasse a חרש cheres *Testaceus* unde graecum κεραμιον *fictile*. Lucernae aliquando accessit Laterna, theca plerumque cornea, qua lumen custodiretur. Plaut. *in Amphit.*

Quo ambulas, tu qui Vulcanum conclusum in cornu geris?

aliquando aerea, imo & aurea. Martial. lib. XIV. ep. 16.

Dux laterna viae clausis feror aurea flammis,
Et tuta est gremio parva Lucerna meo.

dicta autem non a *latendo*, ut putat Vossius in *lateo*, sed a graeco λαπτηρ, quod idem audit; Laternam fictilem unicam e C. Caestii pyramide erutam publicavit Bartolus inter ejus sepulchri picturas.

VIII.

QUale fuerit fictilium Lucernarum opificium, sine ingenti illarum collectione vix deprehendi potuisset. Omnium antiquiores, ex quibus tres ex agro Pisaurensi erutas asservamus, longe differunt a Romanis, quippe ducta ad rotam argilla thoreumatico opere absolutae sunt. Exemplar alterius ex illis dedimus in tab. praelimin. n. 2. Romanae vero e typo gypseo, sive testaceo prodierunt. Typi isti circa prototypum formabantur; Prototypi vero, praesertim qui cultiores, & operosiores essent, a *Figulis Sigillatoribus* produci solebant. Hujus officii notitiam debent Eruditi omnes solertiae praefati Antonii

X.
Rundulae, qui multiplici veterum inſcriptionum ſerie Romae mihi comparata, inter ceteras hiſce ſtudiis opportuniſſimam hanc quoque tranſmittendam curavit,

D. M.
AGATOBOLUS. F. L. PYRRUS
FIGULUS. SIGILLATOR

quam inter peregrinas num. CLIV. recenſuit, atque exornavit Cl. Oliverius *Marm. Piſ.* Igitur ad hoc officium, quod circa artem ſigillariam, & omnia opera, quae picturae, atque ſculpturae ſubſidio indigebant, pertinuiſſe puto prototypos Lucernarum, in quarum nonnullis tanta eſt ſtili elegantia, ut non argillam, ſed gemmam aliquam ſibi propoſuiſſe excolendam artifices illi videantur. Omnia praeterea in illis apprime conſona ſunt cum Mythologiae legibus, & veteri fabularum traditione, moribus, ritibus, atque myſteriis, ut inde credamus vel ſcitiſſimos homines ad id officii fuiſſe adhibitos, vel nihil niſi de Sacerdotum ſententia publicaſſe, ne ſupellex tam late patens, & Religioni familiariſſima diſſonis a diſciplina formis corrumperetur. Animadverti inſuper eundem Lucernae typum ex pluribus figulinis prodiiſſe, ut diverſae ſubſcriptiones teſtabantur, unde argui poteſt primos archetypos, qui tot officinis communes fierent ex diſtincta aliqua taberna prodiiſſe, in qua venales proſtarent, ex qua figuli humiliores, qui artis ſigillariae rudes ſolam cretam tractabant, gypſeos typos proprio nomine inſcriptos compararent. Occurrunt tamen Lucernae plures adeo rudi Minerva exaratae, quae ipſius met plaſtes ſine ſigillatoris ſubſidio manum teſtantur, quae praeſertim quarto ineunte ſaeculo prodierunt, quum artium declinatio occaſum Urbis jam tum praenunciabat.

I X.

USum vero ſubſignandi Lucernas invexit ipſa laudis ambitio, nam ſigillato ſemel typo innumera teſtularum propagatione figuli nomen longe, lateque diffundebatur; acceſſerunt compendia lucri, quae ex laude operis figulo quaerebantur. Neutrum vitium condemnamus, qui ex ea diligentia praecipua lumina haurimus. Ad ſex fere claſſes ſubſcriptiones iſtae referri poſſunt. Ad primam referendae ſunt ſimplices ſiglae, ſeu notae quaedam, quae, quum officinae characteres eſſent, alioqui illa aetate notiſſimi, nominum vices ſupplebant; ex his frequentiores occurrunt pampinus, ſolea equina, pedum veſtigia, roſa, orbiculi, obelus, lunula, theta. Secunda claſſis continet nomina figulorum, aliquando ſimplicia, quandoque, & praenomini, & cognomini copulata, ut AQUILINI. CORDI. CL. LUPERCALIS. CAI MERC. A. COCC. FEL. C. LUC. MAU. Tertia nomina fundorum, ut in noſtris Piſaurenſibus ab eruditiſſimo Oliverio vulgatis.

A C C I A N A
P. S A T R I. C. F.
C A M.

& in Peruſinis ARNE. in Romanis vero C. ICCI. VATIC. Quartae claſſi adſcribenda ſunt ipſa officinarum nomina, quae diutiſſime permanſiſſe conjici poteſt ex opificio ſaecula diverſa teſtante. Ad hanc ſpectant FLAVIA. D. E. D. N. DOMITIA DEDN. RODIA. BASSA. CANINIA, &c. quas quidem officinas vel a reſtitutione, vel a numero quandoque appellatas fuiſſe docent exempla C. OPPI. RESTIT. CAI. RESTIT. CLODI. RES. P. FABRICII. TERTIA. OPPI. QUARTA. Quintus ordo Patronorum nomina continet, aut Caeſarum, inter quorum officia lucernarios fictores fuiſſe infra monſtrabimus. Hujuſmodi ſunt ANTONINI. COMMODI. M. JUL. PHILIPPI. Διοκλιτ. MAXIM. e Patronis vero.

T I N D A R
P L O T. A U G.
L I B.

Ultimum genus Consulatum monstrat, ex quo unam tantum 111. M. Jul. Philippi Consulatu, Millenario Urbis, memorabilem obtinuimus. Urbium nomina nunquam nisi in Christianis occurrunt, in quibus breviariis notis quandoque *Romae*, in una tantum *Ravennae* nomen occurrit, nisi ARNE in Perusina Urbis potius quam fundi titulum esse contendamus. Subscriptiones istae quotquot sunt minime in Lucernis singularibus impressas credimus quum prae argillae tenuitate pressionem pati non potuissent, sed sigillato semel typo singulae signatae prodibant. Modus vero typi sigilandi triplex a me animadversus est. Quandoque ferreo currenti stilo scribentium more literae exaratae sunt, quas suis locis ad amussim exprimi curabimus, quum nobis inde exemplum suggeratur vulgaris veterum, & cursivae scripturae. Aliquando non in archetypo, sed in typo confixis literis scripturam extantem, & prosilientem in Lucernis exprimebant, quales fere sunt Aretinae, & Cumanae canaliculo desuper distinctae. Ut plurimum vero signato literis prototypo typus extantes, sed inversas literas retinebat, unde incisae literae in lucernis formatae sunt. Sicut vero scriptura haec non a figulis, sed a sigillatoribus imprimebatur, credibile est ipsos ad id operis minime solidis sigillis usos fuisse, sed compactilibus literis illa pro oportunitate coagmentasse. Duplici argumento conjectura ista firmatur, nam etiam una, & eadem figulina non semper eodem sigillo usa est. Exempla sunt. CLO. SUC. C. CLO. SUC. CAI. CLO. SUC. L. CAE. SAE. L. CAEC. SAE. FLAVIA. D. E. D. N. FLAVIA. D. ET. DEI. N. FLAVIA. D. ET. D. N. FLAV. ICCI. ICCI. VATIC. C. ICCI. VATIC. C. ICCI. CICCI. & mille alia. Verum etiam cernere est in quibusdam ex his subscriptionibus literulas aliquas modo a linea subsilientes aliquando obliquatas, nec semel inversas, nempe inconstanti literarum serie, ex quibus signacula ipsa compacta erant, ut suis locis indicabimus; Quae quum ita sint mirari non desino, Veteres tam proxime typograficam artem attigisse, imo illam adeo tenuisse, ut integros sen-

sus

fus ex compactilibus literis quandoque excufserint, nec tamen ulterius fuifse progrefsos; ut gloriam artis, quam primi Romani invenerant, Germania fibi vindicaret.

X.

MAteria Lucernarum univerfa, fufilis, coctilis, fculptilis. Aeneas Lucernas in mufaeis frequentiffime intuemur. Aureas, & argenteas legimus tantum apud fcriptores. Immo & *candelabrum*, *& gemmis clariffimis*, *& opere mirabili perfectum* audimus apud Cicer. *in Verrem.* Plumbeam unicam vidi Romae, fed pene aevo corruptam. Inter coctiles primum locum obtinent vitreae. Unicam ex his eruditione praecipuam, licet minus integram, operi praefiximus. Fictiles omnium frequentiffimas fecit materia ubique patens, & facilis apparatus; hinc teftam pro Lucerna ufurpavit Virg. *Georg.* I.

. . . . . . tefta quum ardente videret
Scintillare oleum, & putres concrefcere fungos.

argillarum vero differentias optime notavit Jo: Smith in Epiftola ad Enfium penes Licet lib. VI. cap. 92. *Materia, ut in aliis figlinis, ita in Lucernis quaequae non ejufdem ordinis eft. Aliae albicant, nonnullae cretaceae molliores, aliae argillaceae compactiores funt, aliae perpaucae tamen, caeruleae nigricantes. Plerunque omnes rubricant, aliquae fuperficie tenus, aliae toto corpore, luto nempe, & argilla ipfa rubente, fed in ipfis paucae faturi, plurimae obfcurioris, & fugientis coloris. Eft quae affrictu fuo tingit, ut creta, alia ut rubrica.* Ager Romanus albicantes plerunque protulit ex via Nomentana; quam e figulinarum multiplicitate figulenfem vocat, Livius *lib.* III. *Dec.* I. Argilla vero Vaticana, cujus *fragiles patellas* memorat Juven. *Satira* VI. non fine decore fubflavefcit fubfiftente adhuc colore in ejus loci figulinis. His plerunque ad venuftatem addita eft *rubrica*, de qua meminit Plin. *lib.* XXXV. *cap.* XII. quae dum fincera encauftice illiniretur, omnes aevi, & humiditatis injurias fuperabat. Adulterina rubrica, five mavis tinctura taurino glutine illita mi-

minime resistit, & lota decidit.

Plurimae ex his inter thermarum rudera repertae sunt anno 1723. Forosempronii, me tunc illius Civitatis Praefecto, quæ ut primum aqua purgarentur, rubricam diluebant. Cumanae ex argilla rubra compactæ sunt, de qua meminit Martialis lib. 24. Ep. 107.

Hanc tibi Cumano rubicundam pulvere textam
Municipem misit casta Sybilla suam.

Lucernae Aretinae, & Perusinae ejusdem coloris sunt, plerumque tamen purae, semperque subscriptae extantibus litteris. Has ex Ortographiae ratione, & forma litterarum, non ante Augusti tempora extitisse credimus. Ager Pisaurensis suas quoque Lucernas suppeditat ex Fundo Acciano rubrae, & candidae argillae feracissimo. Habuerunt Etrusci nigricantem cretam, ex qua omnes fere constant paterae, & catini in eorum sepulcris frequentissimi. Hujus argillae venam in agro Urbevetano reperiri tradit Bonarrotus ad Dempster, quam tamen ab accolis frustra conquisitam inter deperdita computamus; Argilla enim in agro Urbevetano nigricans obvia est etiam in agro Pisaurensi, præsertim vero in suburbano meo Roncalliensi, ubi hæc scribo, sed igni admota, penitus excandescit, uti experimento facto comperi. Nigrum vero argillae colorem iidem Etrusci encaustico atramento imitati sunt, ex quibus fere constant insignia eorum vasa, insuper & Lucernae quaedam, quas tamen ad Romana tempora referendas puto. Lucernam Aegyptiam unam ex terra nigra produxit Licetus. Geminas paris materiae & nos suo loco proferemus. Fortasse Phoenicii argillam suam nigricantem habuerunt. In Veterum sepulchris, quæ passim per hanc nostram Senoniæ provinciam effodiuntur libatoria quædam vasa occurrunt plerumque ferrei coloris, quorum plena sunt Musaea Pisaurensia Arditium, Paullium, & meum. Plura ex his in Oppido Sancti Constantii quinto a Senogallia lapide comparavi, quæ quum inter Etrusca semper computassem, tandem animadverti esse adventitia. Quippe in uno ex his ignotos quosdam characteres observavi, quorum ge-

nus

nus profecto ignorassem, nisi alterum iisdem characteribus obsignatum vasculum, prolixiore tamen linea, doctissimus Lupius promulgasset ex Musaeo Panormitano Societatis Jesu in ejus *ad titulum Sanctæ Severæ* comentario; unde vehementer suspicor, vasa ista, quæ in hac regione effodiuntur e Phoenicia afferri consuevisse; praesertim quum a modulis Italicis omnino differant, Lucernam vero nullam in hisce sepulchris, in quibus hæc vasa occurrunt, invenire datum est haud dubio indicio remotissimae antiquitatis. Praeter fictiles Lucernas docemur fuisse etiam marmoreas ex Plin. l. XXXVI. cap. 5. *Candido marmore usi sunt e Paro Insula, quem lapidem coepere Lychnium appellare, quoniam ad Lucernas in cuniculis caederetur, ut auctor est Varro.*

X I.

PLacuit vero Lucernas exornari, ut quidquid prae manibus habendum esset, vel religionis imaginem aliquam excitaret, vel veterem historiam repraesentaret, & nihil esset sine documento. Hinc studium universae supellectilis sigillandae, & luxus vasculorum, quibus non esset gratia nisi emblematicis. Quin etiam tegulae, & lateres ex area caeramica non sine symbolis, & epigraphe prodierunt, quibus testimoniis fictilia Pisaurensia, etiam terra marique transuecta per Aemiliam, atque Picenum indubitanter recognoscimus. Inde arguere fas est quanta foret eorum temporum & civilis cultura, & morum elegantia, praesertim vero providentia futuri, quum nihil inornatum, & sine instructione tractaretur; nihil demum transmitteretur posteris, quod historiae vicem non suppleret. Potissimum vero inter cetera Lucernis cultus iste congruebat, quippe quae & usu, & dignitate in toto opere caeramico primum locum obtinebant; illae enim & sacris mysteriis intererant, laetitiaeque cum publicae tum pri. vatae administrae erant, nocturna hominum studia confovebant, defunctos demum sequebantur in funere, consciae somni aeternalis, & sociae sepulturae. Propterea non

non est cur miremur tantam in illis signandis curam adhibitam, ut nihil temere in iis obrepserit, neque frustra profundiora mythologiae arcana in ipsis meditamur, quum ad integram hominum vitam participandam formarentur. Hinc profecto patet quanti deinceps facienda sit classis ista monumentorum, quae tantam eruditionis frugem praeseferat, ut vel ipsa una totam antiquitatis scientiam, si cetera cuncta deessent, posse restaurare videatur.

X I I.

LUcernas antiquiores sine ullo ornatu observavimus; nondum sculpturae luxu ad omnia evulgato. Quae vero aevo Augusteo formatae sunt, subscriptione tantum commendantur, ceterae inornatae. Anaglypha, quotquot sunt Augusto posteriora, incunctanter dijudicamus. Subscripta Caesarum nomina, spectacula item ac pompae, quas scimus sub ipsis celebratas, peregrini ritus, qui nonnisi sero invecti sunt, denique ceterarum cum istis, & moduli, & stili similitudo, identitas officinae, eadem parerga eodem prorsus signaculo in pluribus impressa, ipse denique color, & mille hujusmodi argumenta sententiam nostram confirmant. Ipse quoque modus artificii temporum inclinationem imitatur, luxuriat quippe in officinis Flaviorum, & Antoninorum, decrescit sub Philippis, & nullus jam decor est in Maximianeis. Quidquid subsequitur occupat classis Christianarum, de qua peculiaribus prolegomenis ultimo operis tomo agendum erit. Quapropter si aetatem perpendamus, qua Lucernae figurari consueverunt, non ultra tria saecula Romae constitisse arguemus.

X I I I.

LUcernæ quatuor primariis usibus responderunt, *Sacro*, *Publico*, *Domestico*, *Sepulcrali*. Lucernas in templis sacras, & in plerisque sacrificiis Scriptores frequenter memorant. Pol. lib. 34. c. 3. *Placuere*, *& lyeunuchi* pen-

pensiles in delubris, *aut arborum modo mala ferentium lucentes*, *qualis est in templo Apollinis Palatini*, *quem Alexander M. in Thebarum expugnatione captum in Cyme dedicaverat eidem Deo*. *Transiit deinde ars ubique locorum vulgo ad effigies Deorum*. Juvenalis quoque Jovis, & Larium sacra commemorans *Sat.* 12.

Cuncta nitent, *longos erexit Janua ramos*,
Et matutinis operitur festa lucernis.

& Senec. de Vit. Beat. cap. 27. *Laurum linteatus senex*, *& medio lucernam die proferens*. Inter Ecclesiae Patres D. Hieron. in Isaiam cap. 16. *Tutelae simulacrum cereis venerans*, *& lucernis*. Tertullianus etiam frequenter in *Apologet.* & alii passim. Lucernam pariter ex auro per annum ardentem in templo Palladis observavit Pausan. lib. I. Plurimas ex iis cum inscripta dedicatione videre est apud Licetum, & Bartolum aereas omnes, nec defuere fictiles simili epigraphe insignes, quales eae, quae proximis annis ex agro Tudertino erutae sunt inter rudera templi *Herculis Azonii*, quem celeberrimum fuisse donaria ibi reperta testata sunt. Votiva in Templis munera Lucernarum memorant similiter plura marmora, inter quae Gruterianum p. lxxvii. n. 3. Immo a lampadum accensione plura apud veteres festa denominata sunt, ut ea, quae in Promethei, Vulcani, & Minervae honorem instituta erant quae λαμπας vocabantur, ut ex Scholiaste Aristophanis *in Ranis*. Λαμπηρια quoque vindemiis exactis continuis luminaribus in honorem Bacchi peragebantur, ut tradit Paus. *in Arcadic.*, qui inde Bacchum *Lampterium* vocatum dicit, dictum etiam *Lichniten*, qualem vocat Orpheus *in ejus hymno*, cujus nominis ethimon confirmat quoque Plutarc. *de Iside*, *& Osiride*. Occurrunt praeterea apud Scriptores festa alia, quae a multiplici lampadum accensione λαμπαδουχος ημερα, λαμπροφορια & λαμπαδοφορια vocabantur. Quin & Aegyptiis fuit sua λυχνοχαυτια accensis stata die per totam Aegyptum Lucernis, ut narrat Herodot. *Lib.* II. Nec vero ab istis moribus Romani nostri abstinuerunt adscitis nocturnis Eleusinis, & Bacchanalibus. Ad haec postrema pertinere puto obvium illud Lucernarum genus,

in quarum disco corona pampinea observatur, additis in quibusdam geminis tigribus ad cantharum potantibus, ex quibus fere quinquaginta ostenduntur in meo Museo. Has ad aream Bacchanalem, quae ad D. Agnetis etiam nunc restat, illuminandam adhibitas esse puto, ceteraque hujusmodi impietatum theatra, quae multa Romae erant. Nec festa tantum a Lucernis denominata puto, sed pleraque etiam loca Religionis. Mitto lucos, quos a luce dictos nonnulli autumarunt, melius enim ethimon ejus vocis prodidit Oliverius meus in suo de Luco sacro veterum Pisaurensium libro, propediem edituro. Fanum certe a φανος *splendidus*, & *lucens* dicitur a φανη *illuxit*, unde *Phaeton* Sol vocatus est in samothracum mysteriis, & in Homeri hymno in Solem. Delubrum quoque, nisi valde erro, non a diluendo dictum est, sed a δαλος antiquato apud Graecos verbo, quo *Lucernam* significabant; quo tamen Orpheus in hymno Noctis usus est, Νυκτος θυμιαμα δαλος, *Noctis thymiama Lucernae*; δαλος vero omnino est a דלק *dalach* accendere. Sicuti vero a candela candelabrum dictum est, ita a *Dalis* Delubrum, quod in eo *Dali* reponerentur. Dali vero apud Latinos sunt ipsae veterum candelae, sive paxilli ardentes, qui Lucernae vicem ante usum olei obtinebant, ut auctor est Papias apud Onomasticon Laurentianum, conversa inde A in E, quod in dialecto Jonico frequenter observatur. Usum denique Lucernarum in veterum sacrificiis evincit Lex 12. *Cod.* de *Paganor. sacrif. Nullus omnino ex quolibet genere, ordine, & caetu secretiore piaculo Larem igne, mero Genium, Penates odore veneratus, accendat lumina, imponat thura, serta suspendat*. Constat igitur sacras Lucernas frequentissimas fuisse apud antiquos. Sed quonam pacto a ceteris distinguantur definire non audeo. Certe cum usus invaluerit *Tutelas lucernis venerari*, ut ait D. Hieronymus, nempe privatis laribus Lucernas accendere, placuit Deorum imagines ipsis lucernis imprimere, ut eaedem & simulacri vicem, & ignis sacri modico apparatu fungerentur. Diu dubitavi possent ne inter sepulcrales censeri, quae Deorum imagines referunt, quum istas ab horrore funerum inviolatas esse voluerint, ut illas,

las, ne funeris aſpectu polluerentur, operire conſueverint, & nefas fuerit Pontifices cadaver aſpicere, funereaſque tybias audire. Uſus tamen contrarium docuit, quum deorum imagines quandoque in ſarcophagis inſculptae reperiantur, unde admonemur vel diſciplinam illam non diu manſiſſe, vel peregrinis moribus immutatam. Inter ſacras Lucernas referendae ſunt *Augurales*; ex quarum flammulis auſpicia captari ſolebant. Includebantur haec ſtabili cuidam *Laternae*, in qua pateret antrorſum feneſtra, ſuperne vero verſatili cratere tegeretur. De hac Plutarc. *quaeſt.* 72. *Quum Augurum, quos ante Haruſpices vocabant laternas ſemper eſſe apertas voluerunt, atque operculo nunquam tegi*. Ejus effigies, fortaſſe adhuc ignota, patet ex marmoreo anaglypho mei Muſei, recens eruto Piſauri in Cella Vinaria Marini Ciacchae, quod rei antiquariae incremento in praeliminari tabula excudendum curavimus. In eo quippe duo ſingulariter ad rem lucernariam conferunt, *laterna* auguralis aediculae, quam columnae ſuffulciunt, incluſa, & candelabrum ex praelongo haſtili compactum, cui Lucerna (*ſtilba*) ſuperlucet; utrumque vero una cum cane ululante ad diſciplinam auguralem pertinet. Inſigne hoc monumentum ad Augurum collegium pertinuit quod auguratorium vocabant ut ex Doniana inſcriptione *claſſ.* v. 145. & Reineſ. *claſſ.* vi. 35.

X I V.

FEſtivas Lucernas nemo fortaſſe recentiorum obſervavit, quum alioqui major Lucernarum pars ad hoc genus pertineat; quantas enim ex illis unica tantum vice paratas credamus, quum theatra amphitheatra, templa, fora, viae, januae, feneſtrae denique omnes innumerae Urbis illuminatae ſunt; & quidem celebritas toties recurrebat quum felix Reipublicae eventus laetitiam publicaret. Teſtimonia, quae e ſcriptoribus excerpſimus ad hunc uſum comprobandum ſucceſſiva plurium ſaeculorum conſuetudine non erit abs re coram afferre. Ait Plutarc. *in Cicerone* poſt profligatam Catilinae conjuratio-

nem Patrem Patriae appellatum, qua oportunitate, *viae crebris lampadibus, atque facibus, quas accenderant prae foribus collucebant*. Refert etiam Sveton. in Caesare ascendisse eum Capitolium *ad lumina*, quadraginta elephantis *lychnuchos* gestantibus. Tradit quoque Dio Neronis reditu laetitiae, & honoris caussa *Urbem repletam fuisse Lucernis, & festa fronde, nec non suffitibus*. Et Xiphilin. l. XXXXIII. *Nero ascendit in Capitolium tota Urbe coronata, lychnisque plena*. De Domitiano haec habet idem Sveton. c. 4. *Venationes, gladiatoresque, & noctibus ad lychnos, nec virorum modo pugnas, sed & feminarum aedidit*. Thermas etiam illas *in modum Provinciarum extructas*, ut ait Tertul., quandoque illuminatas recenset Lamprid. *in Alex. Sever.* 24. *Addidit & oleum luminibus thermarum, quum antea non ante auroram paterent, & ante solis occasum clauderentur*. Luxum publicarum circa eadem tempora illuminationum saepe carpit Tertul. in Apologetico. *Cur die laeto non laureis postes obumbramus, nec Lucernis diem infringimus... Quam elatissimis, & clarissimis Lucernis vestibula obnubilabant*. Et ad Uxorem. *At nunc luceant tabernae, & januae nostrae... Procedit Mulier de janua lucernata, & laureata*. Sub M. Julio Philippo tribus continuis diebus, ac noctibus Millenarium Urbis celebratum est tanto Lucernarum apparatu, ut *dies nunquam deficere videretur, aequato per noctem Lucernarum ope splendore solis*, ut scribit Capitolinus. Immo ex multitudine Lucernarum theatrum Pompeii ea occasione conflagrasse affirmant. Superstites adhuc Lucernae, quae M. Julii Philippi nomine, & III. Consulatu signatae sunt, verba Capitolini confirmant; plurima enim & sacra, & spectacula, quae ea occasione celebrata sunt, in eis referuntur. In publicis istis solemniis ad numerum Lucernarum continendum non satis visae sunt aedes Urbis, mutuato a Graecis invento solidarum *arborum* erigendarum, unde pomorum vice Lucernae dependerent. Hujusmodi aeream arborem memorat Athen. lib. XV. 19. extitisse in Curia Tarentina a Dionysio juniore dedicatam, *cui tot Lampades essent, quae dierum anni numerum aequarent*. Alteram similem in templo

plo Apollinis Palatini narrat Plinius l. XXXIV. c. 3. ſupra memoratus, ad cujus ſimilitudinem aliae Romae fieri conſueviſſe ſubdit. Harum arborum meminit Martial. l. x. Ep. 6.

Quando erit ille dies, quo campus, & arbor, & omnis
Lucebit Latia culta feneſtra nuru?

& Prudent. *contr. Symac.* l. II.

Et quae fumificas arbor vittata Lucernas
Suſtinuit, cadit ultrici ſuccisa bipenni.

qui tamen fortaſſe de ſacris intellexit. Lucernae iſtae feſtivae facili negotio a ceteris dignoſcuntur, vel ab ipſismet ſymbolis publicae letitiae reſpondentibus, vel etiam ab eadem forma uſui accomodata, illae enim, quae aedium abacis, ac feneſtris imponi ſolebant, nullò manubrio praeditae ſunt, ſed plerumque in poſtica ita complanatae, ut muro facile adhaererent, firmiuſque conſiſterent, quarum exempla videnda ſunt tab. praelim. n. IV. & V.. Quas vero pſiis arboribus, ſive aequioribus muris ſuffigi claviculo oporteret, illae manubrio pariter carent; ſed poſtica illarum ſurſum repanda foramine pervia eſt, quales ſupra §. VI. deſcripſimus, & quarum unam dicta tab. num. I. delineandam curavimus. Lucernae iſtae, quae in uſum publicae laetitiae addictae eſſent, praeſertim vero quae ad aedes publicas illuminandas effingebantur, prodierunt ut plurimum e peculiaribus officinis, quae inter officia domus Auguſtae cenſebantur. Duplici ratione conjecturam fulſimus, uſu nempe ipſo frequenti innumerabilium Lucernarum illuminandarum quocunque *die laeto*, ſive Victoriae, ſive Pacis, ſive Nuptiarum, ſive Adoptionum, ſive adventuum Imperatorum; aut cum ad id faſtigium aſcenderent, aut ad illud Conſortes adſcirent; cum denique e vivis migrarent: nec enim credibile eſt, hanc ſupellectilem, quae tanto uſui eſſet, ſingillatim aliunde expetitam, quum omnia prorſus obſequia Imperatoribus per libertos exhibita fuiſſe ſentiamus. Accedit tandem ipſa ſubſcriptio figlinarum, quae illas ad Domum Auguſtam ſpectaſſe manifeſtiſſime evincit. ut: A. A. A. A. NN. AUG. ANTONINI. ANTO. AU. COM-

XXII.
MOD. TERTIA ΔΙΟΚΛΙΤ. DOMITIA. D. ET. D. N. FLAVIA. D. E. D. N. FLAVIA. D. ET. DEI. N. FLAV. FLAVI. M. IVI. PHIL. COS. III. MAX. MAXIM. PROB. PROBI. SEVERI. TITI. TINDAR. PLOT. AUG. LIB. TRAIANI. rurſus haec graeca, licet minus integra

Γ. - - - - - PM.
- - - - - IOY.
CEBAC.

aliaeque plures, quae operis decurſu oportune memorabuntur.

X V.

Domeſticas vero Lucernas vocamus, quas pro familiari uſu quiſque ſibi comparabat. Has ab ornamentis definire ardua res eſt, quippe nulla emblemata talis uſus reſpuebat, non triumphalia, non amphitheatralia, non ludicra; denique non ipſae Deorum imagines a Lucernis familiaribus abhorruerunt pro ſuperſtitione, & inſtituto privatorum. Triplicis vero ſpeciei in privata domo fuerunt Lucernae fictiles. *Mobiles*, *penſiles*, & *candelabra*; Mobiles, ut opinor, unico tantum argumento a ceteris diſtinguuntur, reliquae ambiguis; manubrii nempe forma praelonga, ſurſumque patula, qua firmius prehenſarentur. Ea tamen quandoque parergi loco eſt, ut in penſilibus ſacris. Penſiles e camera dependebant ad frequentata magis cubicula, & caenacula illuminanda. Ita Virg. de Caenaculo Didonis

- - - - - *Dependent lychni laquearibus aureis*
Incenſi.

& Petron. *in Satyr. Etiam Lucerna bilychnis de camera dependebat*. Ubi Scholiaſtes. *Candelabrorum in coenis nullus uſus fuit. Noctis tenebras Lucernis penſilibus depellebant.* Candelabra in uſu rei ſacrae potiſſimum fuiſſe puto, cum plerumque in ſenſu religionis videam fuiſſe memorata. Ipſam vero Lucernam ſuper candelabrum attolli non ſine religione fuit, ſicut flammam in ſacris, elevato pro

Deo-

Deorum magnitudine altari. Sed domeſtico uſui aliquando addicta puto, fortaſſe olim neque lectum, aut ſcriptum fuit ſine candelabrorum famulatu; quum vero humanis uſibus deſervirent, non candelabra, ſed communius lychnuchos vocaverunt, ut ſuum ſibi prae artificio jucundiſſimum appellavit Cic. *ad Q. Fratr.* 336. Ad hoc genus referendae ſunt Lucernae illae canaliculo intrinſecus perviae, quae ligneo haſtili tranſadigerentur, quaeque pro oportunitate deprimi, atque attolli potuiſſent; ex quibus una eſt in Muſeo Kircheriano, altera in meo. Lucernam fictilem omnium maximam videre eſt Piſauri in Muſeo Arditio, quippe quae ſeſquipedalis eſt; huic vero mole ſecundam in meo, quam ex avito penu depromptam Comes Fabricius ex clariſſima Hondedeiorum familia ea, qua pollet, humanitate Muſeo meo cumulavit. Nempe ubi luculentiori ſplendore opus eſſet iſtas (forte lampades) adhibuerunt; earumque uſus fortaſſe fuit in illuminandis veſtibulis, Templorum acroteriis, theatris, & thermis. Inter domeſticas cenſentur quoque, quas *meretricias* vocant ultimam ſaeculi impudentiam redolentes, in quibus monſtra libidinum, & furias impias retulerunt. Utinam ſola Lupanaria haec probra ceramicae cognoviſſent, neque invaſiſſent domorum caſtitatem, & ipſum horrorem religionis in templis ipſis contaminaſſent; quod apud Romanos plerique Eccleſiae Patres reprehenderunt, apud Graecos vero ipſe Ariſtoteles *Politicor. lib.* 7. *in fine*.

X V I.

Religio Lucernarum ex eodem fere fonte, quo ſacer ignis in altaribus, emanavit, idem enim in omnibus elementum, ſemperque ſacrum. Ut vero Larem igne propitiandum putabant, ita Geniis, ſeu Manibus defunctorum Lucernae flamma litaverunt. Haec vero ſuperſtitio nondum ſepulcra invaſit, donec ex mortuorum omnium animis Deos fieri creditum eſt; neque propterea ab hoc cultus genere alienos. Julii Caeſaris primum,

dein

dein ceterorum Augustorum, Augustarumque Apotheoses hisce deliriis exemplum, atque rationem suppeditarunt. Rem ex professo prosequemur, ubi de sepulcralibus Lucernis sermo erit. Id vero omnino notandum est, ante ea tempora nullam apud Italos, quod sciam, Lucernam in sepulcro positam, nempe nondum publicata divinitate. Diuturnam in hac adhibui solertiam, neque usquam de veteri sepulcro rumorem audivi, quin de Lucernis percontarer. Senoniae antiquissima supra recensui; & de Romanis antiquioribus saepe mentionem feci. Etrusca quoque Perusinorum sine Lucernis detecta sunt, & sine illarum ulla in dies eruuntur in agro Tudertino, praesertim vero circa Tyberim, omnia accuratissime perscrutante toties memorando Jovannellio, qui nec sumptui, nec labori pepercit unquam, ut patria monumenta a tenebris vindicaret. Detectis ibi postremis annis vi fluminis omnia vastantis arculis lateritiis, quarum tegulae antiquioribus latinis litteris ad etruscam formam accedentibus insculptae, defunctorum nomina continebant, paterae, & vascula plurima circa occurrerunt, at nulla Lucerna; nulla quoque in ejus aevi sepulcreto, quod Dominici Patris mei aetate effossum est apud Eugubium Avorum meorum Patriam, mihique semper venerabilem. Agrum integrum ad D. Mariae *della Piaggiuola* interne sepulcra occupabant. Immanes ollae ossiculis plenae totidem familiarum sepulcra erant; multiplex circumquaque supellex fictilis ampullarum, & patellarum, & vasculorum omnigenorum; mirum tamen Lucernam nullam ibi occurrisse. Quas vero ubique locorum invenire datum ex iis est, eas vel Augusto coaevas, aut recentiores esse indicavimus. Cur vero tam ingens circa posteriora sepulcra Lucernarum numerus inveniatur, in promptu caussa est, quod nempe sepulcro semel illatas piaculo foret inde transferri, & in usum hominum restitui, ut habemus in leg. *si quis sepulcrum ff. de sepulc. violat.* quod in sepulcris hostium P. R. vetitum non erat, quae impune diripi posse permisit lex *sepulcra hostium* 4. *eod. tit.* Lege etiam Gordiani Augusti sanciebatur, res religioni destinatas, quinim-

nimmo jam religionis effectas scientes qui contigissent, & distrahere non dubitassent, laesae religionis crimine adstringi, ut in lege *res religioni*, *Cod. de Sepul. Violat.* Idem decrevit lex 1. *ff. ad leg. Jul. peculat.* de pecunia, quae de sepulcro auferretur, quam ex hominum commercio eliminandam tradit Philostrat. *de Vit. Apollon. lib.* VII. Auxerunt numerum Lucernarum in tumulis mortuorum annua solemnia parentalium, ac februorum, in quibus Lucernas excitari solere trita res est, quum id, praeter Scriptores, ipsa quoque marmora, & leges sepulcrales testentur. Quinimmo *alternis mensibus lucernam accendi* quandoque mandatum esse legimus in leg. Maevia 44. *ff. de manumiss. testam.* Ulterius etiam hanc in mortuos assentationem progressam scimus, addicto eorum monumentis servo stationario in perpetuam custodiam, de quo mentio est in leg. 18. §. 4. *ff. de alim. leg.* cujus munus esset custodire sepulcrum, & Lucernas accendere. Quum igitur tam frequens fuerit in illis Lucernarum accensio, neque inde haec transferri solerent, clare patet, unde earum numerus ita excreverit. Auget pretium fictilium lychnorum, eos non modo in humiliorum sepulcris fuisse adhibitos, verum etiam in Optimatum admissos, cujus instituti caussa fuit, ut terrae commissa corpora vasa ex terra comitarentur, sive religio hoc induxisset, sive majorum imitatio, quorum frugalem vitam tantum post funera aemulari placuisset. Quibus de caussis *sese multi post mortem fictilibus doliis condi maluere*, ut tradit Plin. l. 35. cap. 12. Accessit in causa, ne pretiosior supellex latrociniis, & direptionibus pateret. At ipsa necessitas omnium potissima causa fuit fictiles adhiberi, nam quum ingentes illae sepulcrorum moles illuminari oporteret, ardua res erat pretiosiores tanto numero comparare, excogitata arte argillae insculpendae, quae artificio materiam compensabat. Hinc tam fraequens in Lucernis symbolum Caesareae apotheosis Aquila, Pavo, Luna, Rogus, Victoriae clipeos supra Rogum attollentes, Caesarumque imagines ab aquila elatae. Fateor tamen, & in privatis sepulcris symbola haec ambitiosae mortis reperiri,

nempe adſcitis jam animabus omnium in Deos, ut innuit Noris. *Caenotaph. Piſan.* diſs. III. cap. 4.

X V I I.

LIcet vero Lucernae omnes in ſacras, publicas, domeſticas, & ſepulcrales aptiſſime partiantur, difficile propemodum eſt, ſuis quaſque claſſibus aſſignare, ſi tamen paucas excipias, quas ſingillatim in notis innuemus; Lucernae quippe ſacrae & domi adhibitae ſunt, & propalam etiam in ipſis laetitiae ſolemniis, demum & in ſepulcris, in quibus aut tutelarium Deorum imagines, aut propriorum inſtitutorum ſimulacra, militaria interim, vel civilia ea forent, ſeria ne, an ludicra, commigraſſe vidimus, adſcitis ſymbolis e Templo, Foro, Laribuſque Domeſticis, atque illis pro ambitione uſurpatis; Ut vero aliquem nobis ordinem proponeremus, qui conſtanter ſeriem totam complecti poſſet, placuit Diis ſingulis Lucernas omnes attribuere, quum nulla fere ex iis ſit, quae Deorum alicui convenire non poſſit. Sacras ſui quique Dii ſibi vindicant. Publicas modo Victoria, qua militaris, qua circenſis, modo Dea Roma non reſpuit: Sepulcrales Umbrarum Dii: Domeſticas demum ii Deorum, quorum ſtudia in illis referuntur. Denique hic teſtatum volumus, nos omnia, quae ſuperiore anno Eruditis Viris, quum illos ad ſocietatem nobiſcum ineundam invitaremus, promiſimus, fideliter exequutos eſſe, ut nihil antea typis vulgatum recoqueremus; quae vero a nobis promulganda eſsent, quoad fieri poſset, ad autographi fidem excuderentur. Proſpeximus quoque, ut ipſa moles Libri alteri dudum a Sante Bartolo edito reſponderet, ut ſi quis maluiſſet operi noſtro volumen illud, quaſi corporis veterum Lucernarum Tomum primum praeponere, magnitudo non repugnaret.

F I N I S.

INDEX TABULARUM.

INDEX TABULARUM.

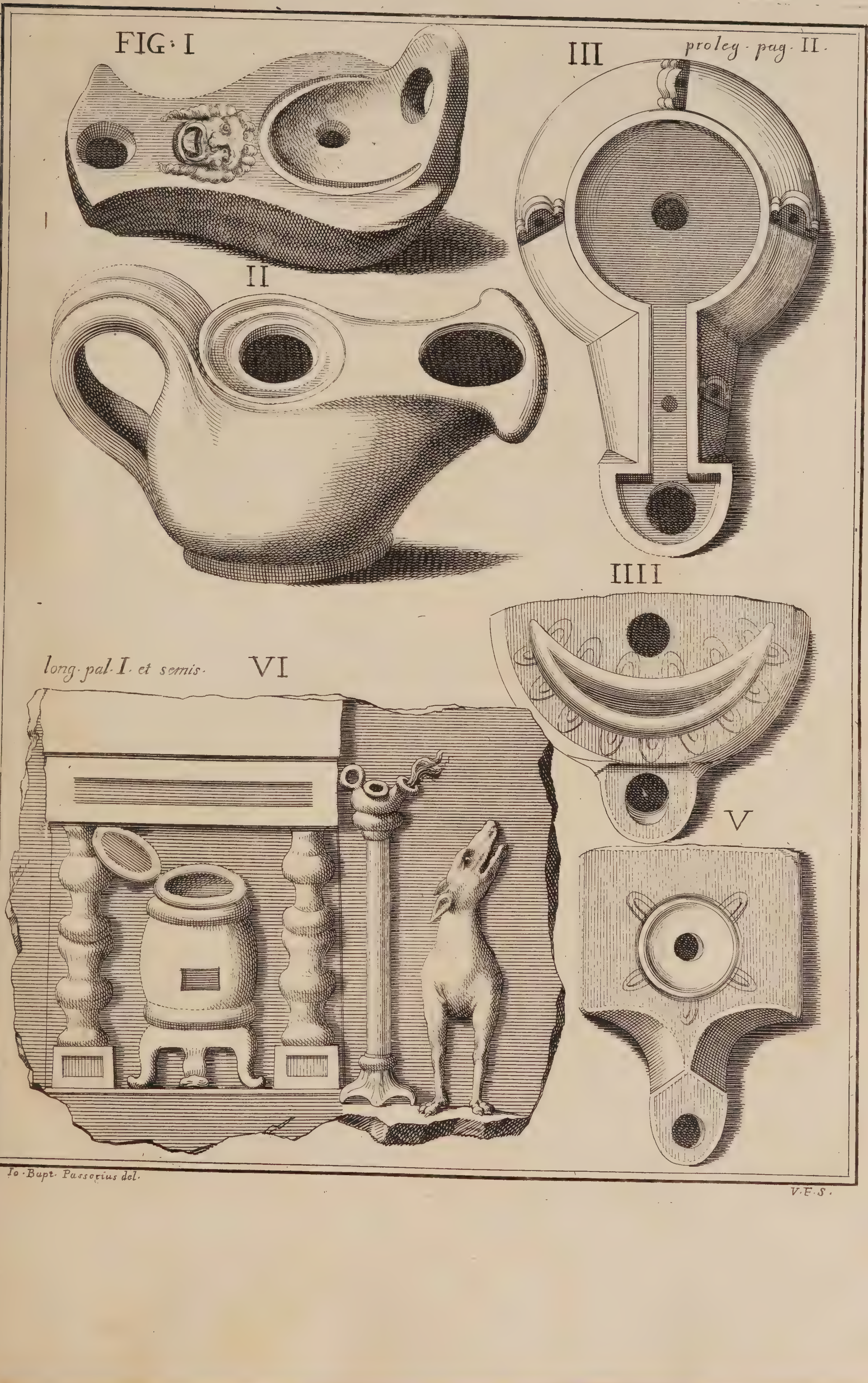
Pantheum I.
Dea Panthea II.
Quatuor Deorum Symbola III.
Janus IV.
Nummi V.
Victoria cum clypeo VI.
Caelus VII.
Nox VIII.
Caput Saturni IX.
Saturnus X.
Quatuor anni tempora XI.
Vestae caput XII.
Vestalis arae adstans XIII.
Capita Telluris , Jovis , Solis , & Lunae XIV.
Septem Planetarum capita XV.
Cybeles XVI.
Atys ΔΕΝΔΡΟΦΟΡΟΣ XVII.
Atys venator XVIII.
Atys sacrificans XIX.
Ceres ΔΑΔΟΥΚΟΣ & ΕΡΙΝΝΥΣ XX.
Ceres cum gemino copiae cornu XXI.
Candelabrum Cereris XXII.
Caput Jovis XXIII.
Jupiter cum vasis pontificalibus XXIV.
Jupiter ab Aquila elatus XXV. & XXVI.
Aquila cum trophaeo XXVII.
Jupiter Capitolinus XXVIII.
Simulacrum Jovis Capitolini XXIX.
Jupiter Custos XXX.
Jupiter Dapalis XXXI
Jupiter Hammon XXXII.
Jupiter Serenus XXXIII.
Genii Jovis XXXIV.
Sacrificia XXXV. & XXXVI.
Juno Jugalis XXXVII.
Hymenaeus XXXVIII.
Matronarum sacrificium XXXIX.
Pavo XL.
Monetae XLI.
Neptunus XLII.
Triton XLIII.
Tridens , & Pisces XLIV.
Trophaeum navale XLV.
Genius Neptuni XLVI.

Scylla

XXVIII.
Scylla XLVII.
Caper marinus XLVIII.
Monstra marina XLIX.
Delphynus lyram gerens L.
Conchae LI.
Minervae nativitas LII.
Minervae capita LIII. & LIV.
Palladis protome LV.
Palladis simulacra LVI. LVII. LVIII.
Minerva Pacifera, & *dimisso clypeo* LIX. & LX.
Minerva Consiliaria, & ΟΠΛΟΧΑΡΕΣ LXI. & LXII.
Pallas cum Cista mistica LXIII.
Palladium LXIV.
Noctua, & *Medusa* LXV. LXVI.
Genius Minervae, & *Aries aram cornu impetens* LXVII. & LXVIII.
Candelabrum Apollinis LXIX. & LXX.
Apollo Arcitenens LXXI. & LXXII.
Apollo Citharoedus LXXIII., & LXXIV.
Apollo cum quadrigis LXXV.
Apollo inter Musas LXXVI.
Genius Apollinis LXXVII.
Tripus, *Lyra*, *Laurus* LXXVIII.
Gryphes LXXIX.
Pegasus LXXX.
Musa, *Genius Musarum* LXXXI. & LXXXII.
Caput, & *protome Solis* LXXXIII. & LXXXIV.
Quadriga Solis LXXXV.
Signa Zodiaci LXXXVI. & LXXXVII.
Solis, & *Lunae capita Jugata* LXXXVIII.
Capita Solis, *Martis*, & *Veneris* LXXXIX.
Mithra XC.
Astrum, & *Luna silens* XCI.
Biga Lunae XCII.
Diana globo insidens XCIII.
Diana ΦΩΣΦΟΡΟΣ XCIV.
Genius Dianae Luciferae XCV.
Diana venatrix XCVI.
Hecathes candelabrum XCVII.
Diana Ephesia XCVIII.
Caput Bovis XCIX.
Mercurius C.
Genii Mercurii CI.
Mercurius cum Cane, & *Capro* CII.
Mercurius Negotiator CIII.
Mercurius, & *Apollo* CIV.
Mercurii Symbola CV.

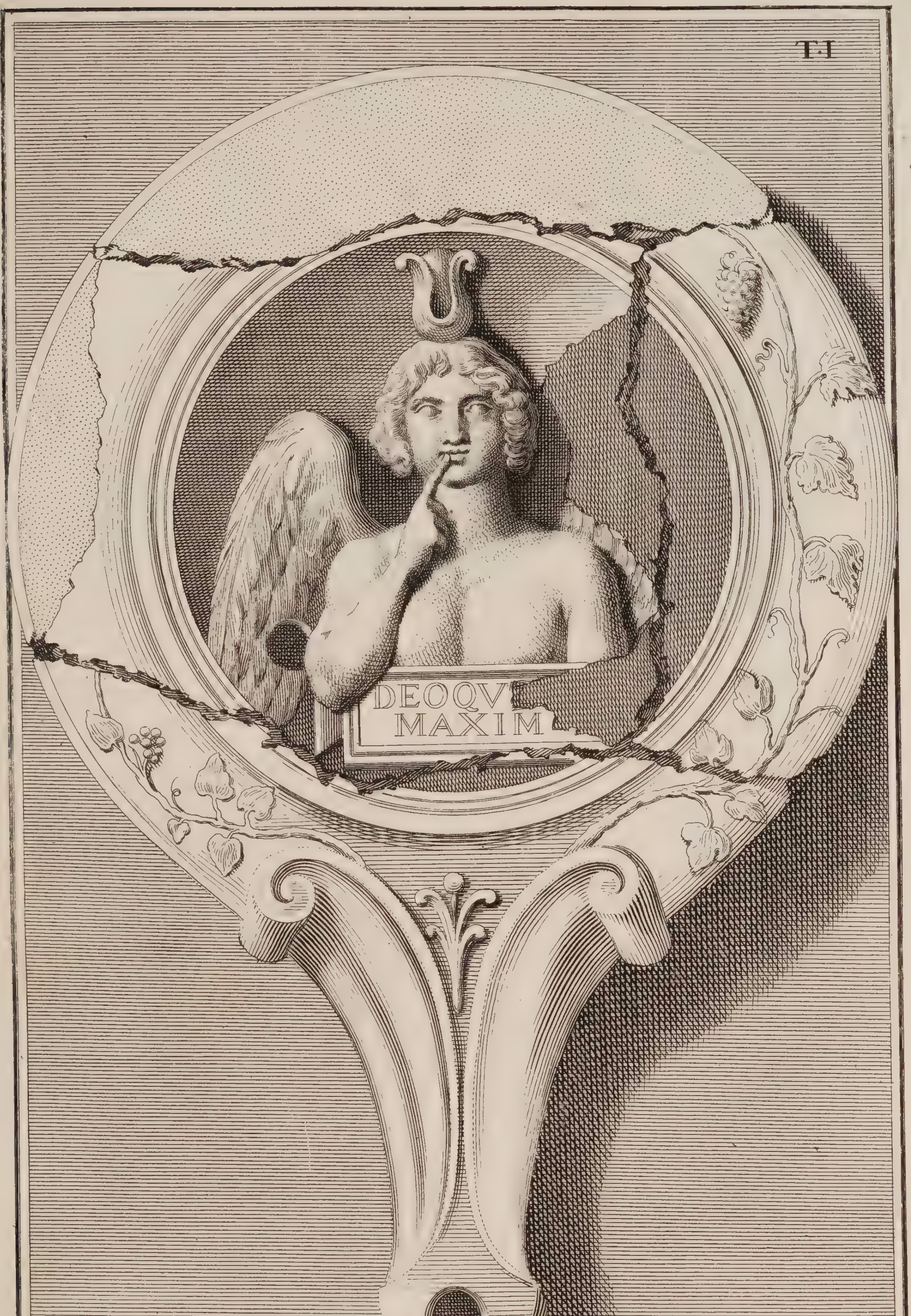
FINIS.

TABULA PRIMA.

Io. Bapt. Passerius del.

V. F. S.

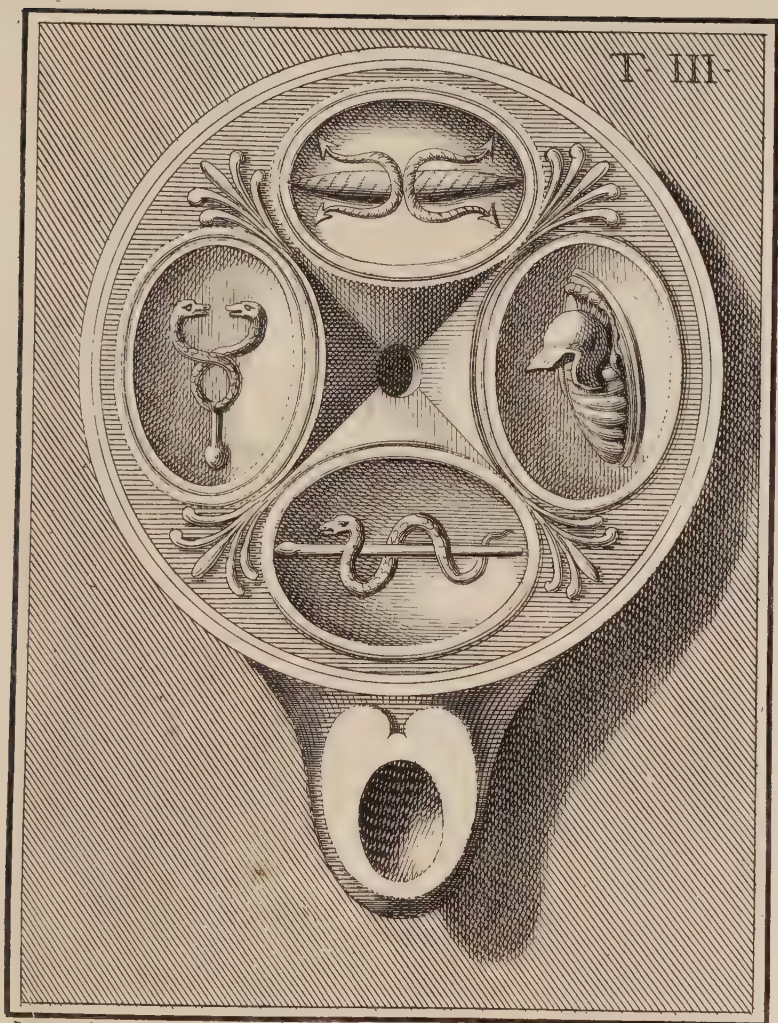

I. Menabuonj del.

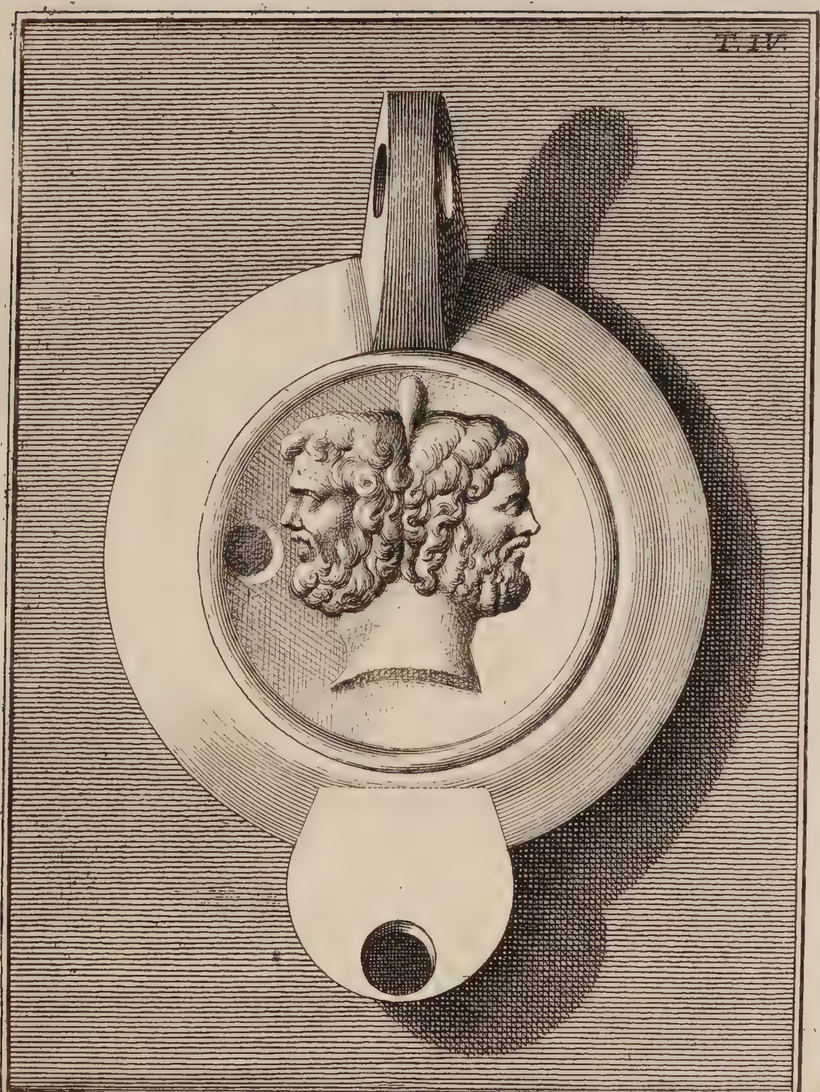
Vin. Franceschinj Sc.

I·Monabuonj del. V·F·Scu.

I·Me· del· V·F· Scu·

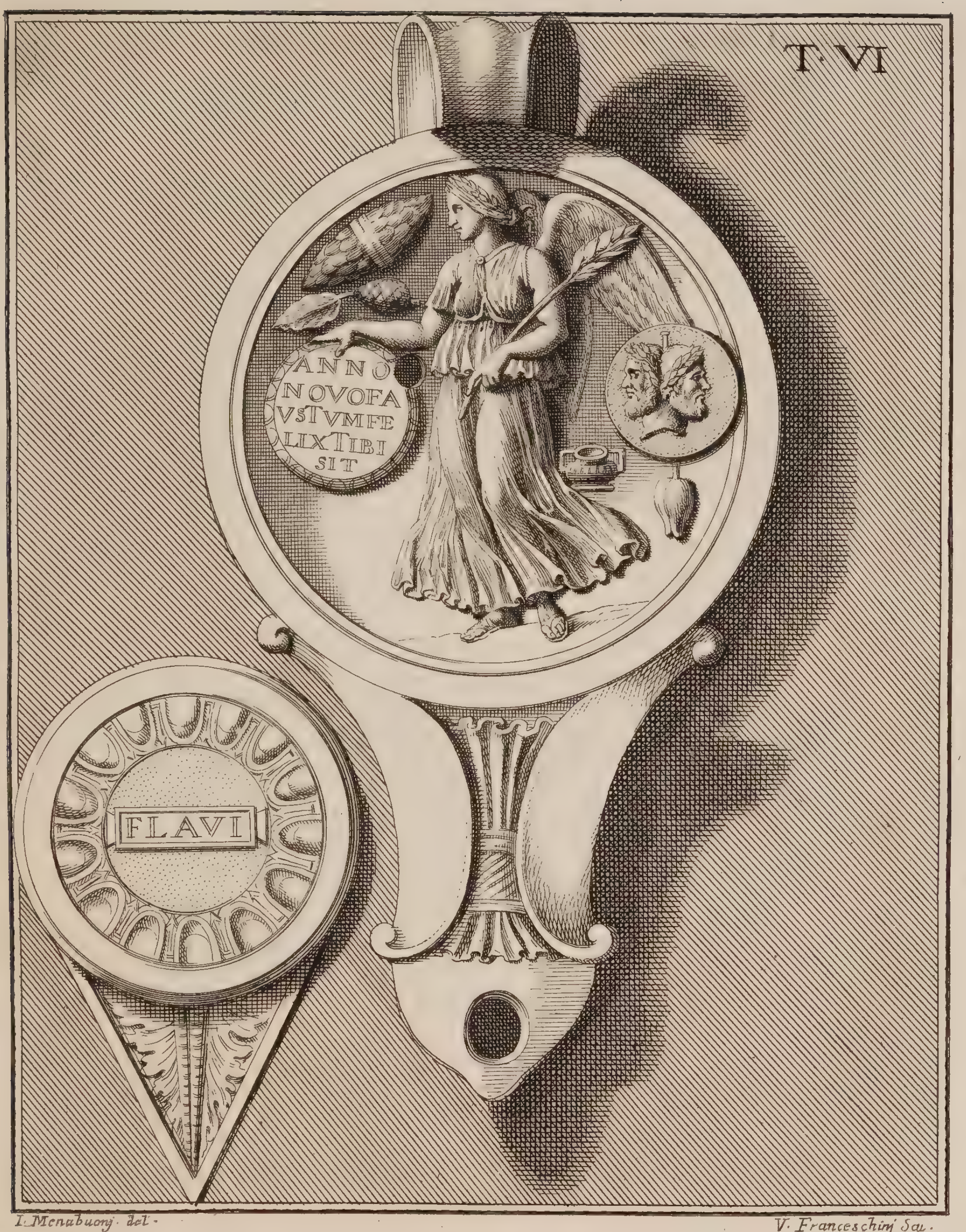

J. Menaboni del. et Scul.

I·Menabuonj · del·

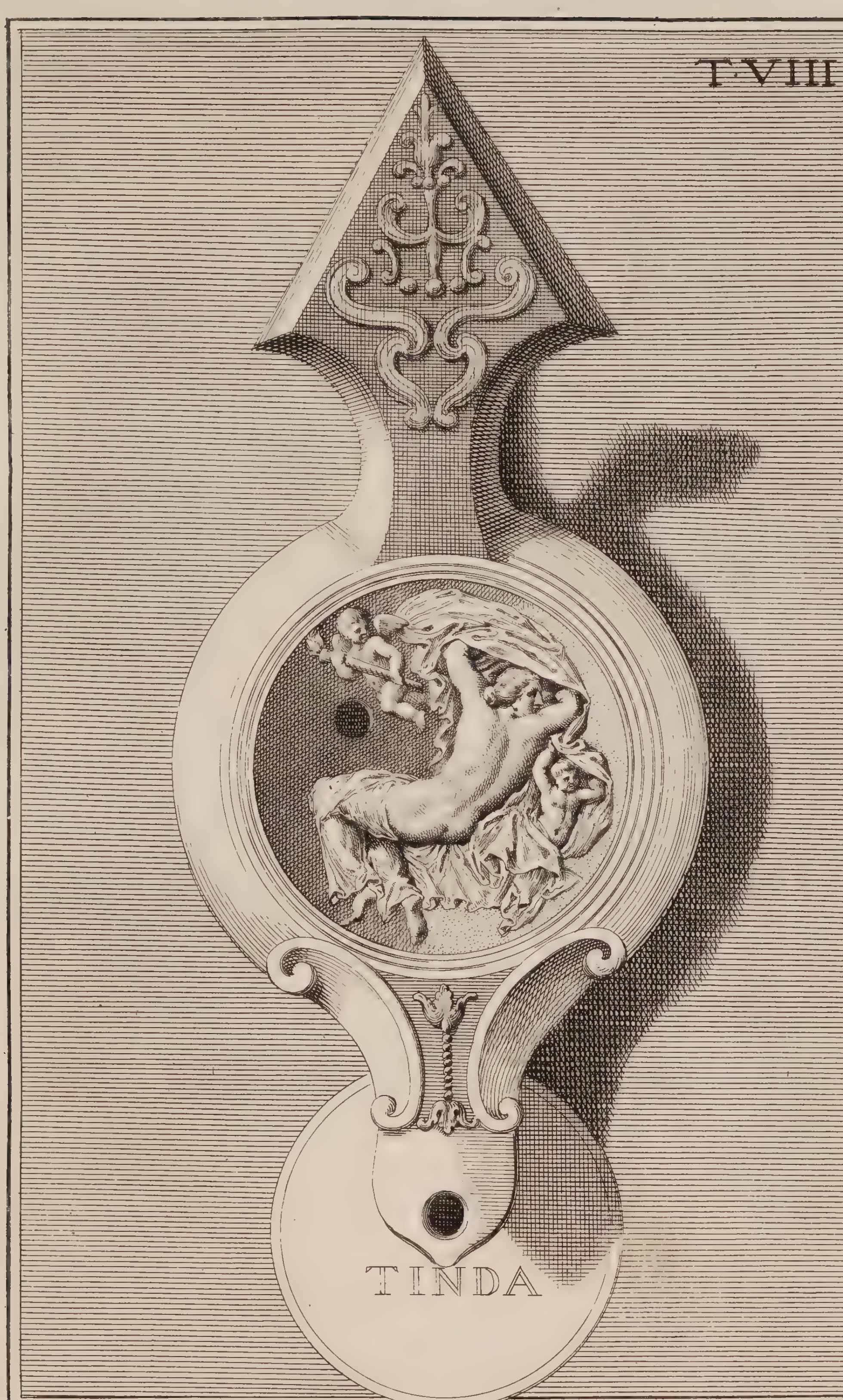
V· Franceschinj Sc.

I. Menabuonj. del. V. Franceschinj Sc.

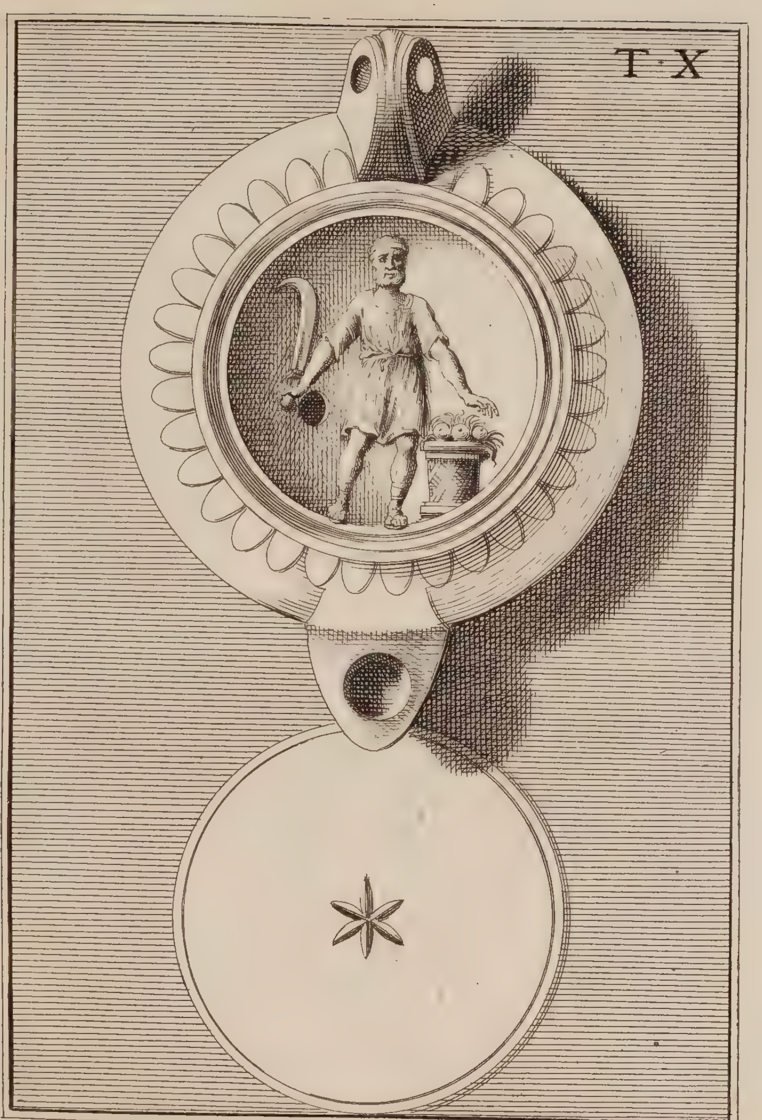
I·Menabuonij del· Viti Franceschini Sc·

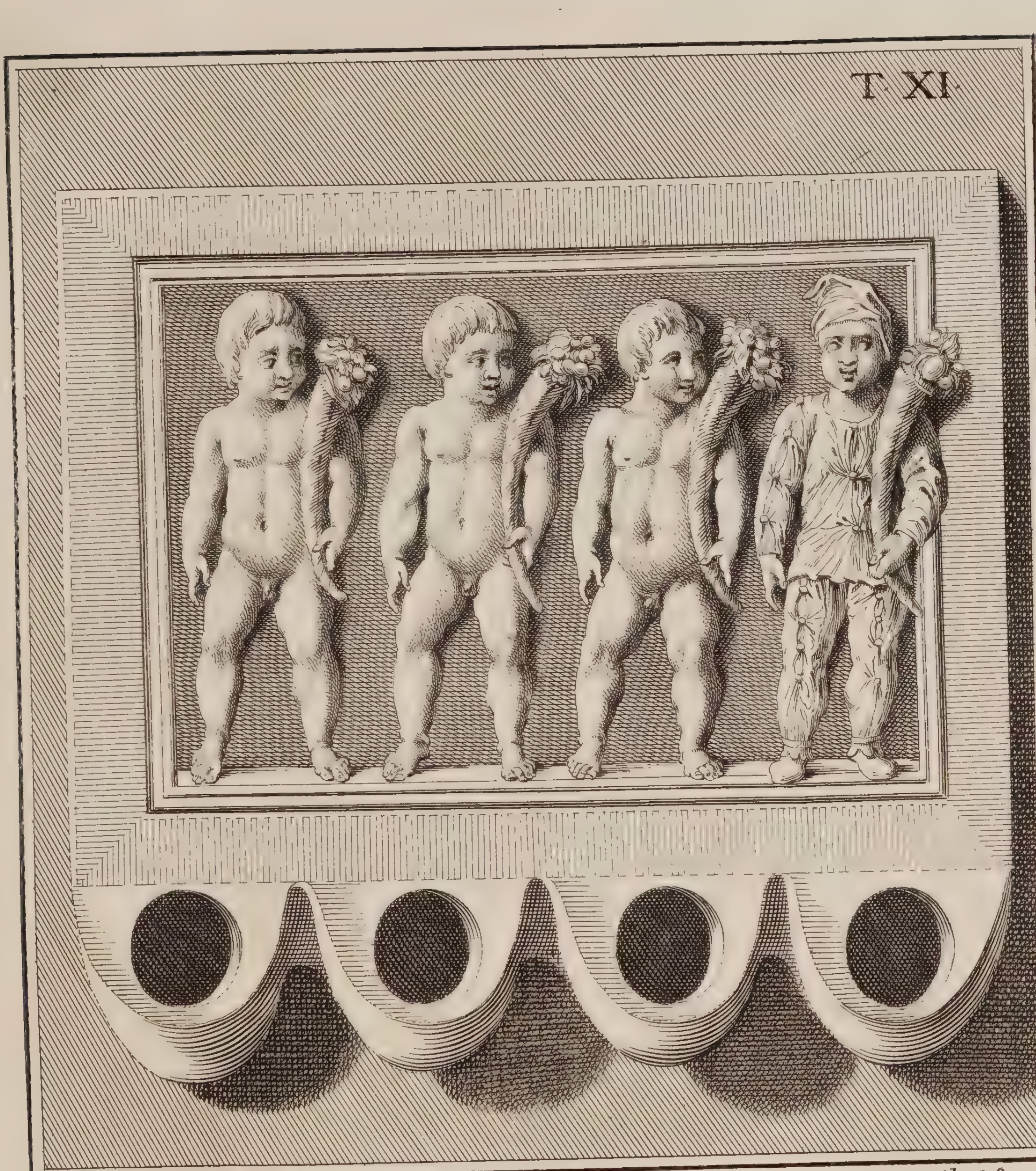
I·Menabuonj·del·   Vin·Franceschinj·Sc·

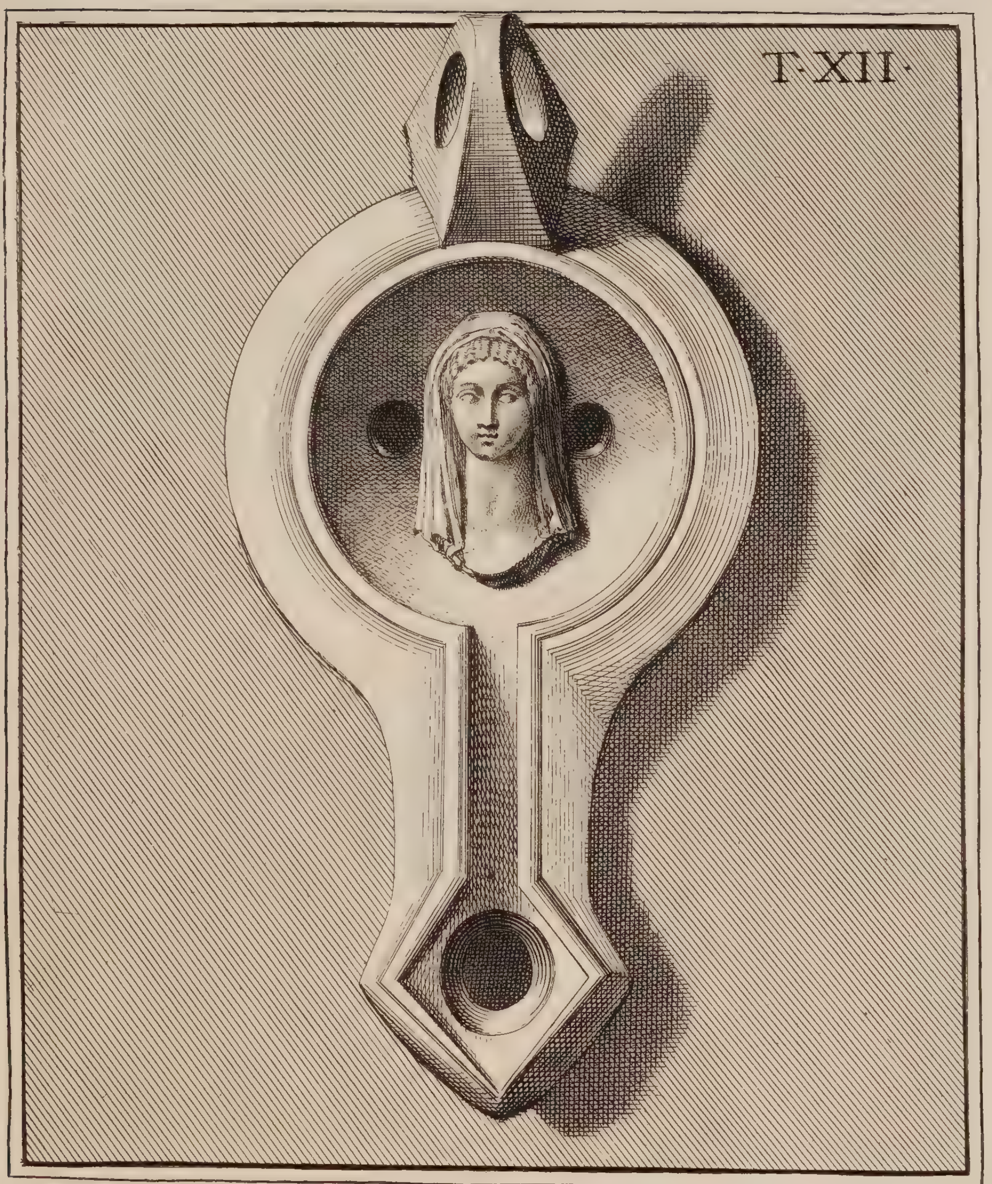
I·Menabuoni del· V·Franceschini Scul·

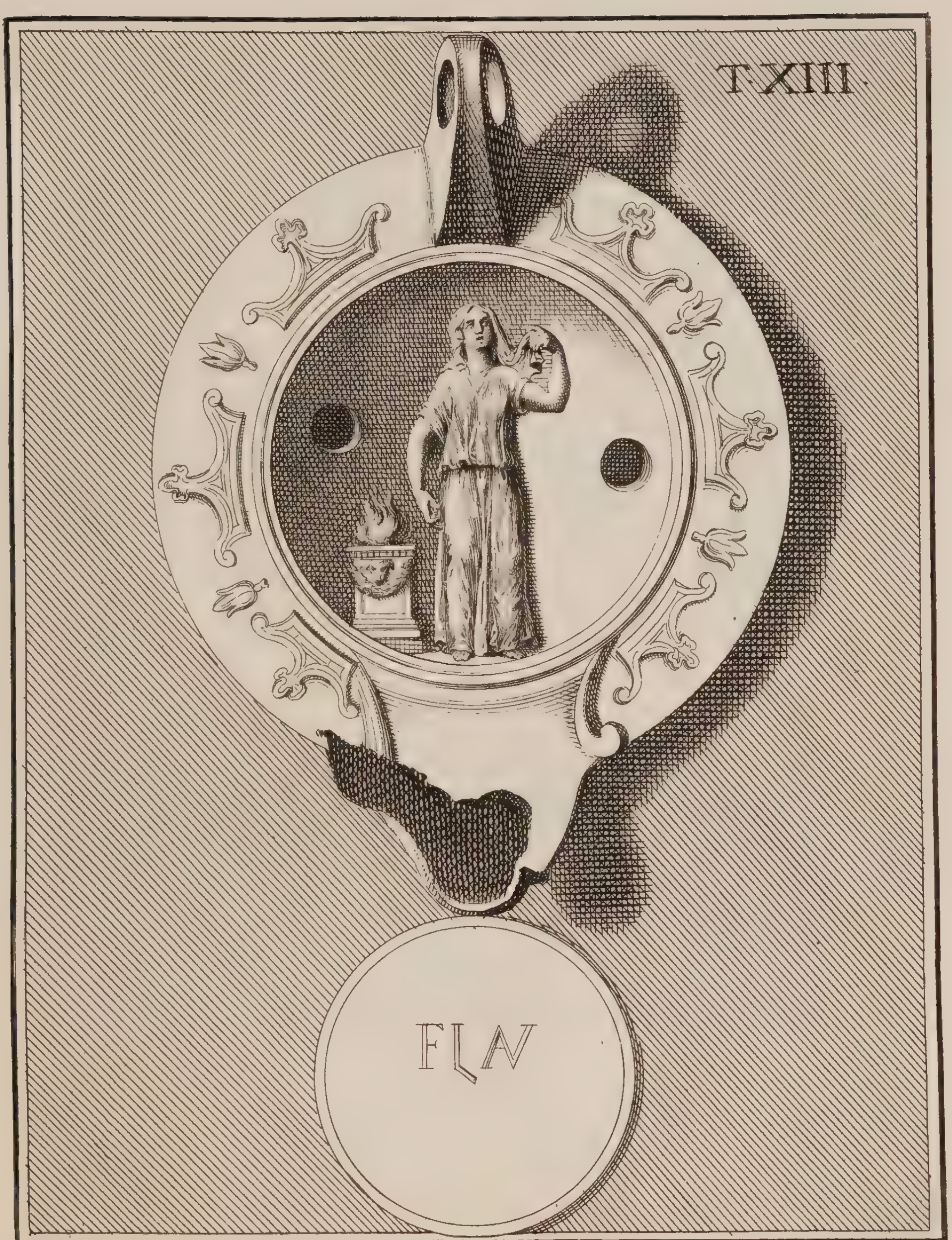
I·Menabuoni del·　　V·Franceschini Scul·

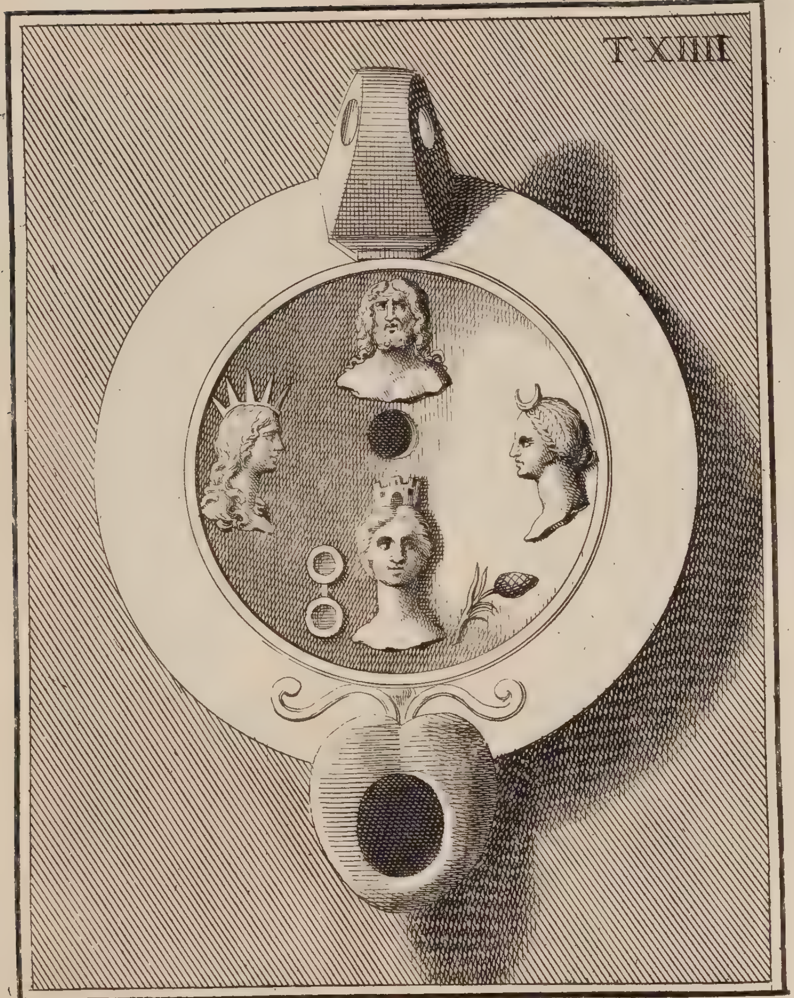
I·Menabuonj del. V·Franceschinj·Scu

I·Menabuony·del·et·Scu·

I·Menabuonj·del·　　V·Franceschinj Sc.

I·Menabuonj del· V·F·Scu

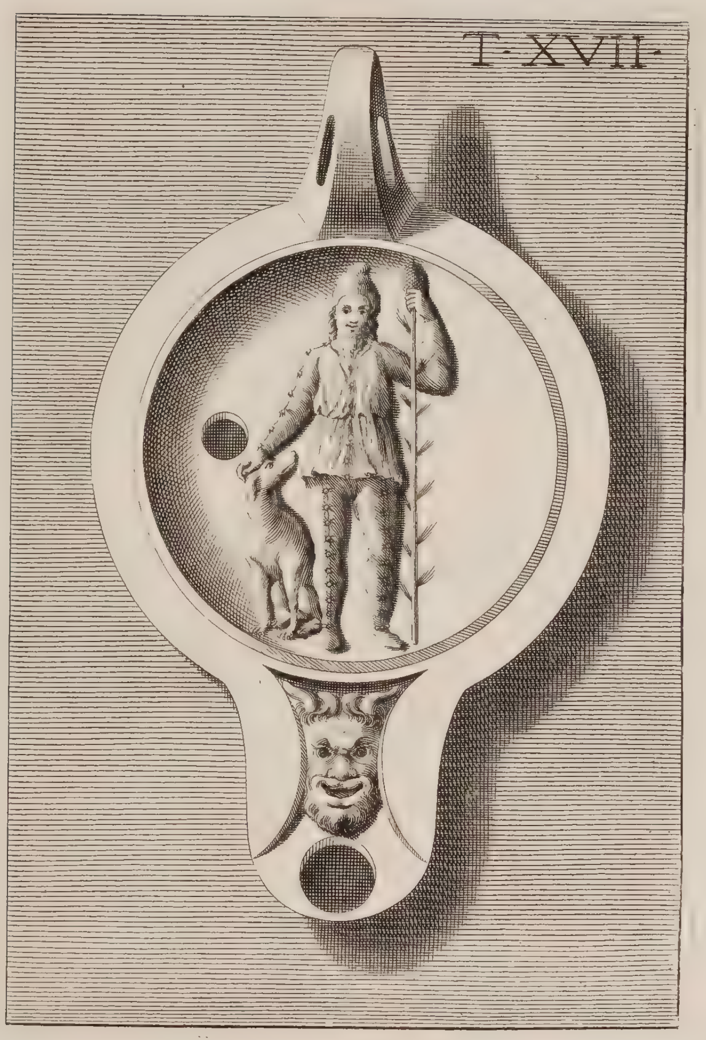

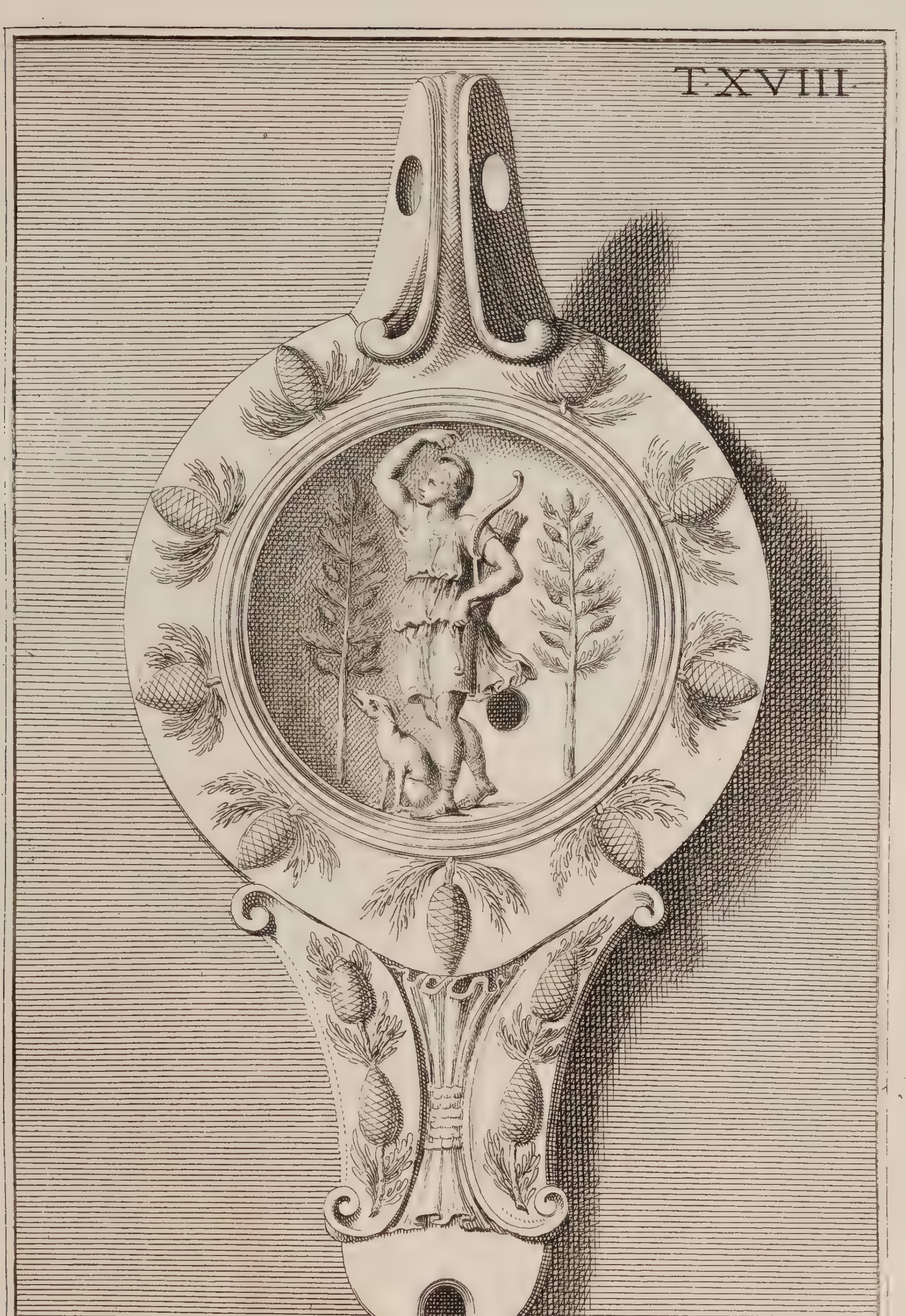
I. Menabuoni del. V. F. Scu.

I·Menabuoni del·

V·Franceschini Scul·

T·XVII·

I·Menabuoni del· V·Franceschini Scul·

Joseph Menabuonj del. Sante Manelli Inc

I·M·D·

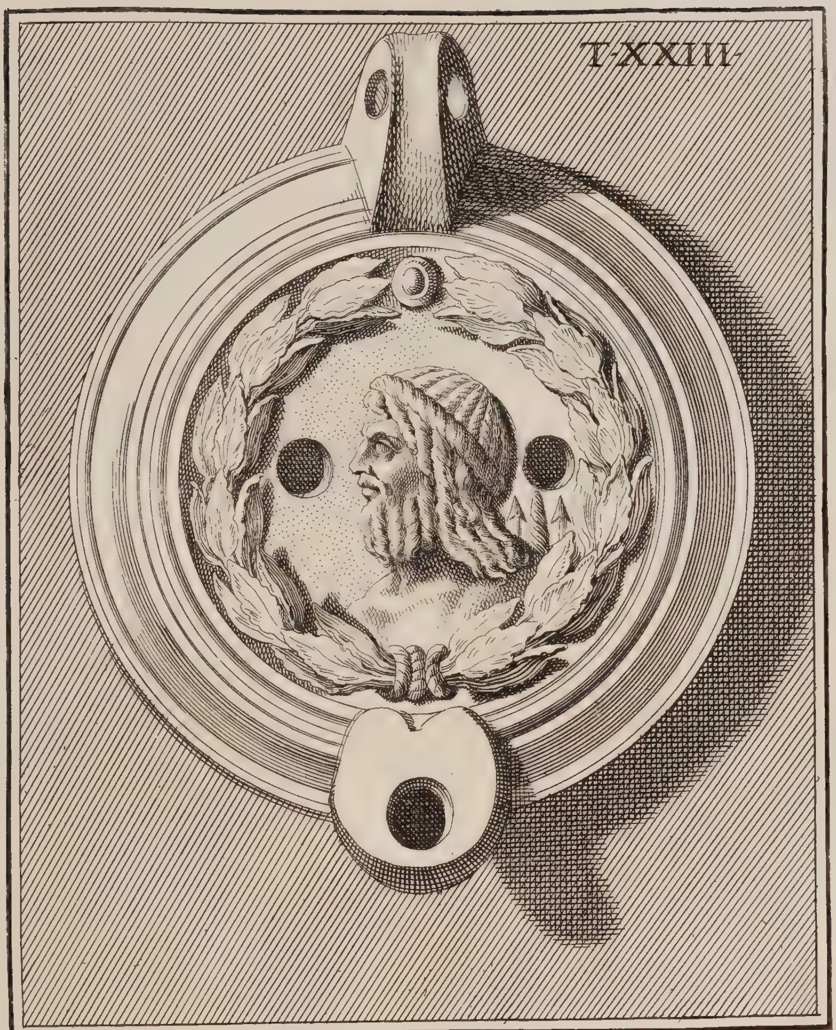
V·F·S·

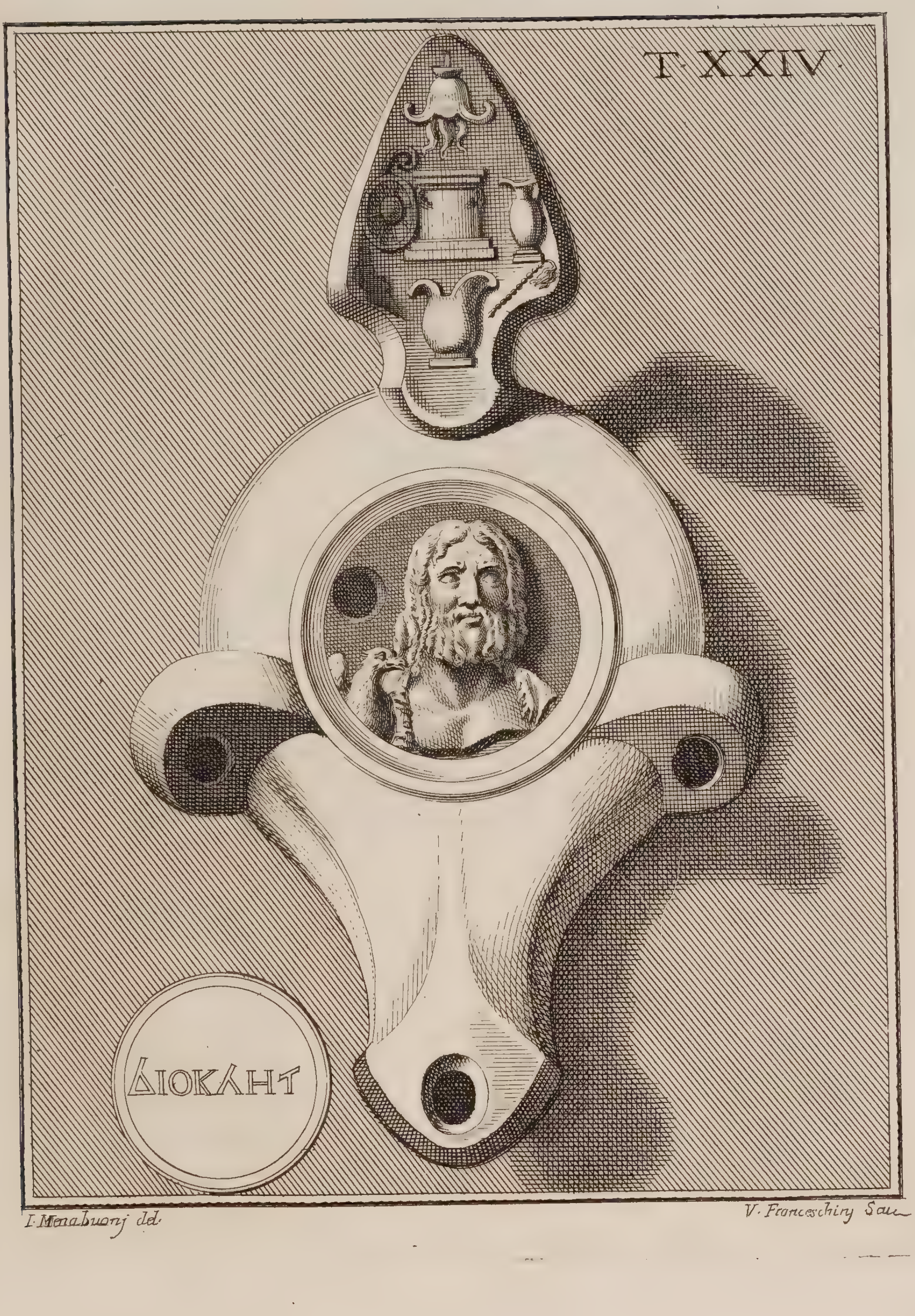
I·Menabuoni del. V·Franceschini Scu.

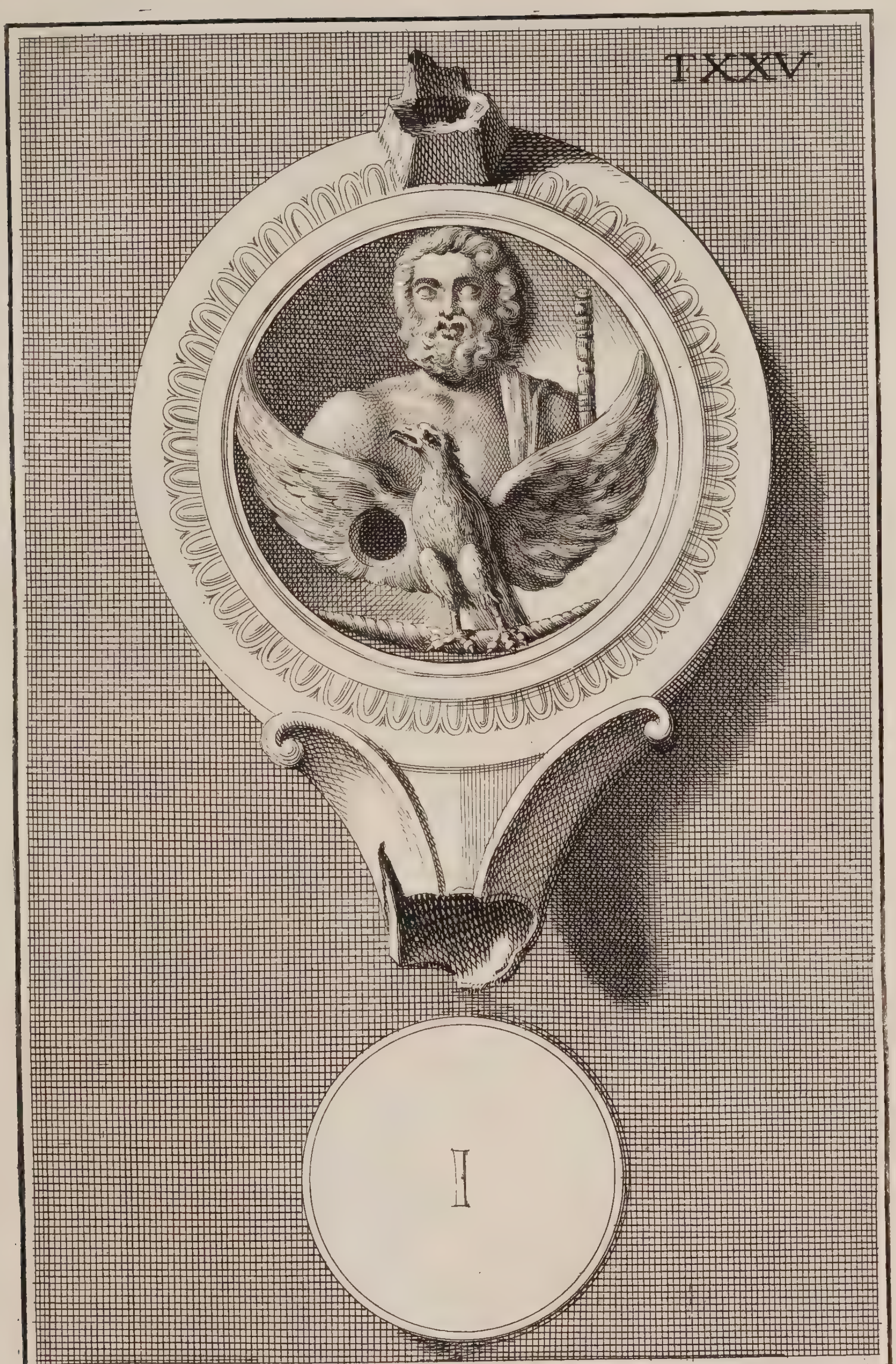
G·Menabuoni Del.   V· Franceschini Scu.

I·Menabuonj · del· V· Franceschinj · Sculp·

I. Menabuonj del. V. Franceschinj Scu.

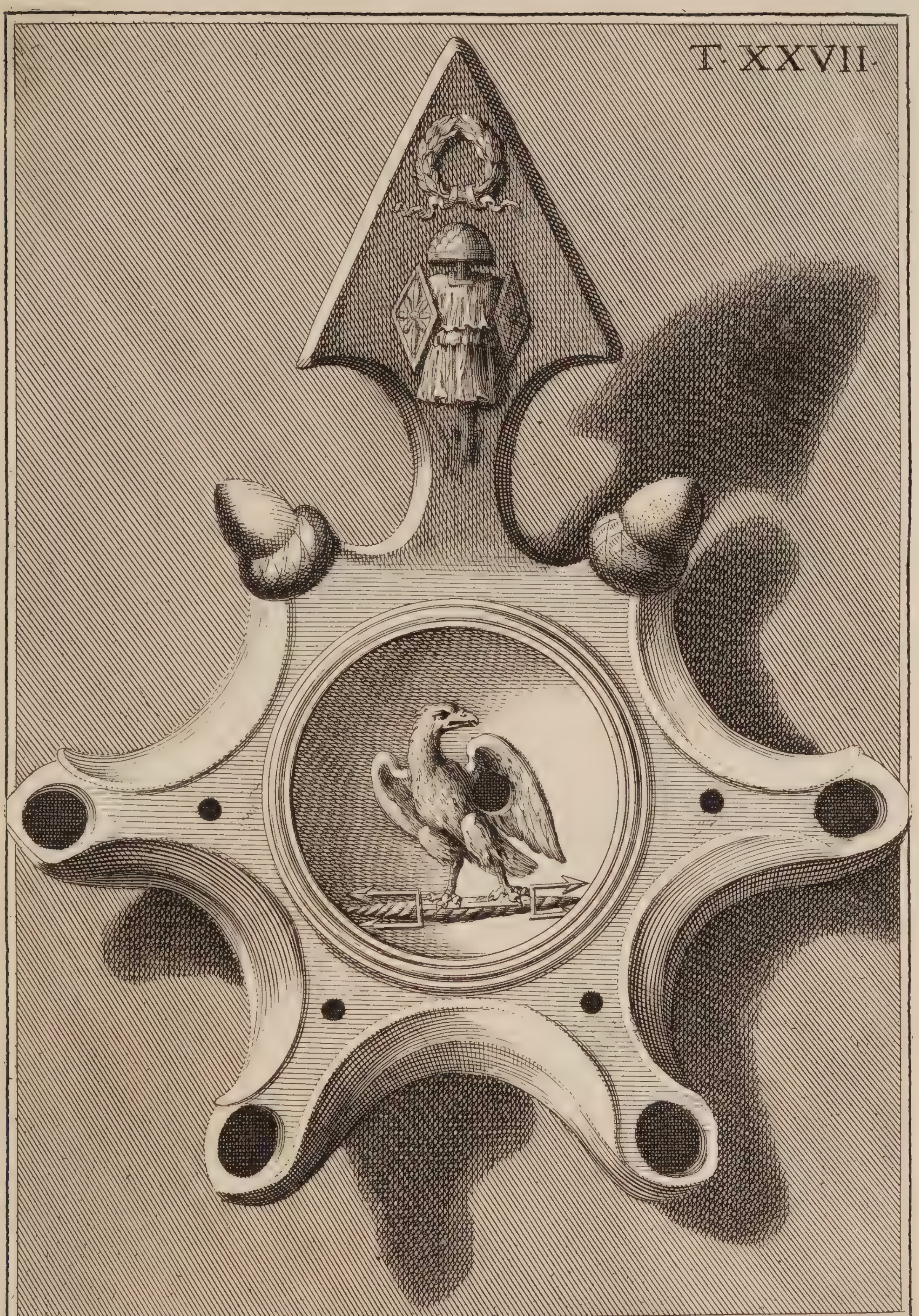

I· Menabuonj · del· V· Franceschinj Sa.

Joseph Menabuonj del.

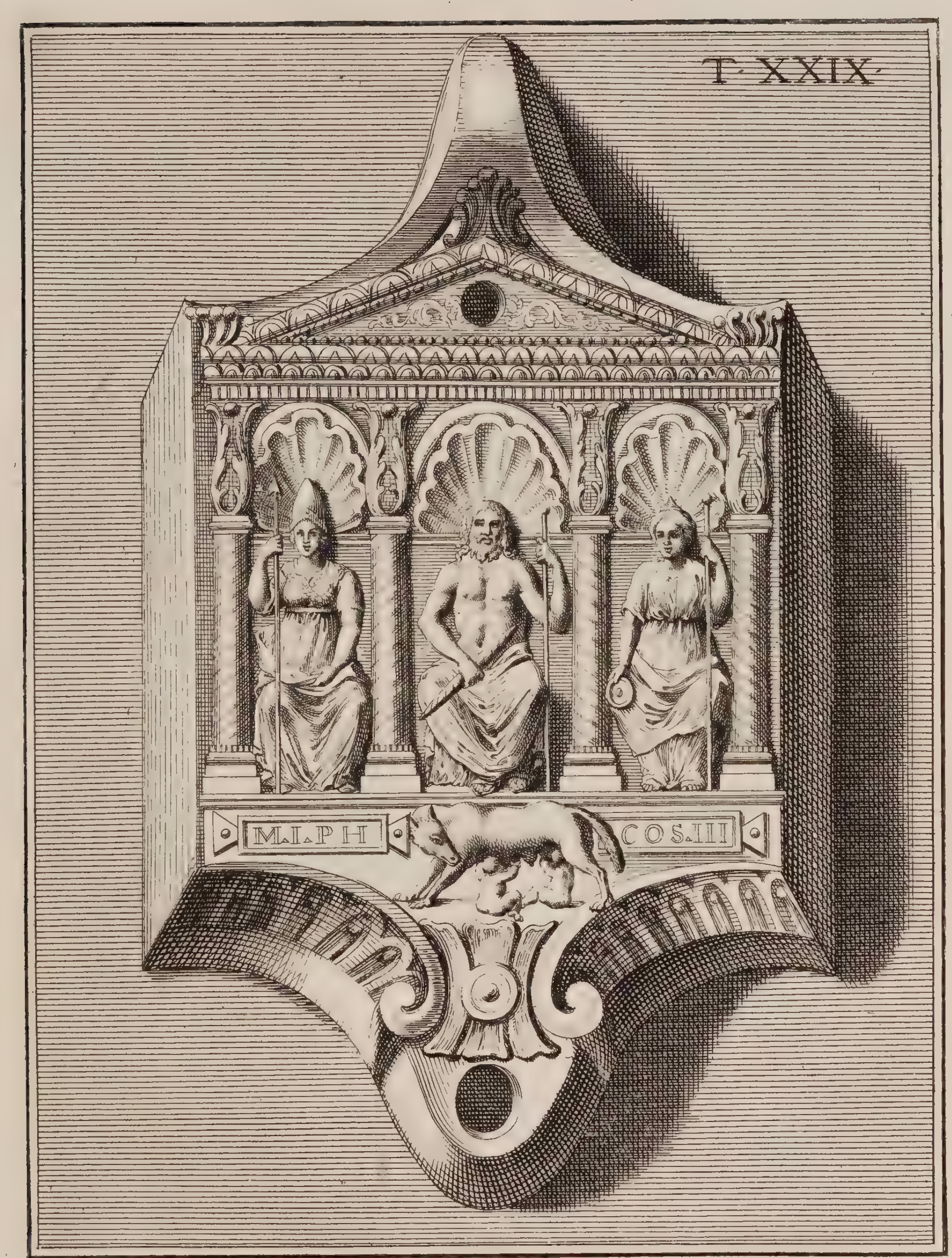
Sante Manelli Bol.no Inc.

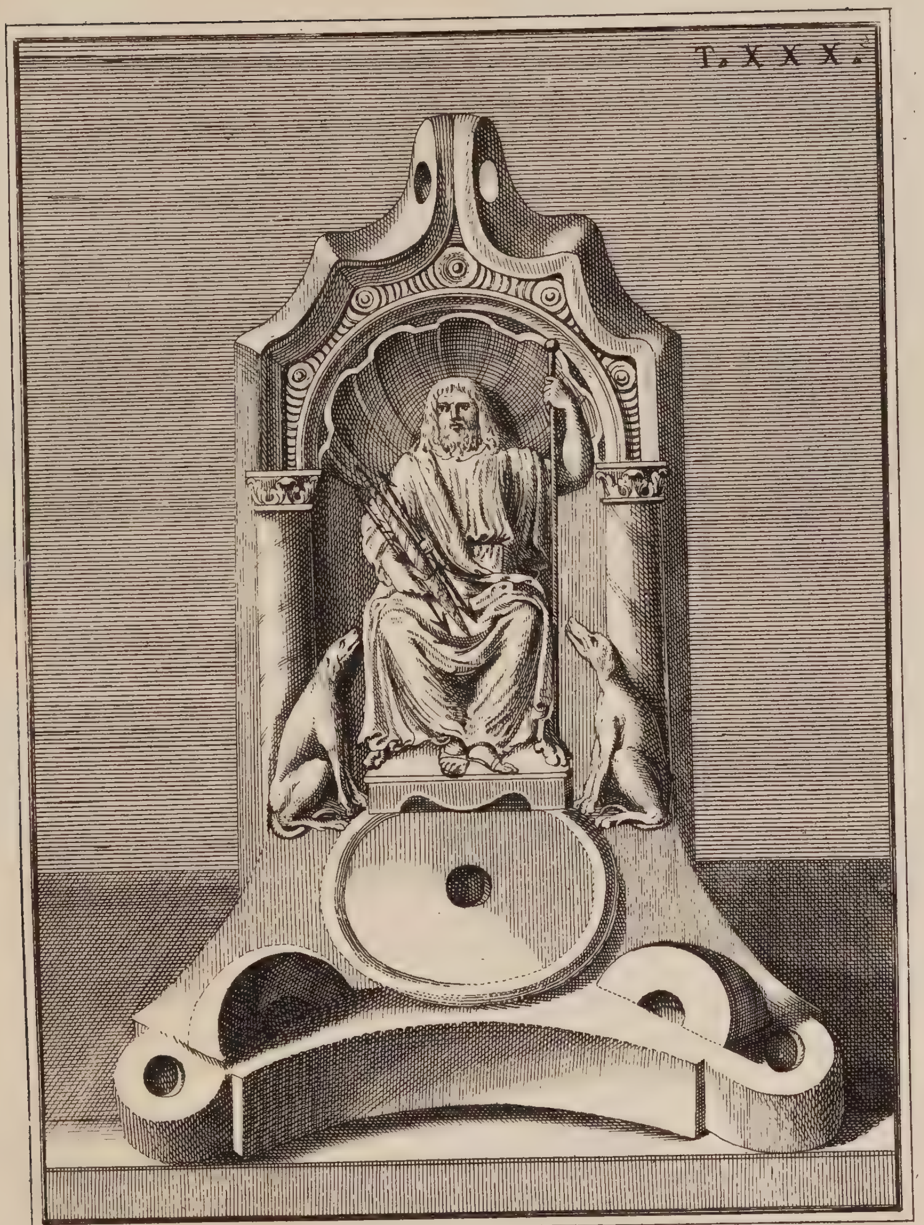
G. Menicbuonj del. V. Franceschinj Sc.

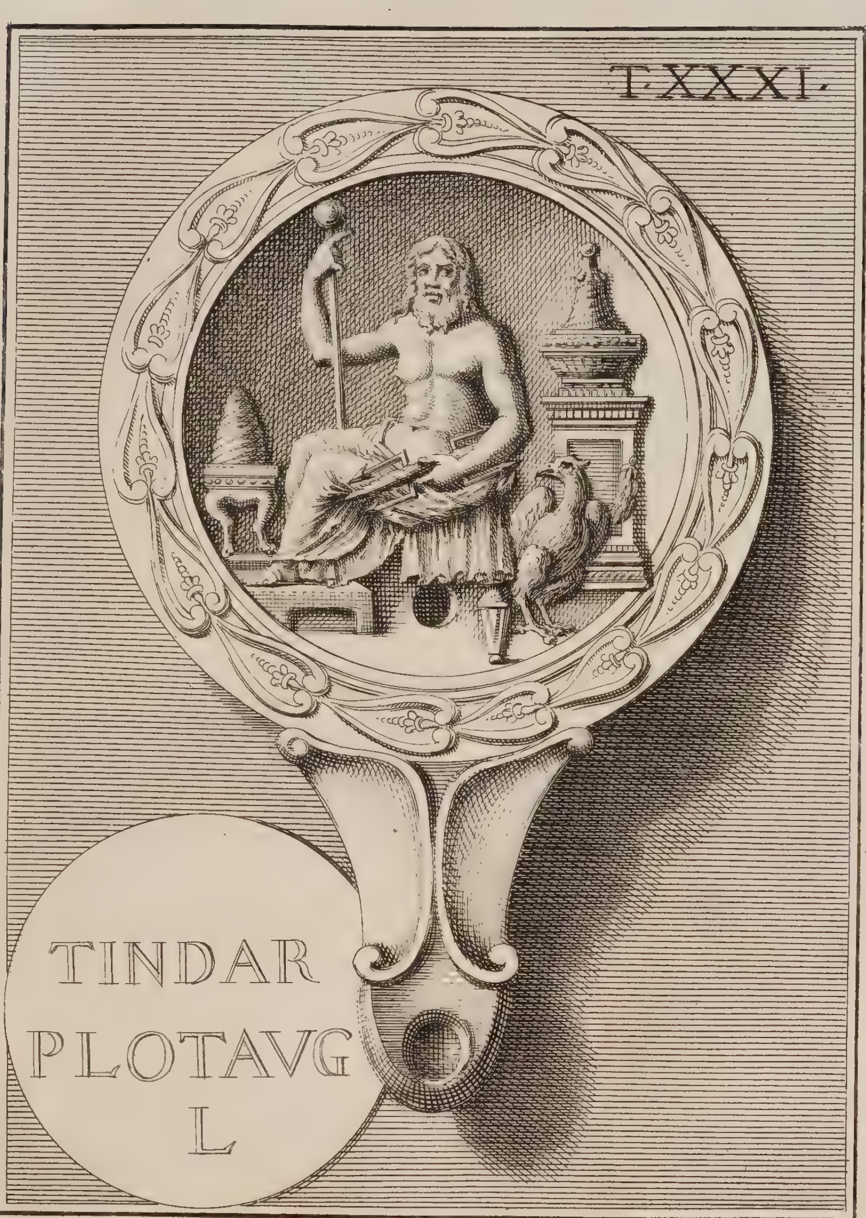
G· Menabuonj del. V· Franceschinj Scu.

I·Menabuonj ·del· V·Franceschinj Scu·

Joseph Menabuoni del: *Joseph de Benedictis in*

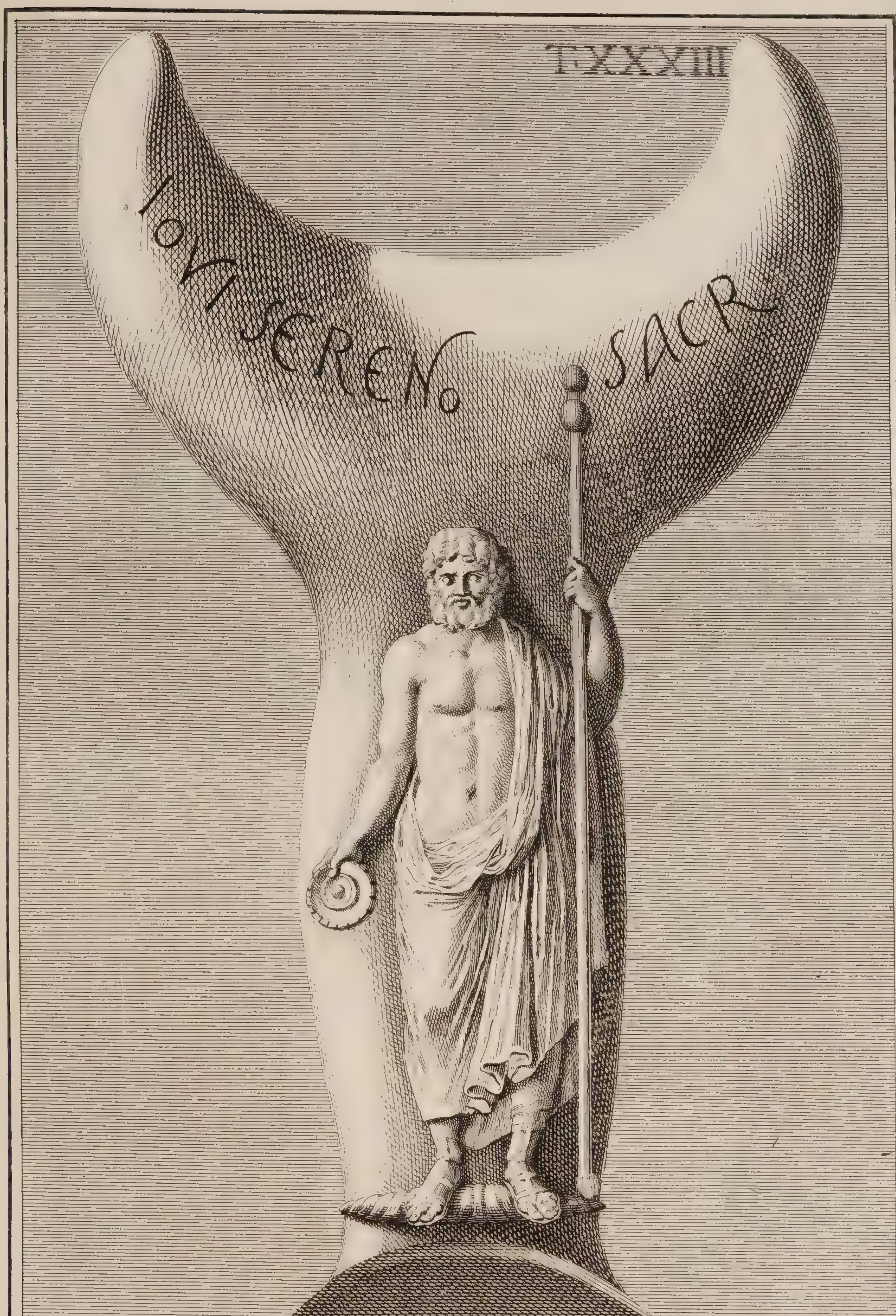

I·Menabuonij del. Vin· Franceschini Sc.

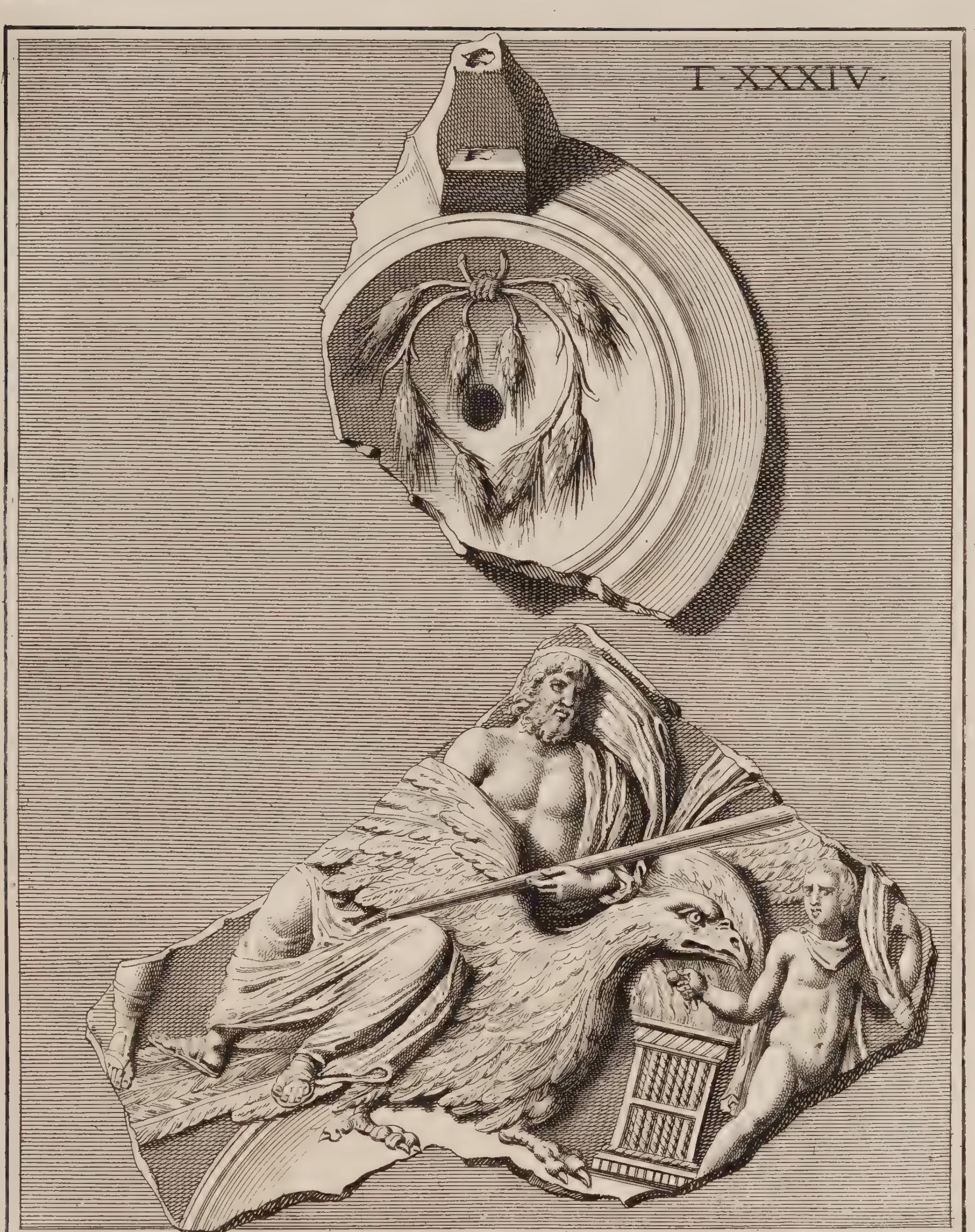

I·Menabuoni del·

V·Franceschini Sculp.

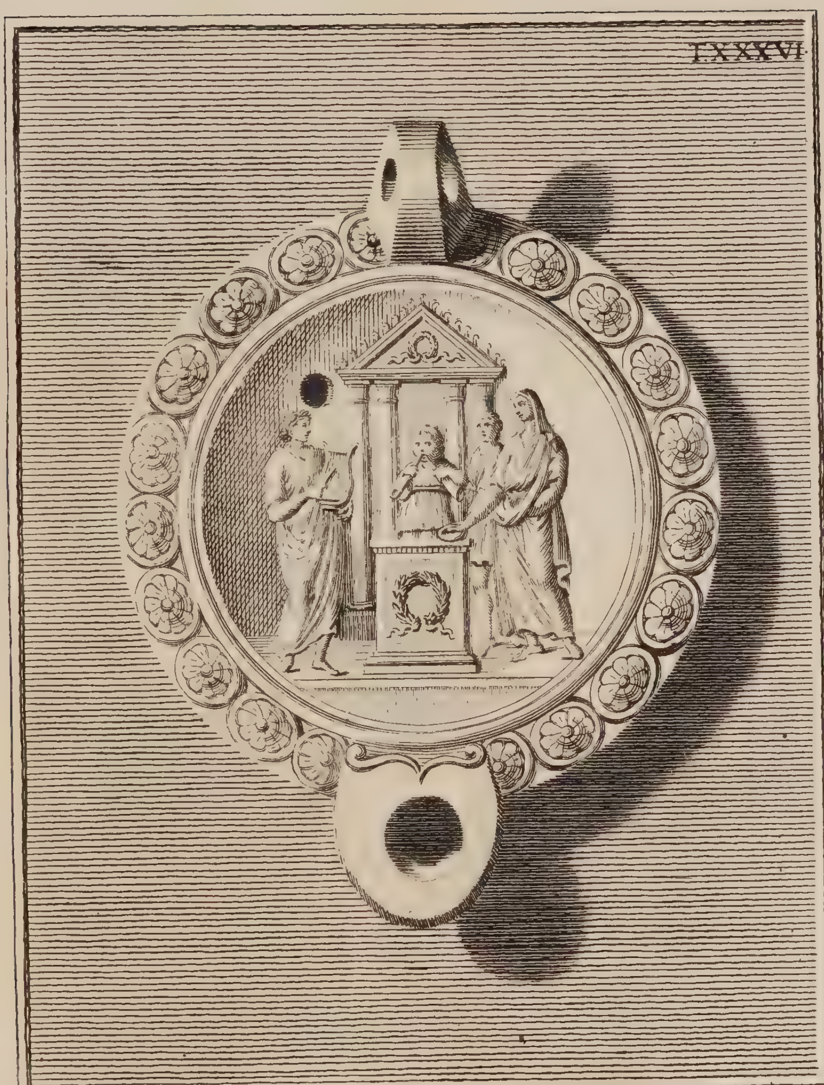
G. Monalbuonj del.   V. Franceschinj Sc.

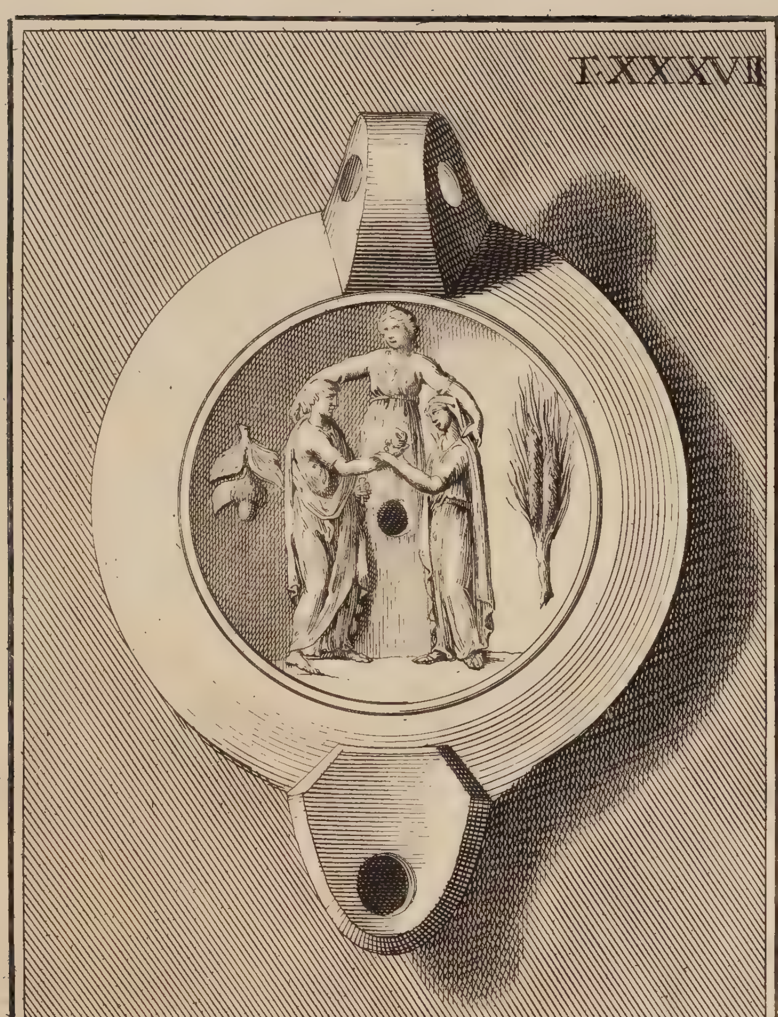
G. Menabuonj del. V. Franceschinj Sculp.

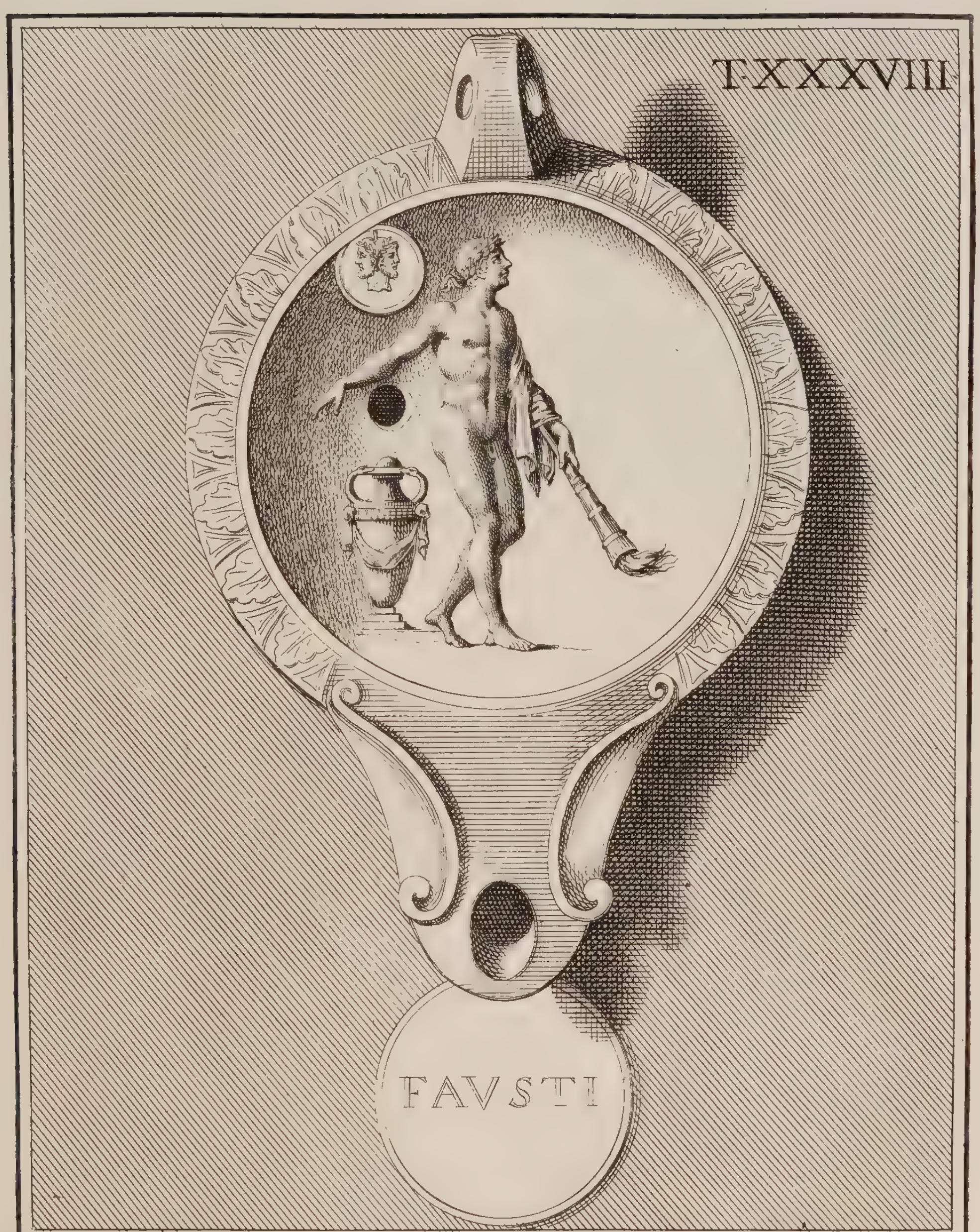
I. Menabuonj del. *Vin. Franceschini Sc.*

T. Menahonj del. T. Papinj scul.

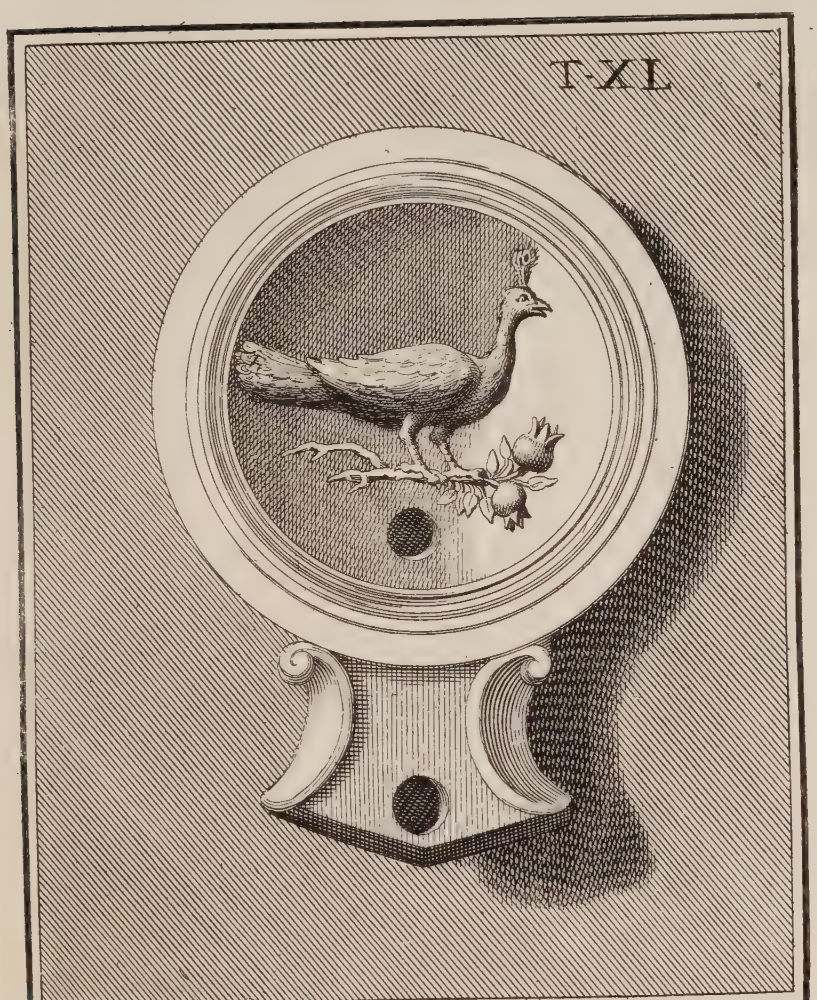
I. Menabuonj del. *V·F· Scu.*

I·Menabuonj ·del· V·Franceschinj ·Scu·

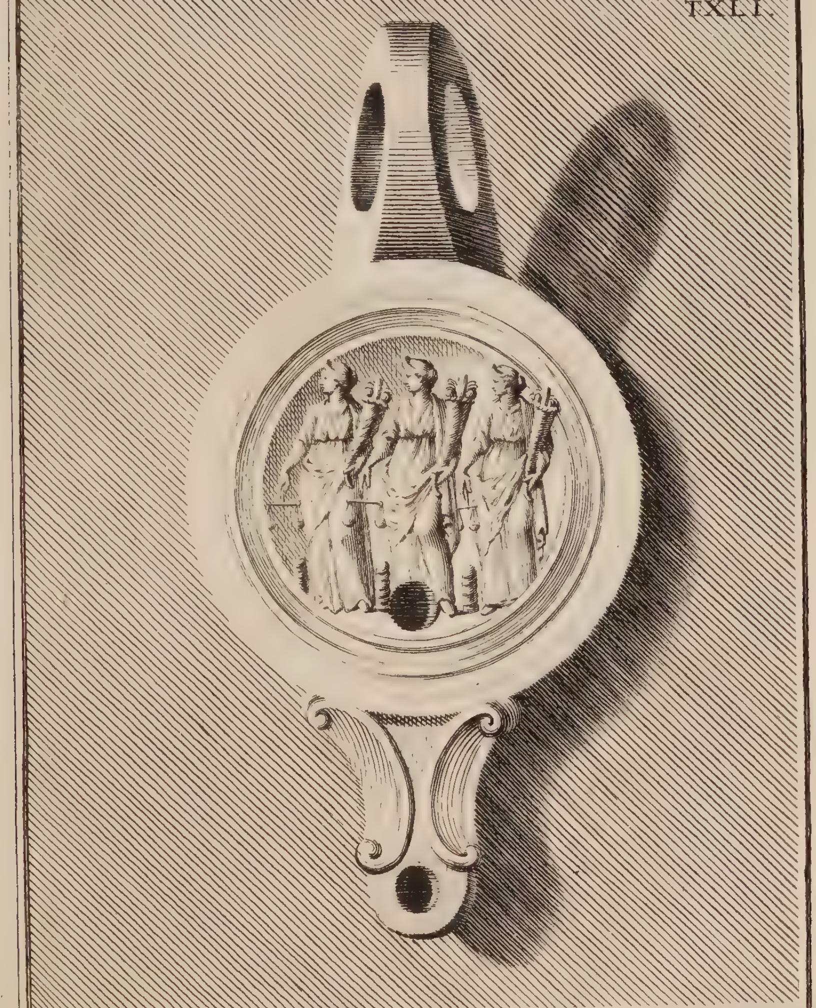

Joseph Menabuoni del. *Benedictis fec.*

I·Me· del·   V·F· Scu·

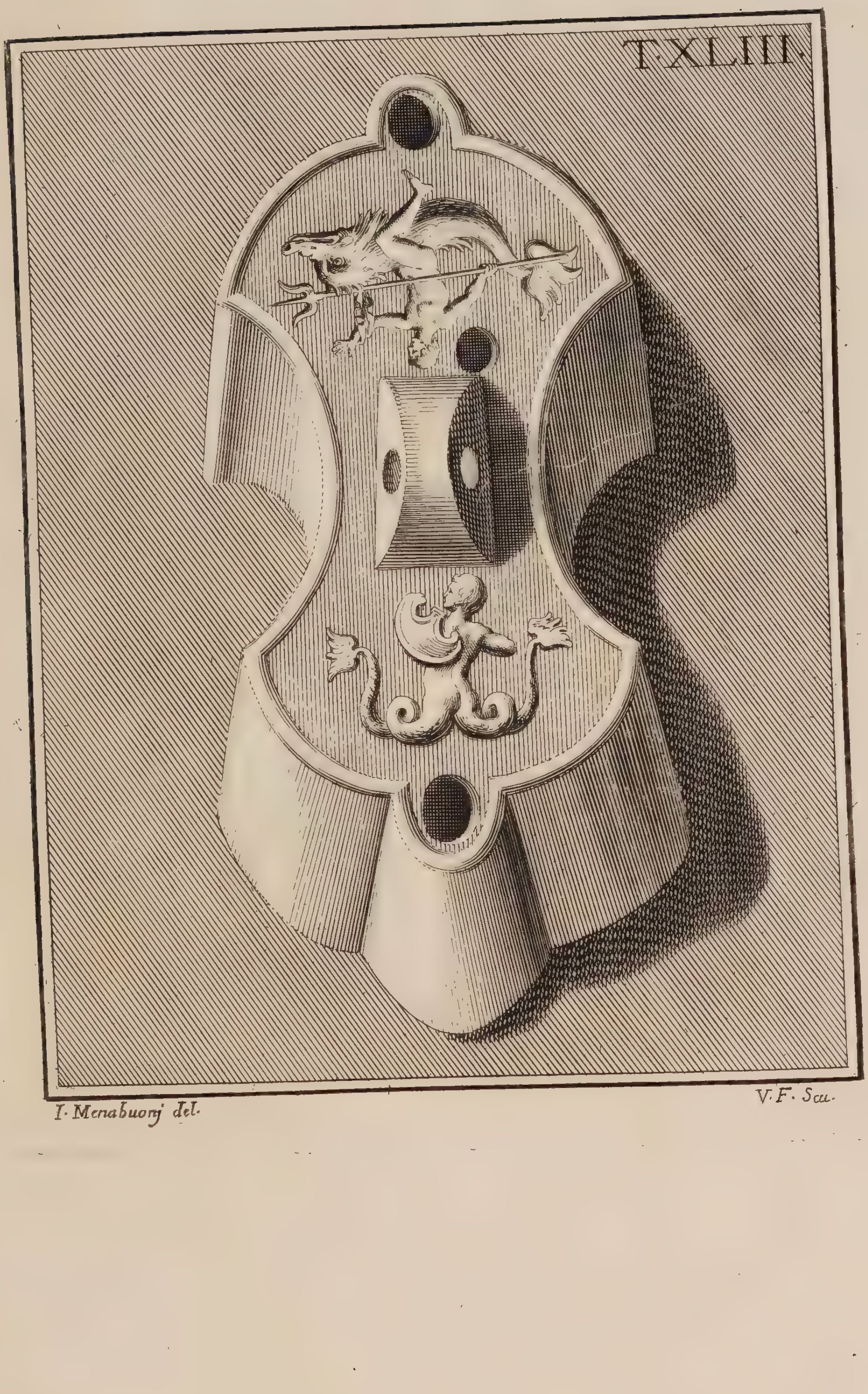
T.XLI.

Jos: Menabuonj del. *Jos: Papinj sculp.*

I. Menabuonj del.　　　　V. Franceschinj Scu.

I· Menabuonj del.　　　　V·F· Scu.

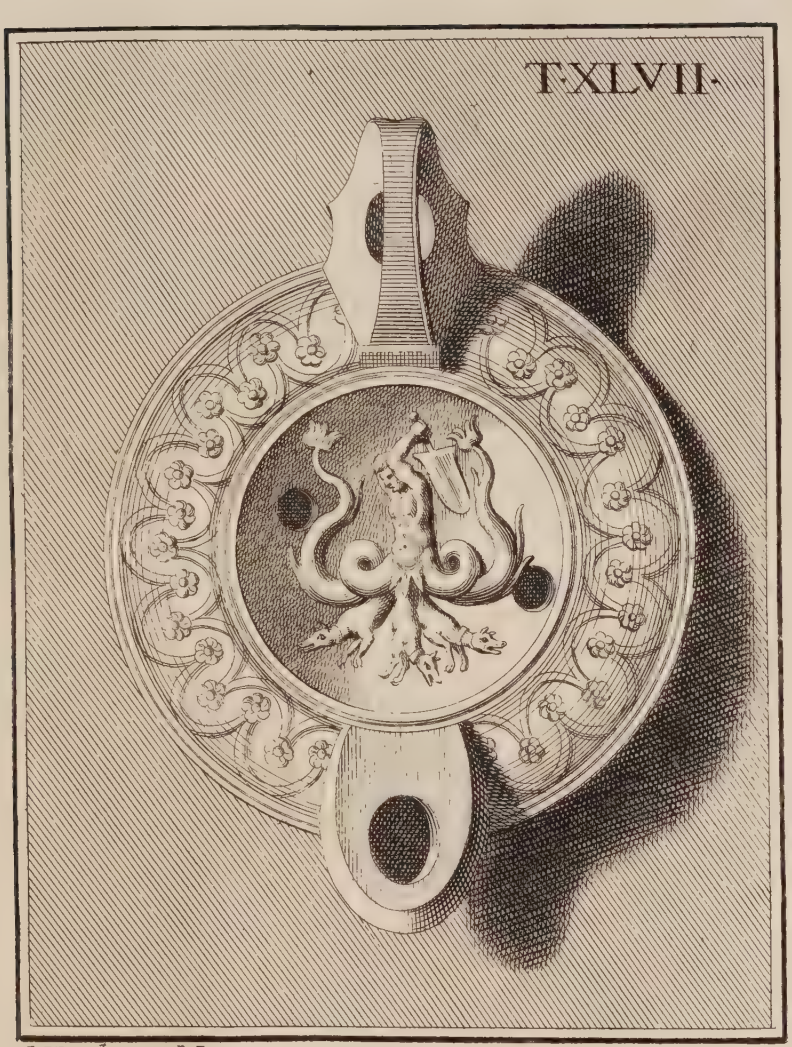
I·Mc· del· *V·F· Sc.*

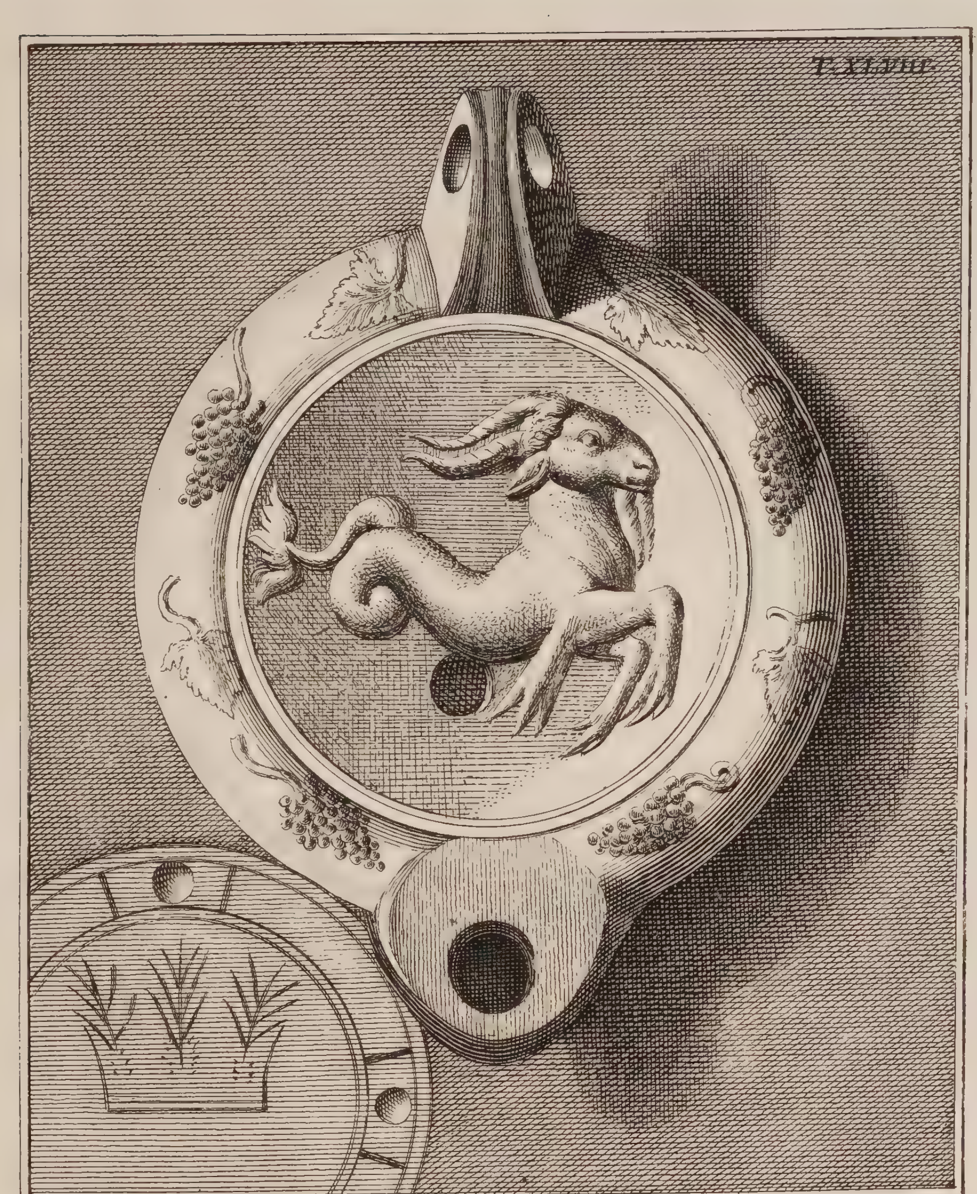
F. Menabuoni del. et sculp.

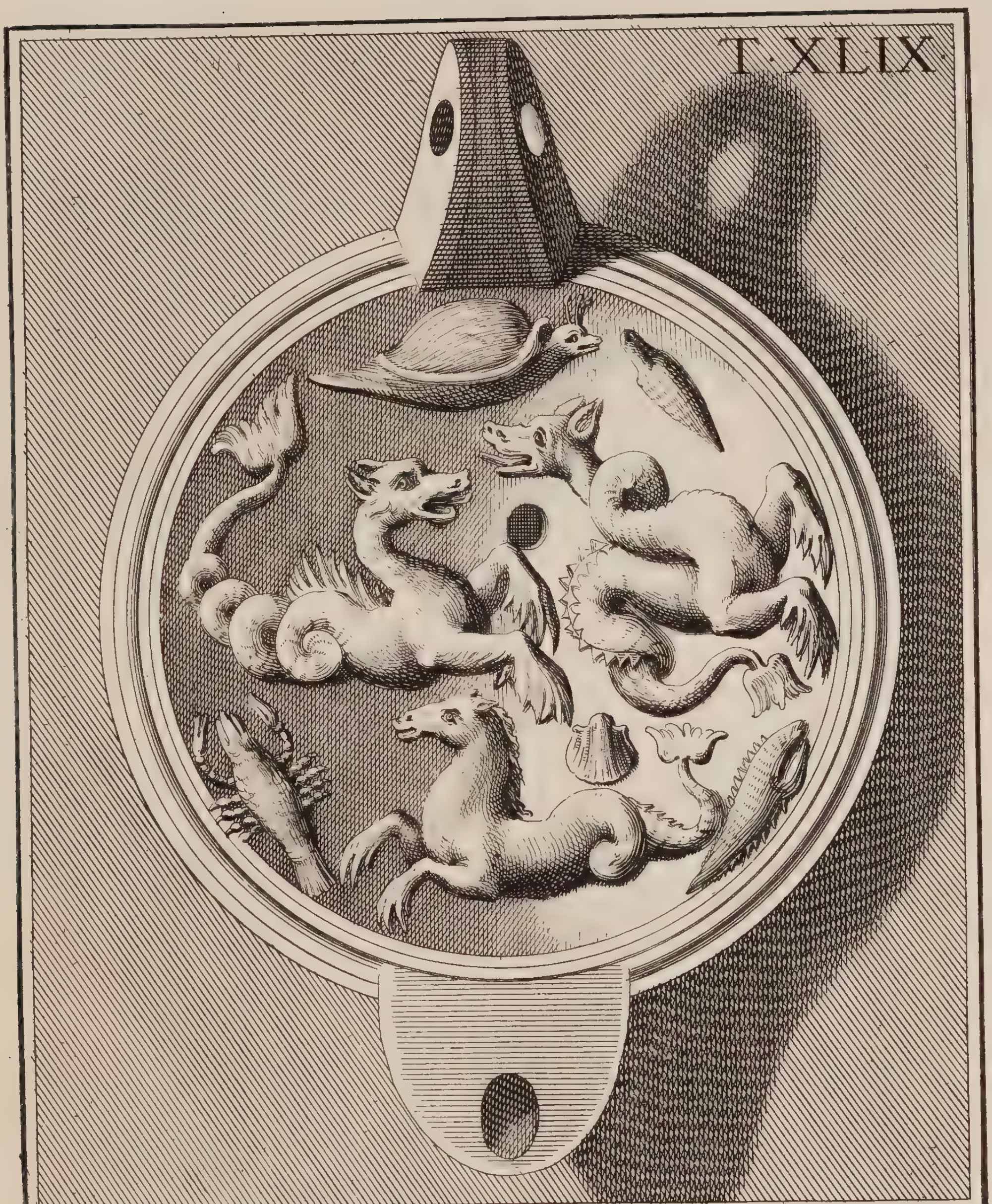
I·Menabuoni del. V·F·Sc.

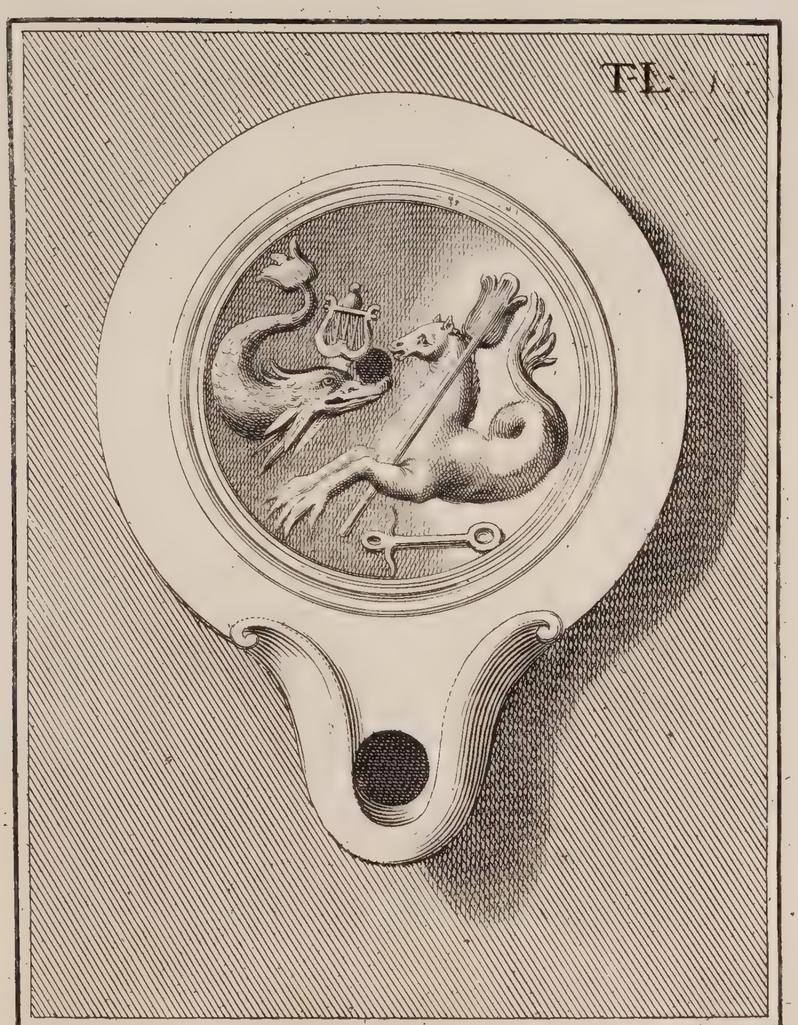
I. Menabuonj del. V·F· Sc.

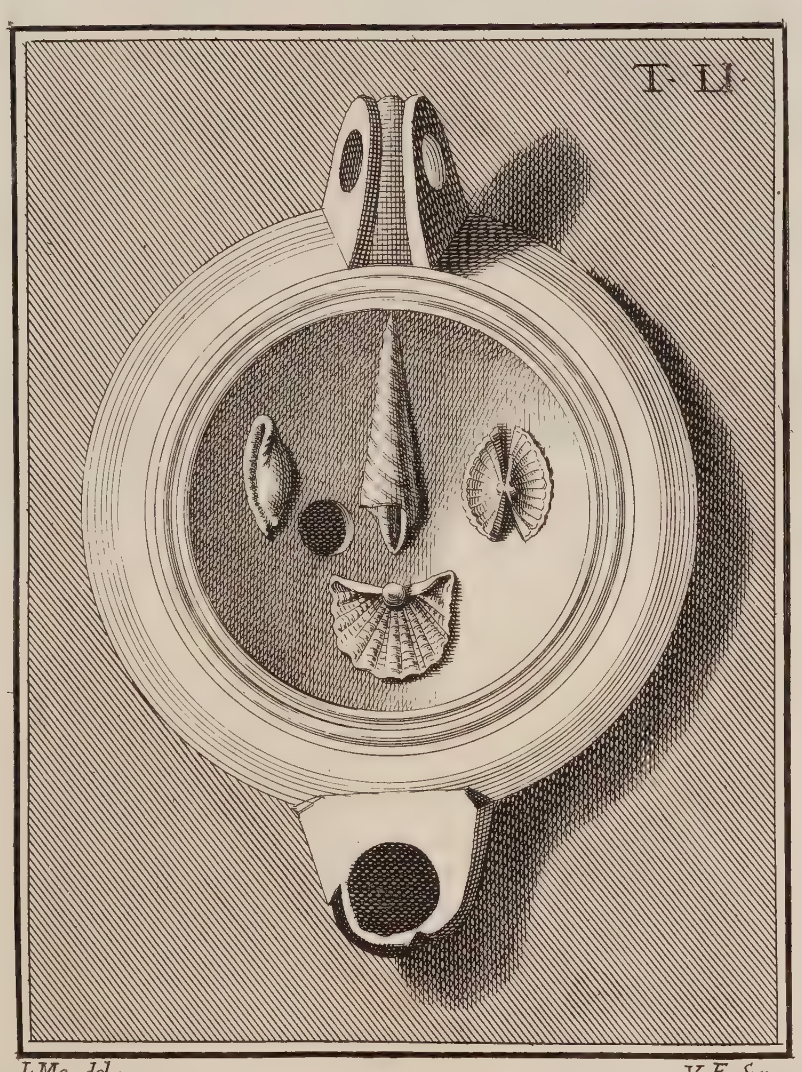
G. Menaboni del. et Sculp.

I. Menabuonj del. V.F. Sculp.

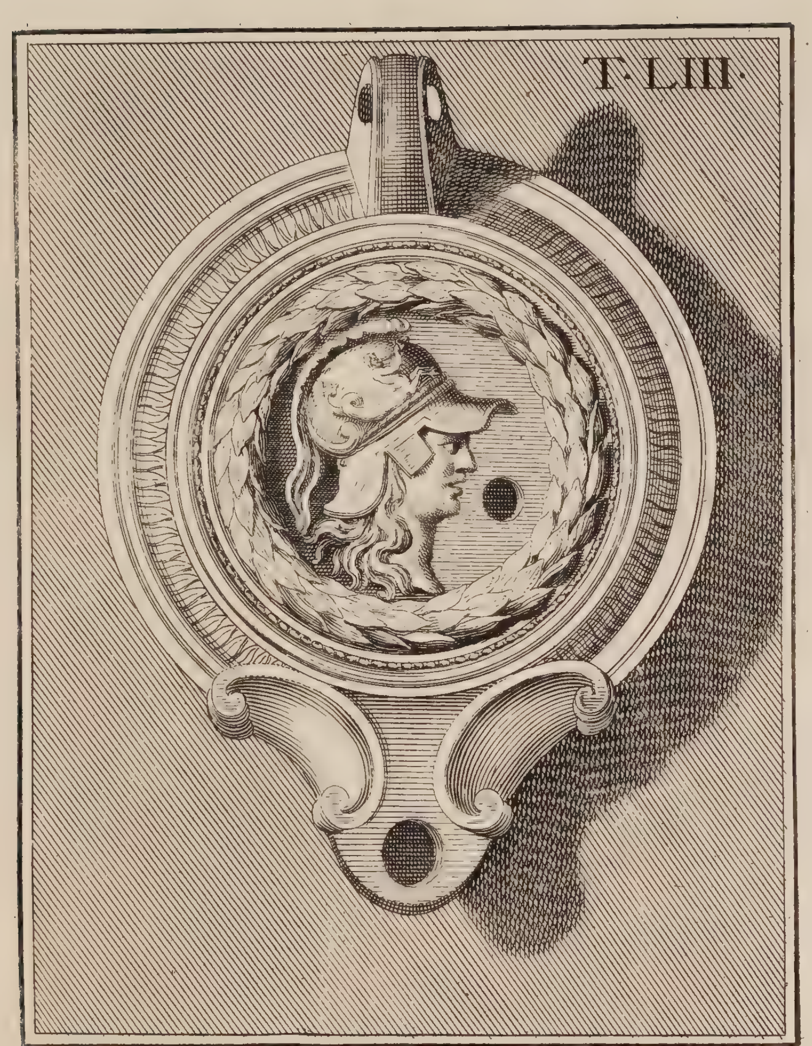
I·Menabuonj del.   V·F· Scu.

I·Me· del· V·F· Sct.

I. Menabuonj. del. V. Franceschinj Scu.

I· Menabuonj· del·

V·F Sc.

I. Menabuoni del. P. Ant. Pazzi sc.

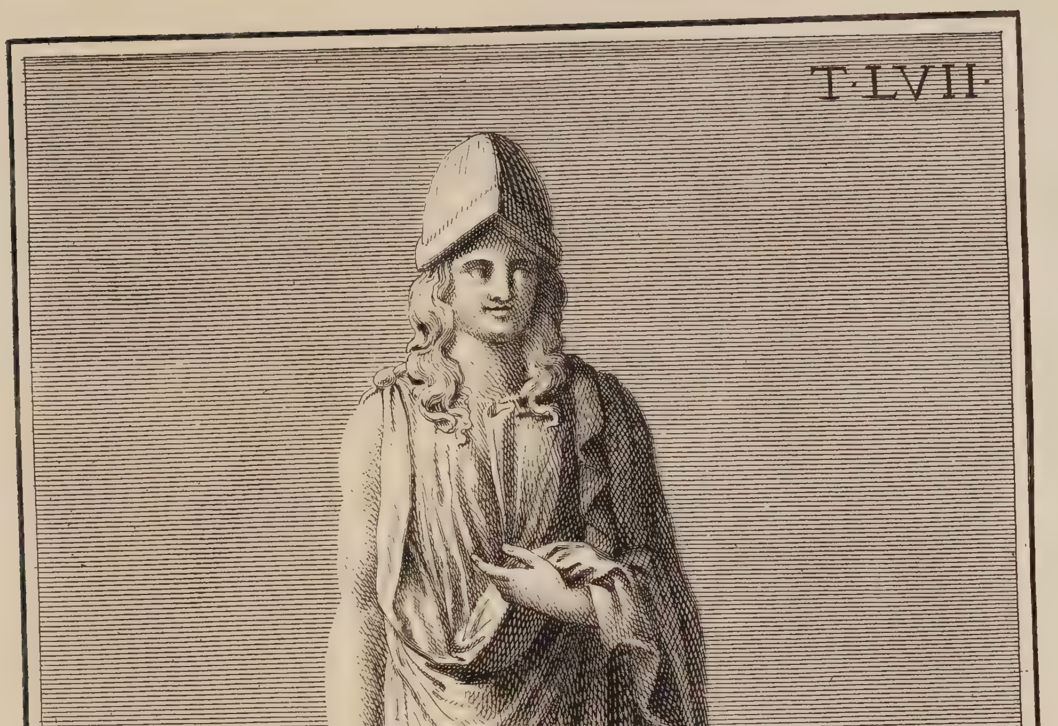

I·Menabuoni·del· V·Franceschini·Scu·

T.LVI.

Jos. Menabuoni del — *P. Ant. Pazzi sc.*

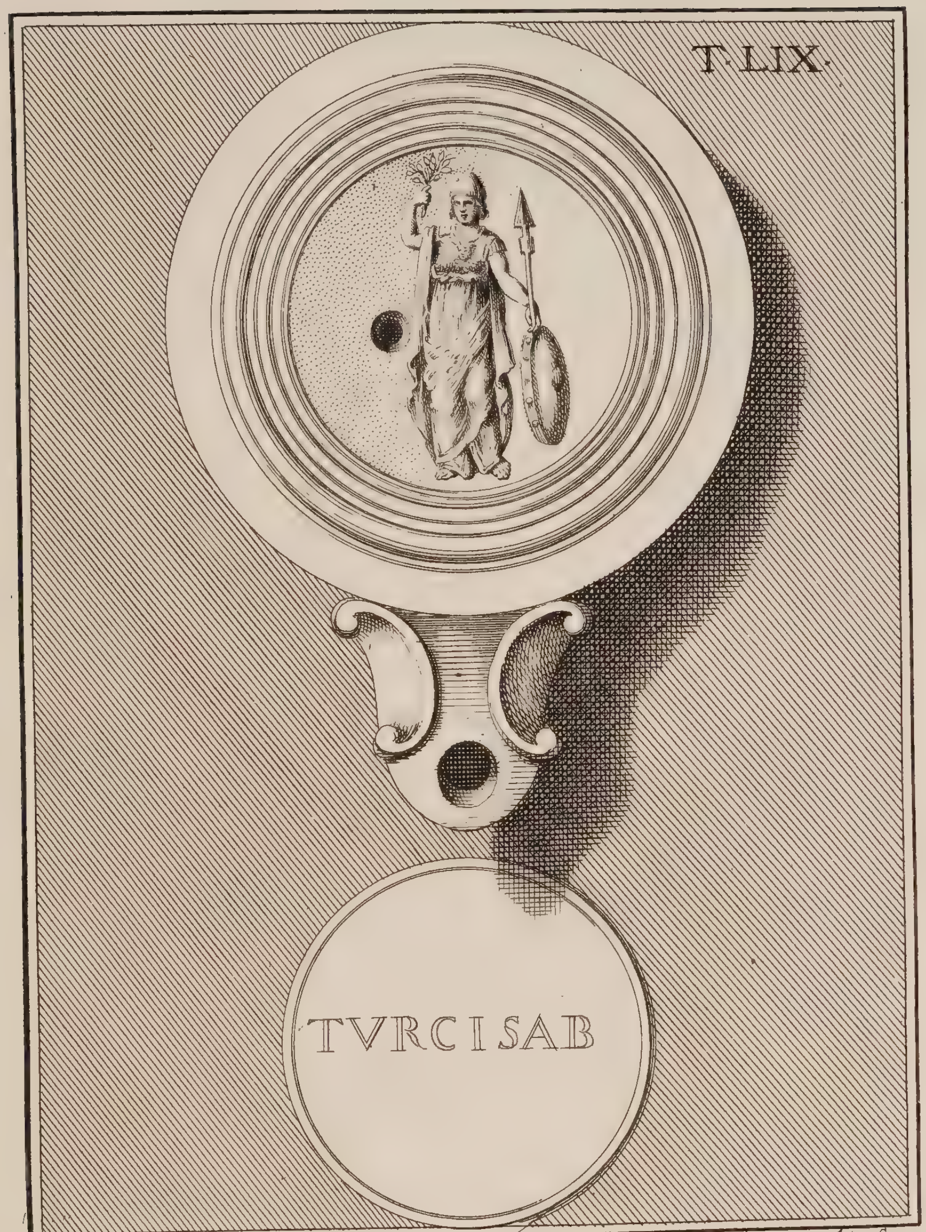

I· Menabuonj· del·

Vin Franceschinj Scu

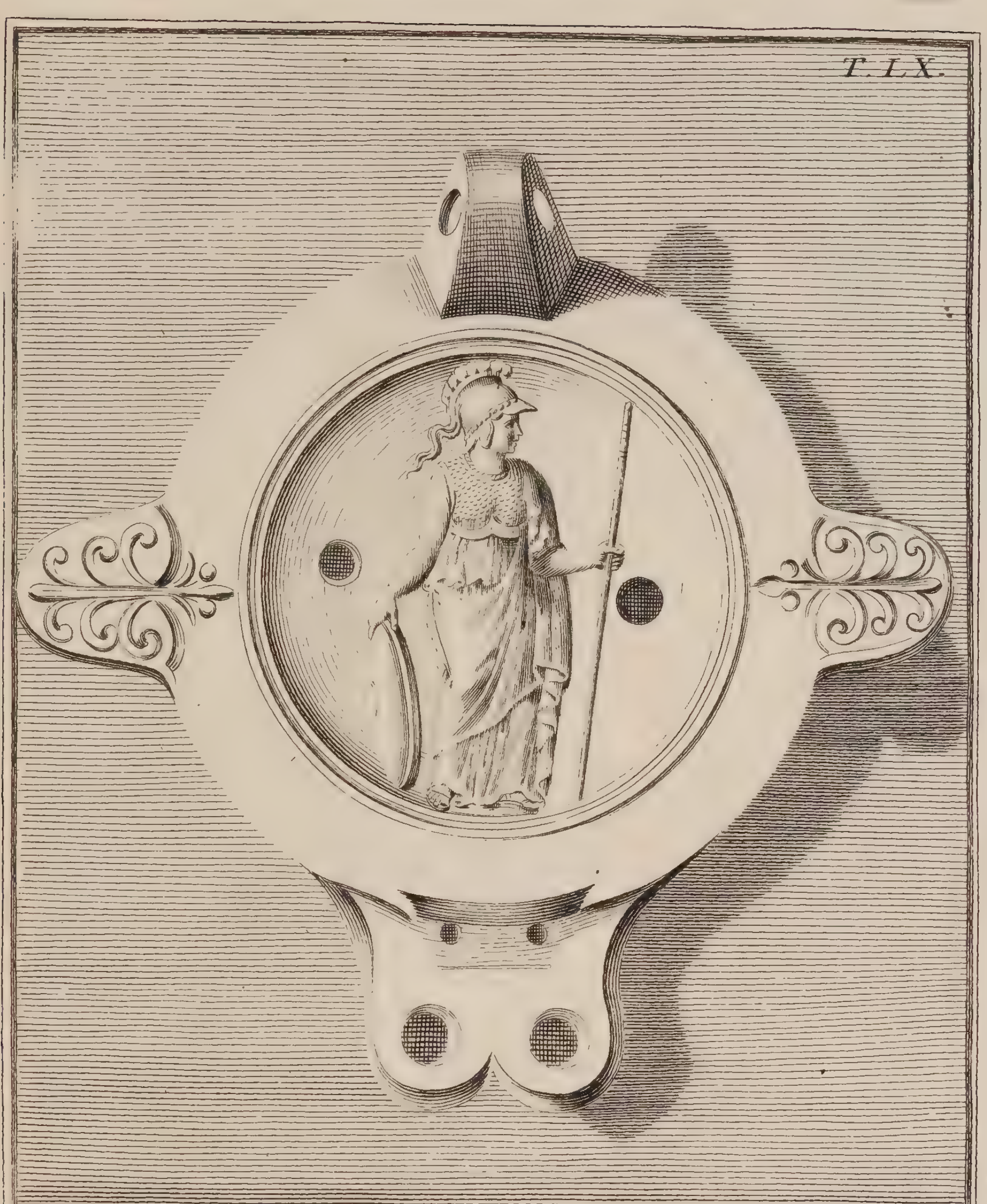

Joseph Menabuonj del *Sante Manelli Inc*

I·Menabuoni·del. V Franceschini·Scu.

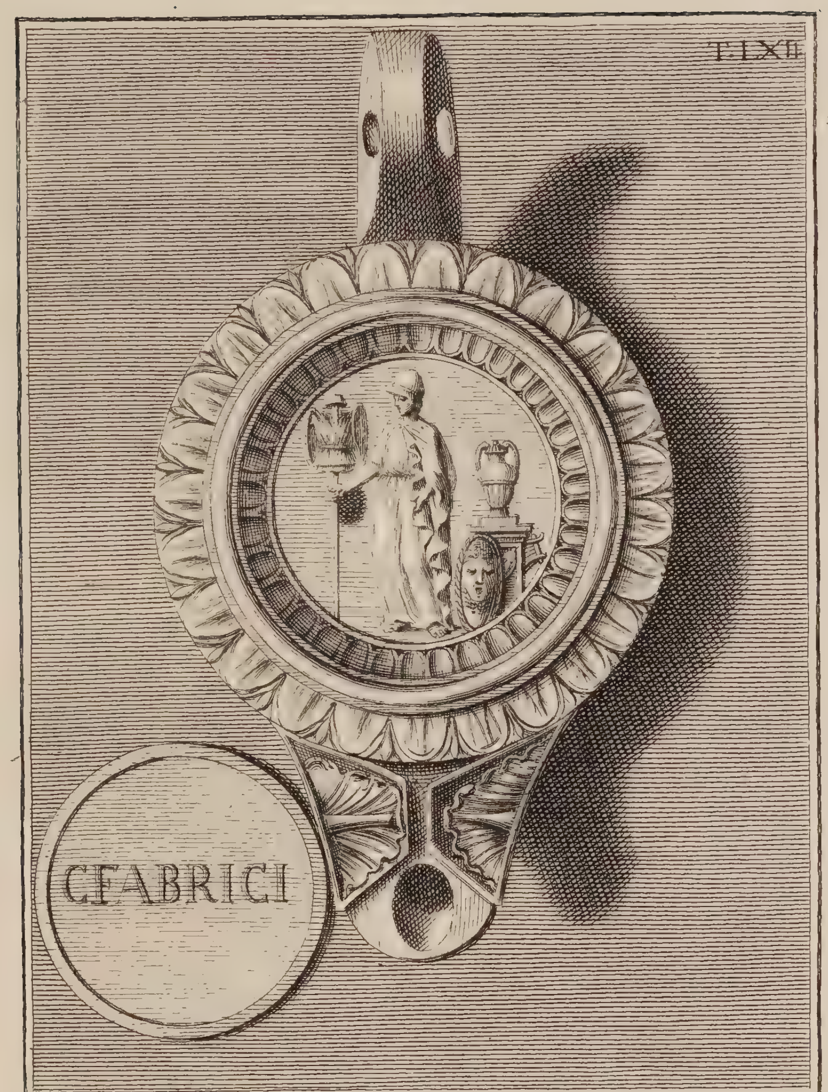
T. LX.

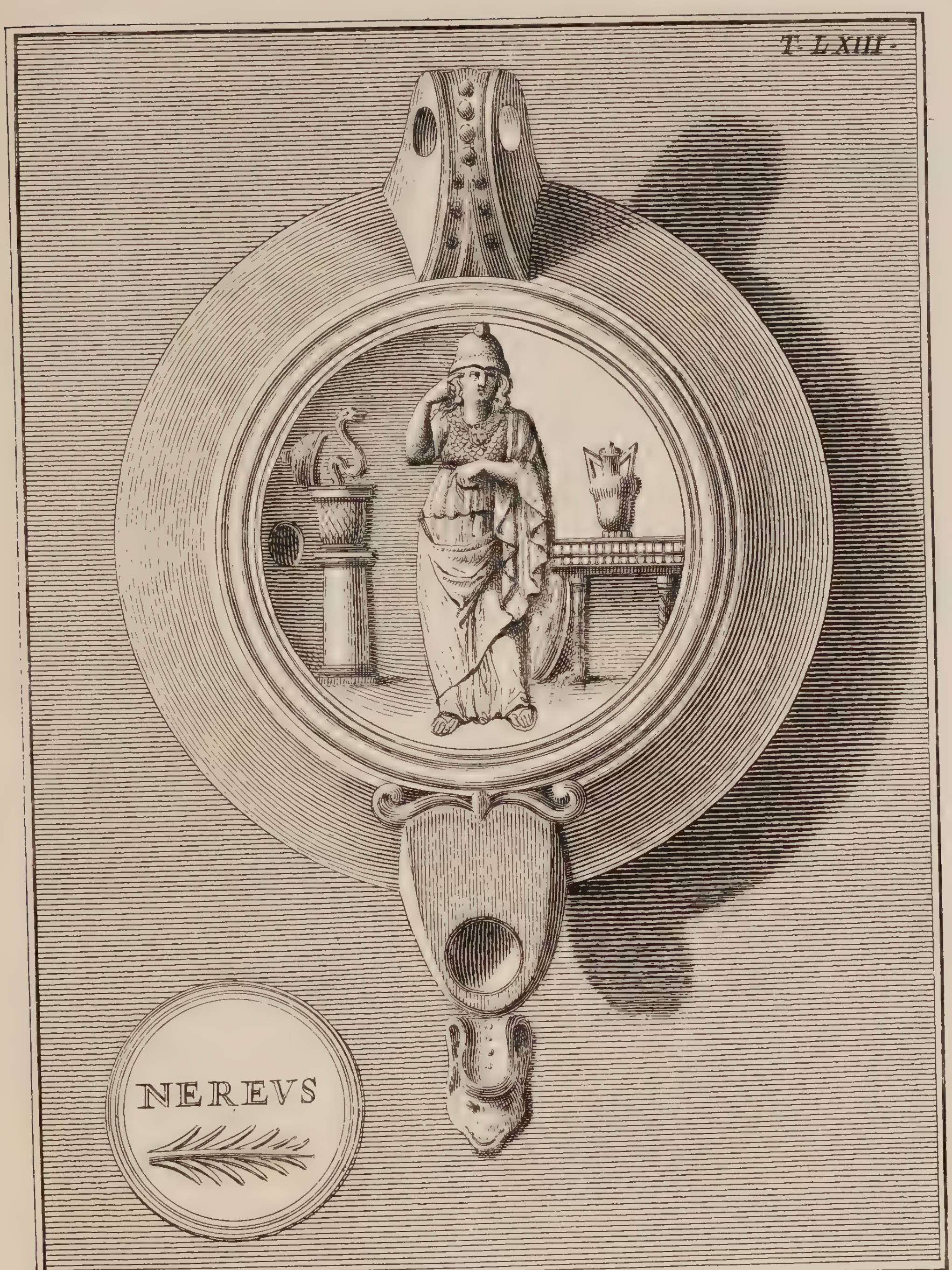
Ios. Menabuoni del. F. Ant. Pazzi sc.

Joseph Menabuoni del: *Joseph de Benedictis inc:*

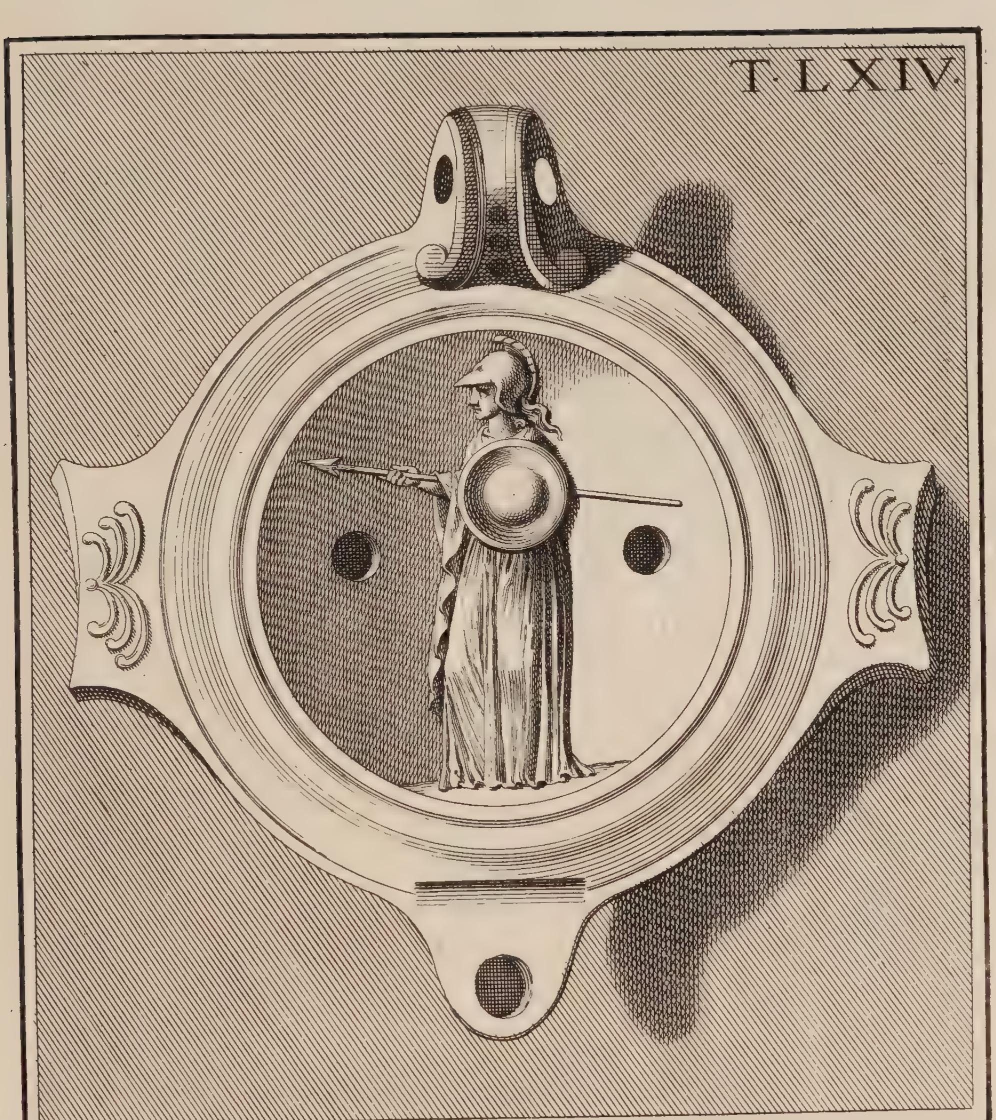

J. Menabuonj del. Carlo Faucej scul.

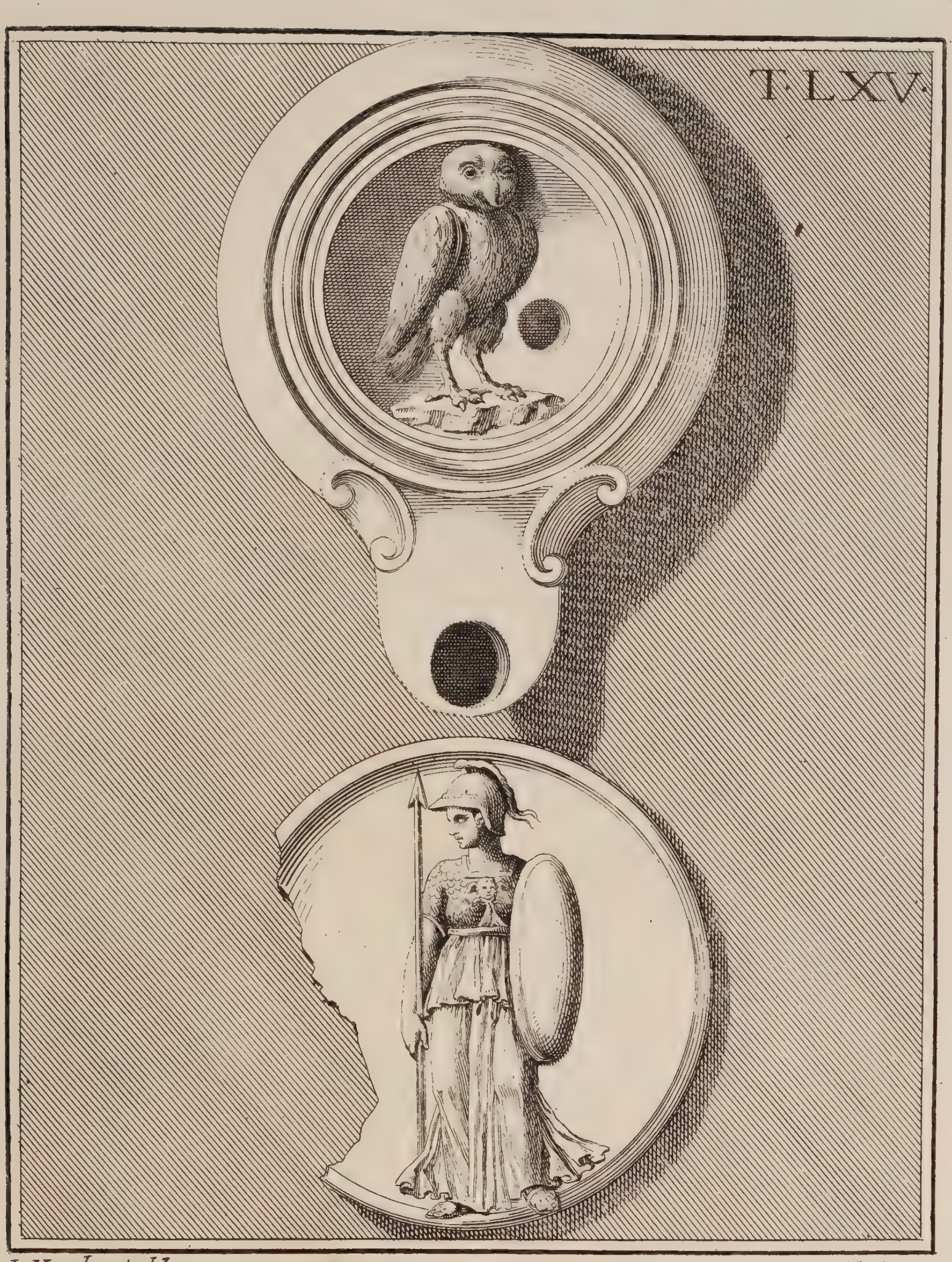

I·Menabori del·

B·Sgrilli scul·

I· Menabuonj del. V· F· Scu·

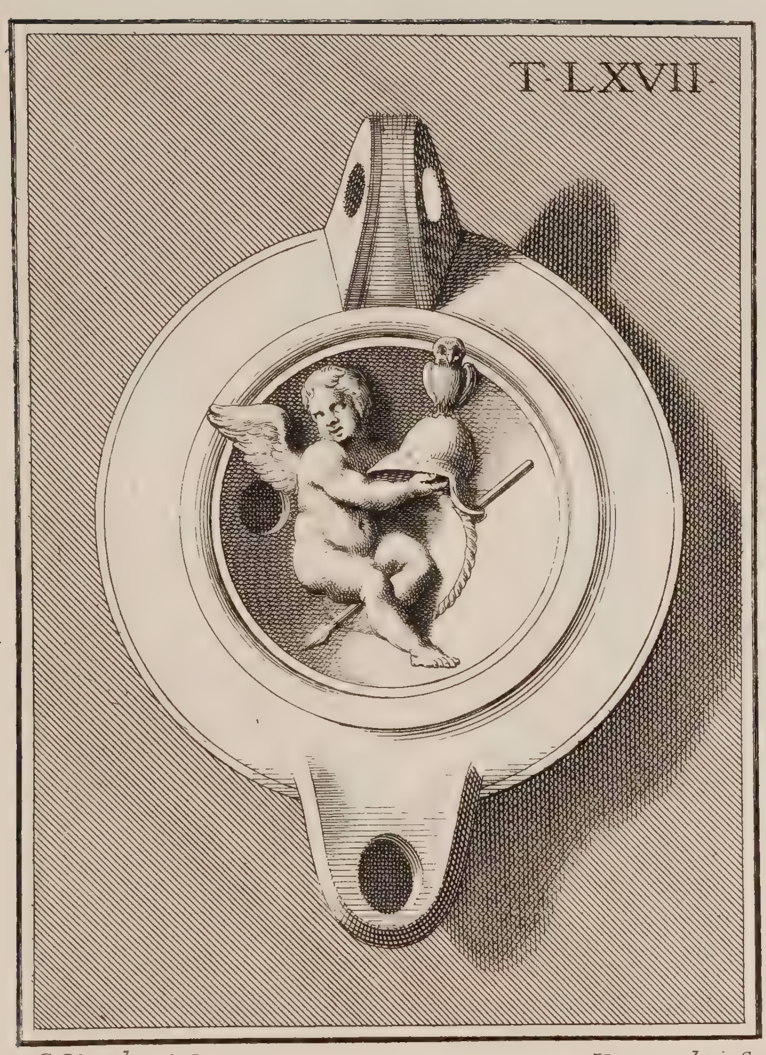

I· Menabuonj del·

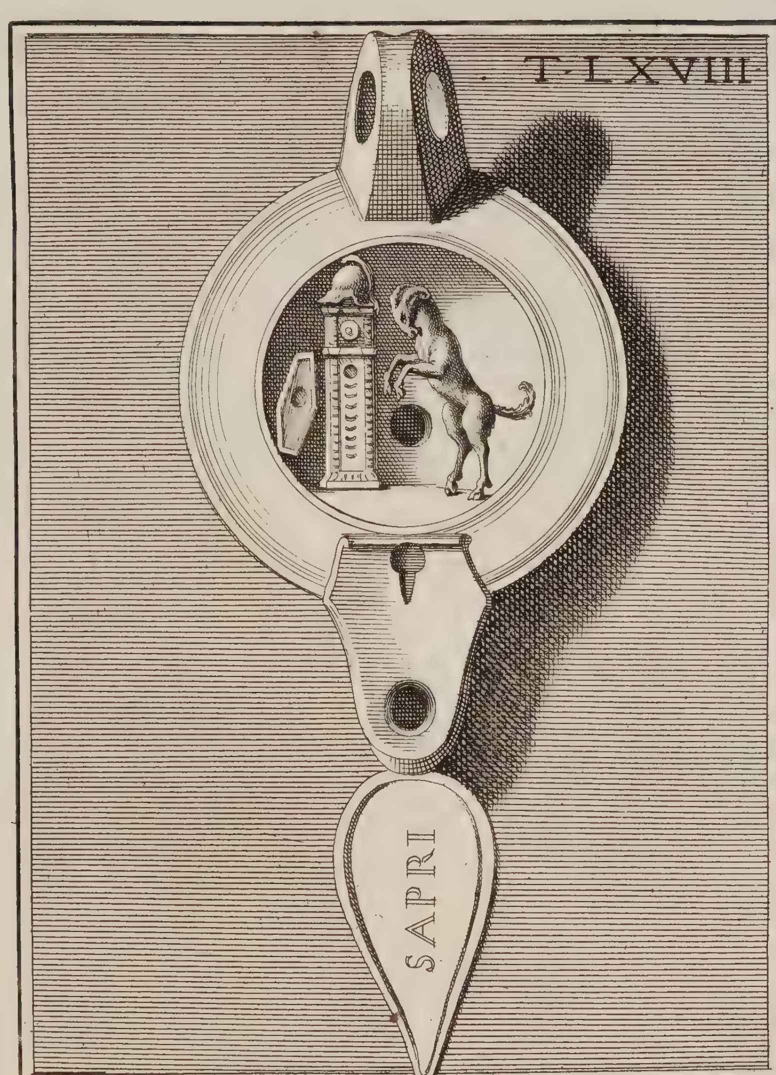
V· F· Sc·

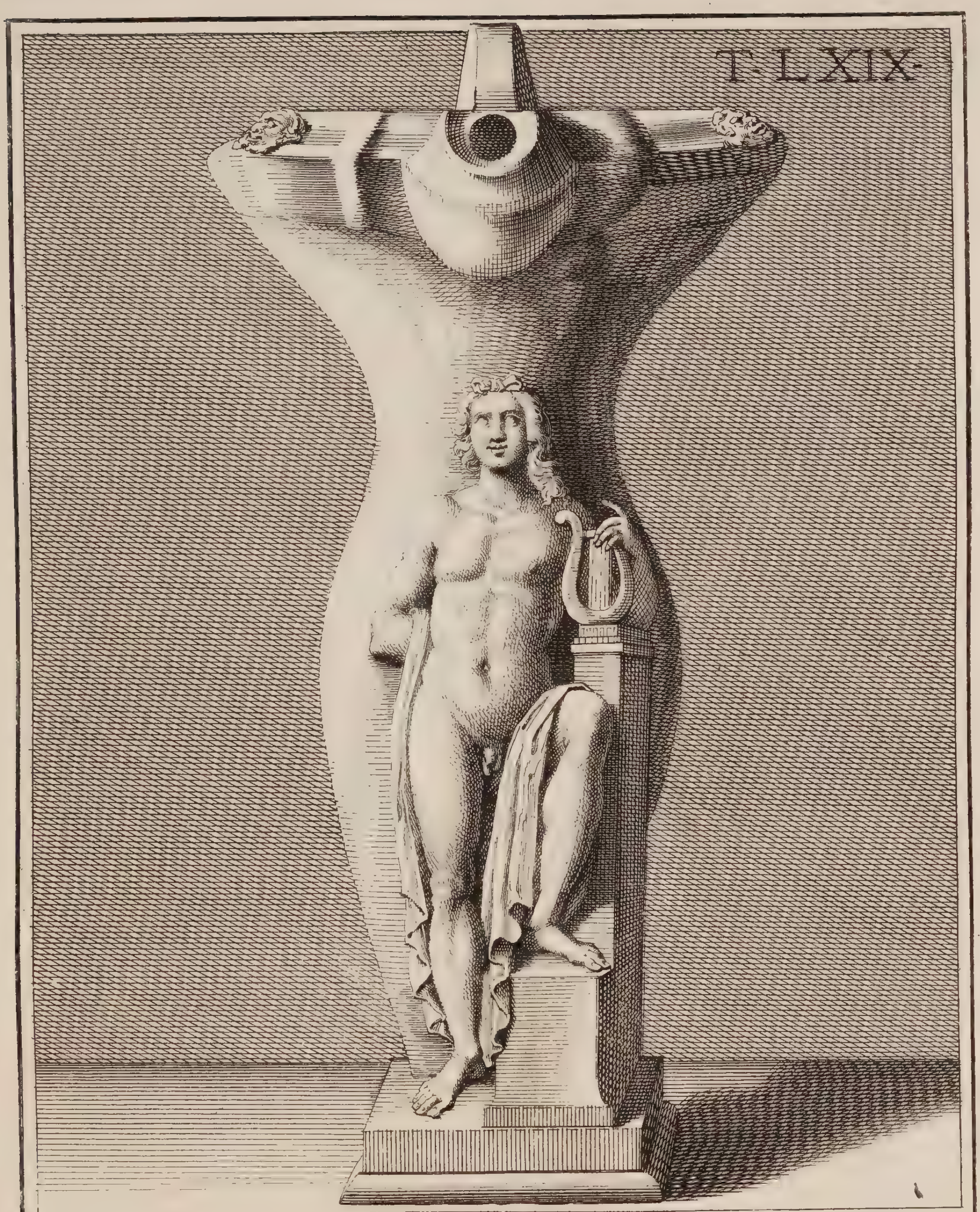
Joseph Menabuoni del. *Joseph de Benedictis inc:*

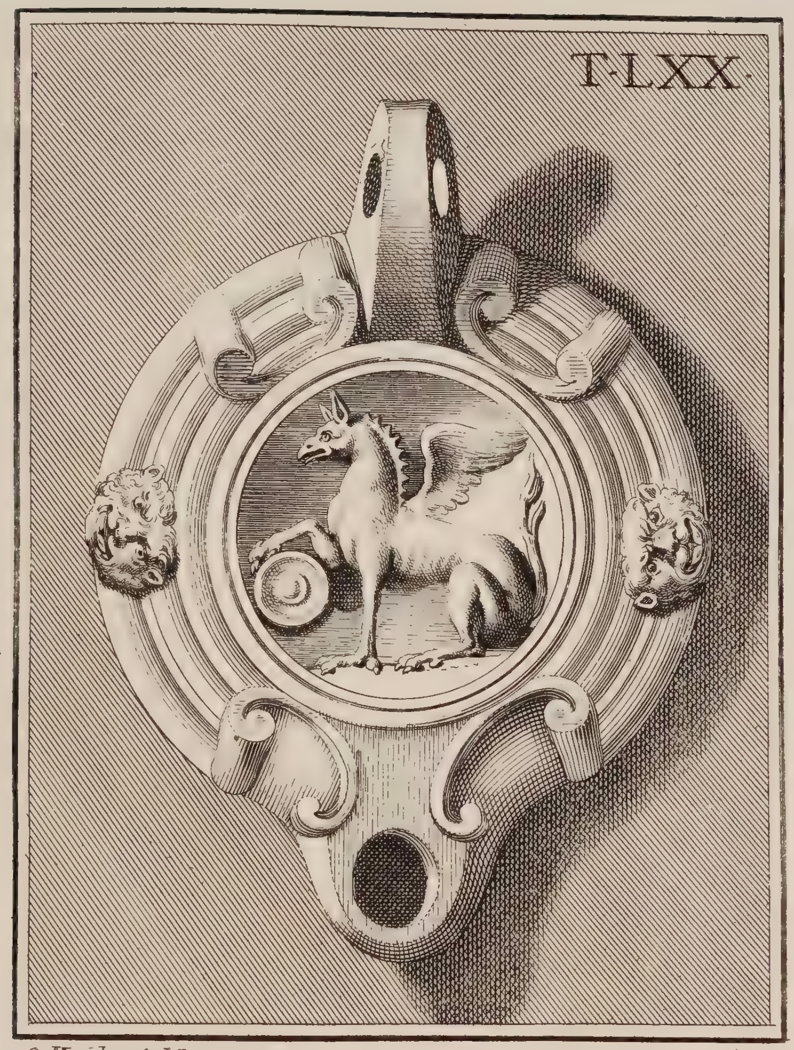
G·Menabuonj · del. V·Franceschinj · Scu·

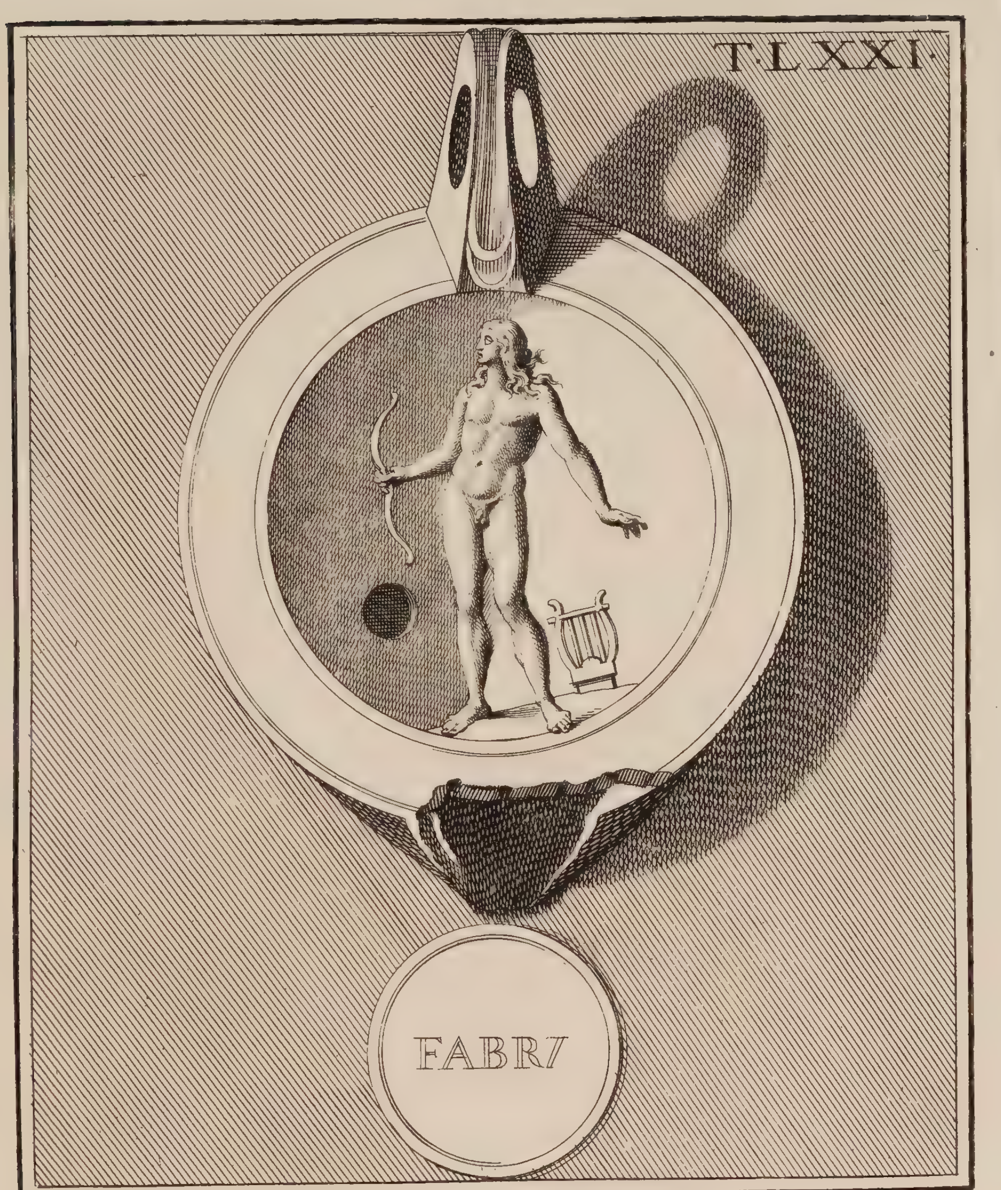
I·Menabonj·del· Vin·Franceschinj Sc·

G·Meaubuonj del. V·Franceschinj Scu.

G. Menabuonj del. V. Franceschinj Sc.

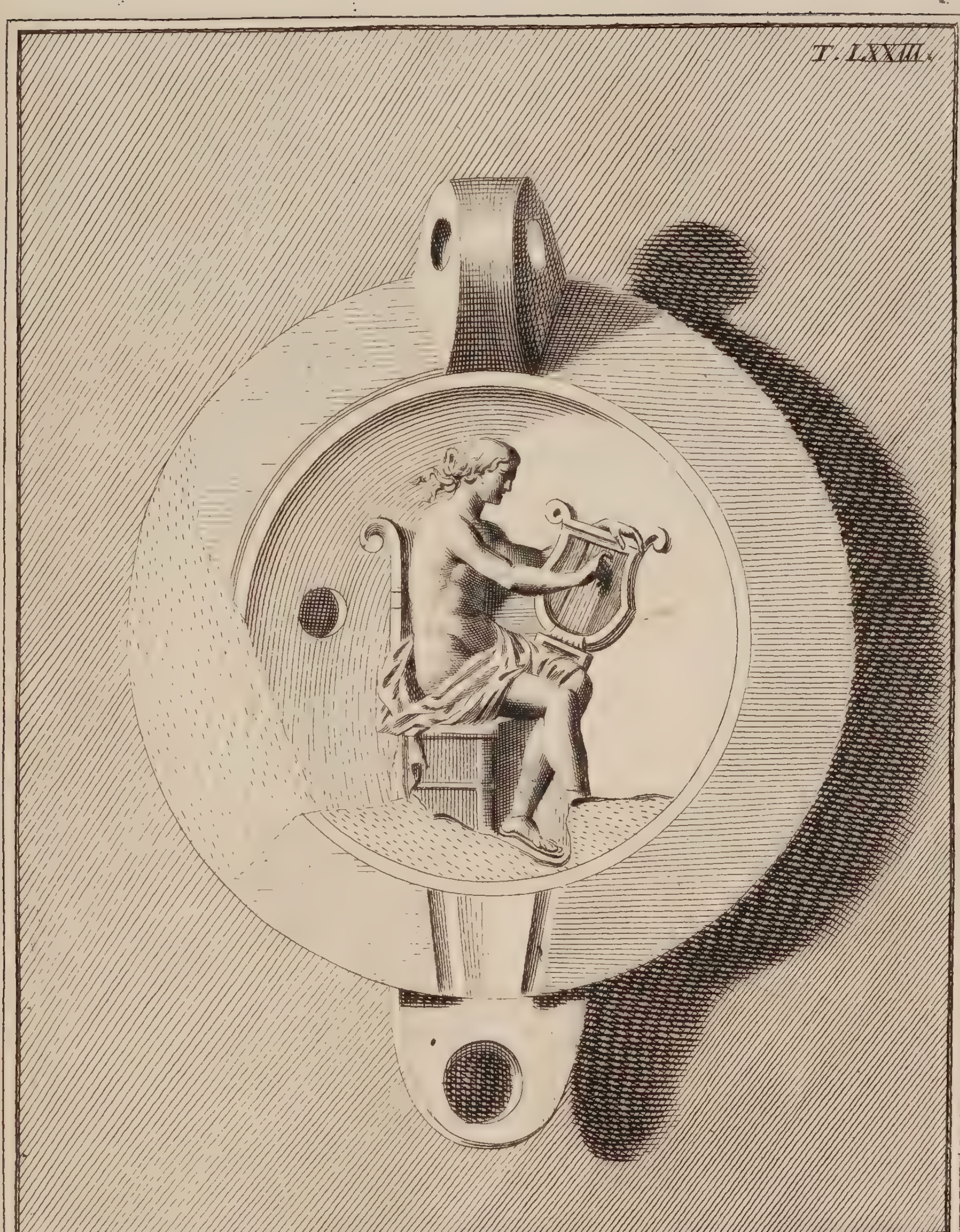

I·Menabroni del·

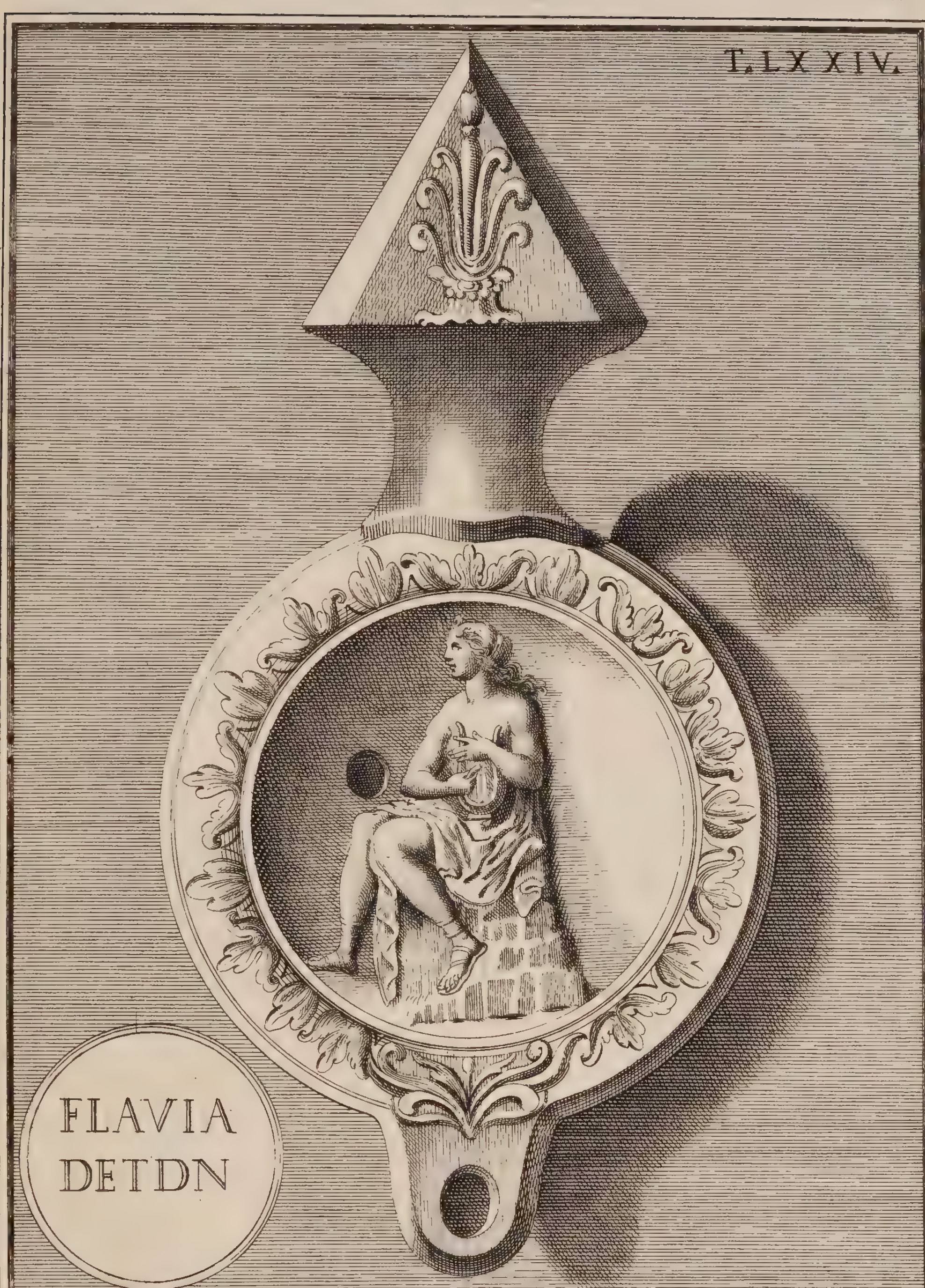
V·F Scu·

I. Menabni del. et Scul.

Jos. Menabuoni del.   P. Ant. Pazzi sc.

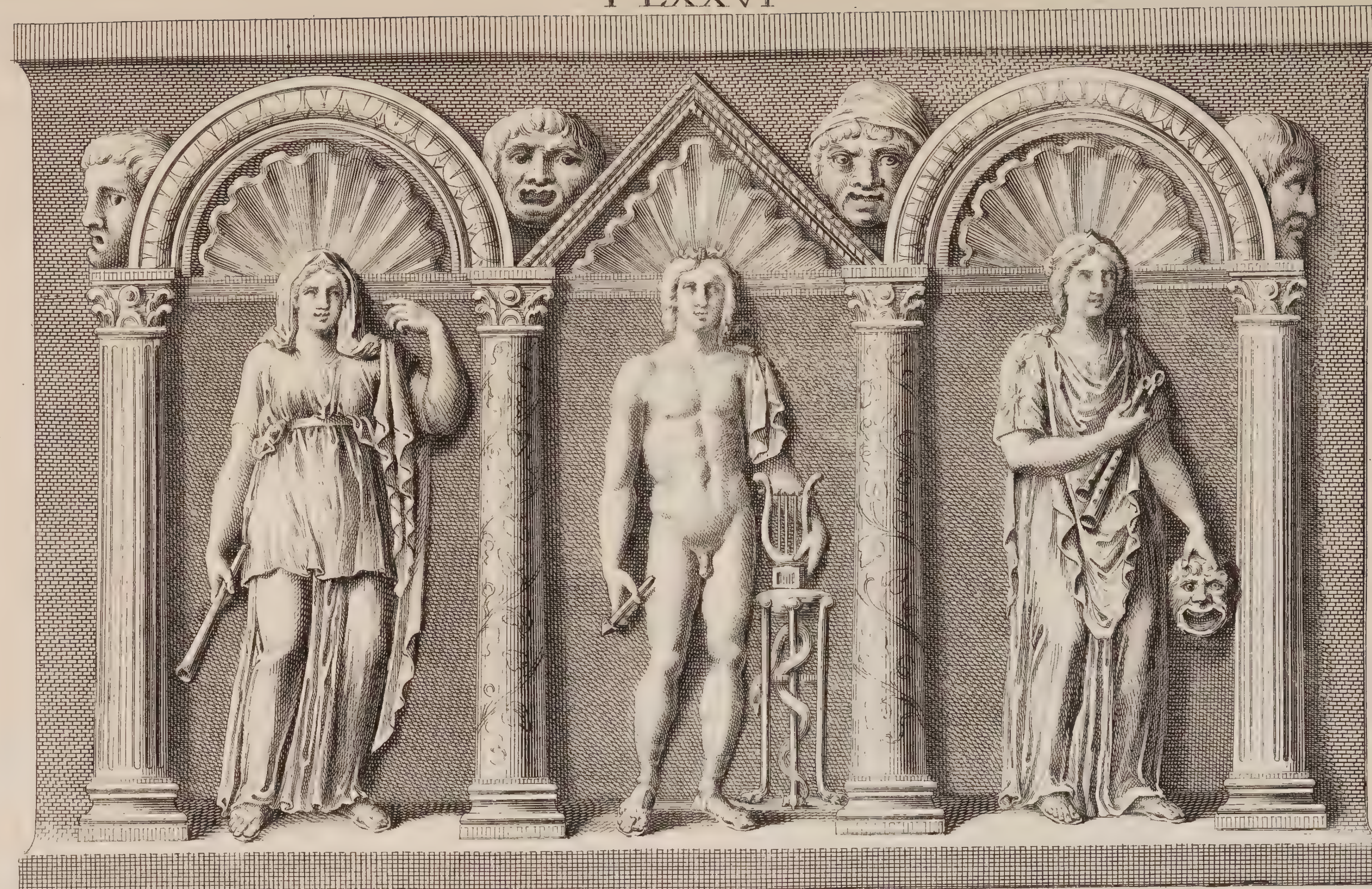

Joseph Menabuoni del. *Joseph de Benedictis incidit*

I·Menabuonj·del· Vin·Franceschinj Sc·

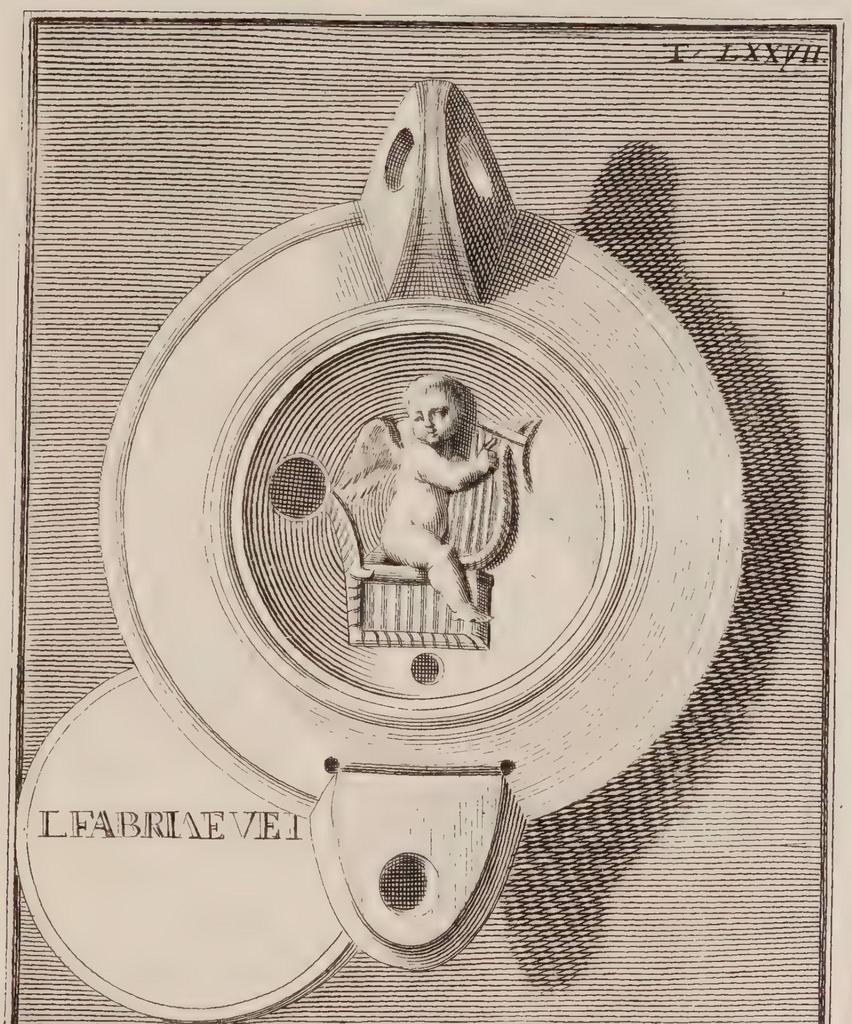
T·LXXVI·

I·Menabuonj del·

EX VITRO

Vincenzo Fra·Scu·

Iof. Menabuoni del. *P. Ant. Pazzi fc.*

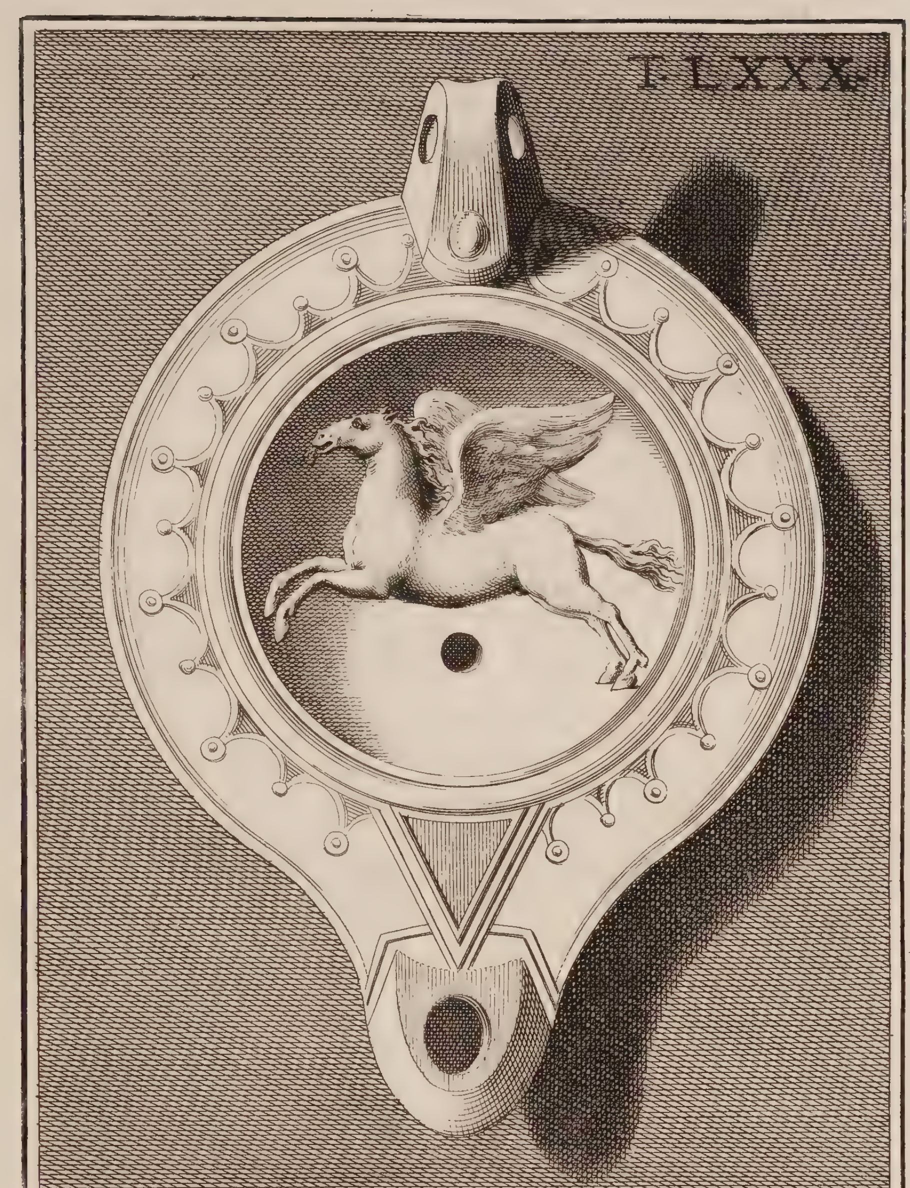

G·Menabuonj del· V·Franceschinj Scu·

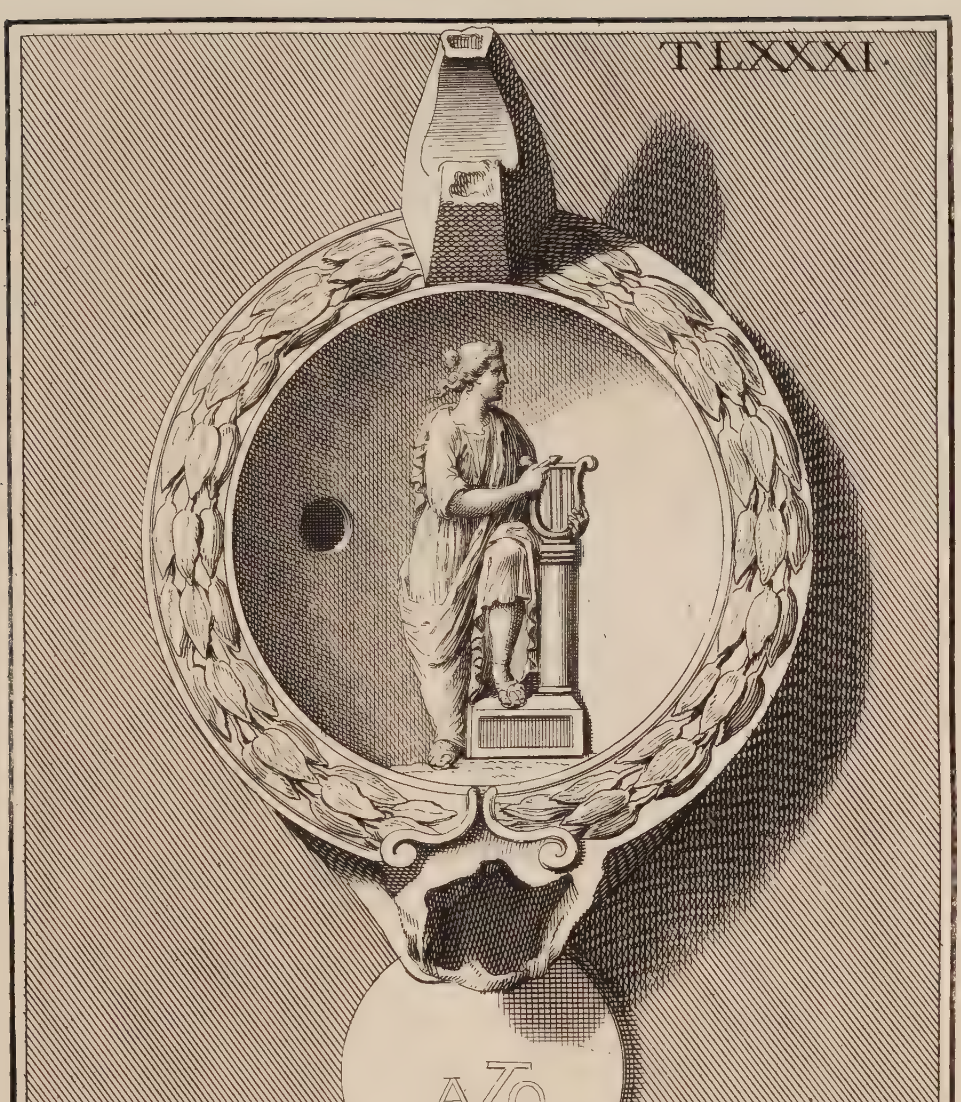

Joseph. Menabuonj del.

Sante Manelli Inc.

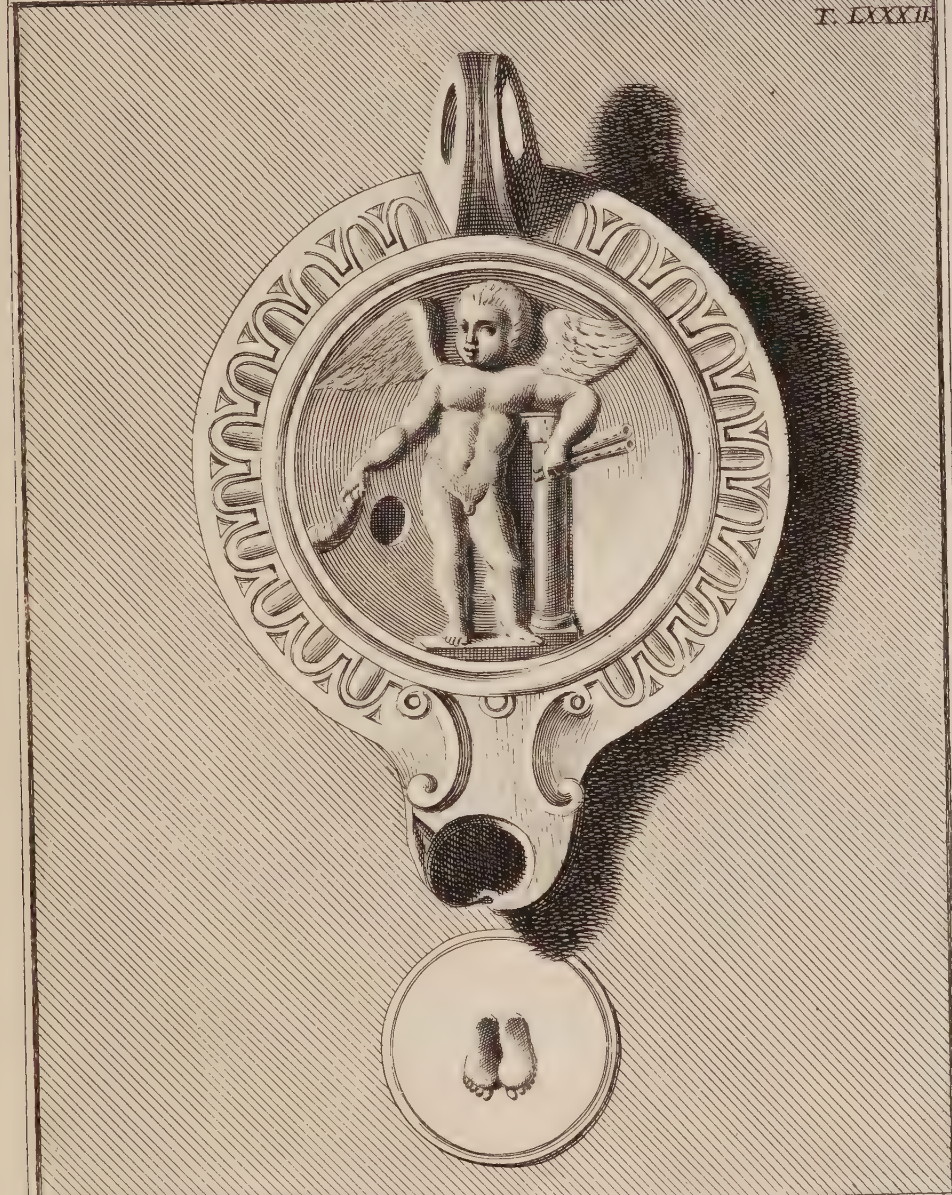

I. Menabuonj del· V·Franceschinj Scu—

I. Menabuoni del. V. F. Scu.

T. LXXXII.

Ios. Menabuoni del.

P. Ant. Pazzi sc.

I. Menaboni del.

B. Sgrilli scul.

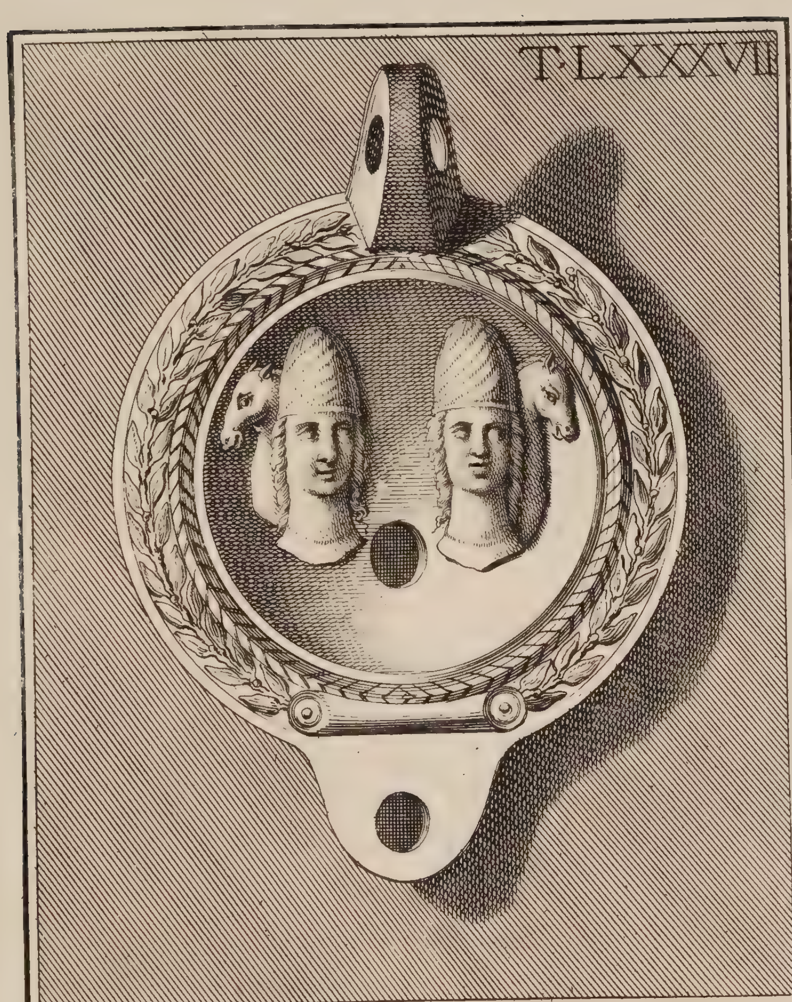
Joseph Menabuoni del. *Joseph de Benedictis in.*

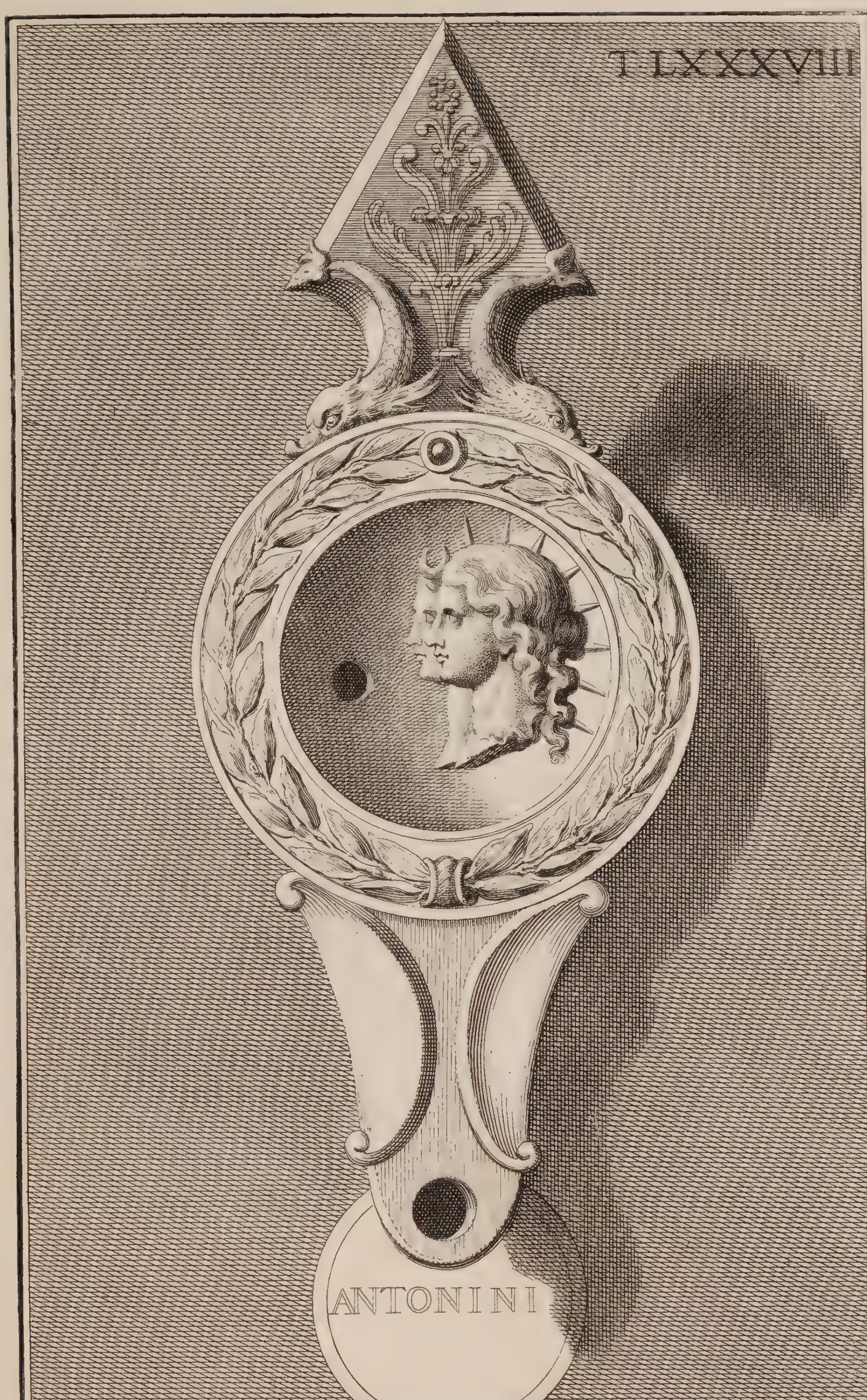
I· Menabuonj del. V·F· Scu.

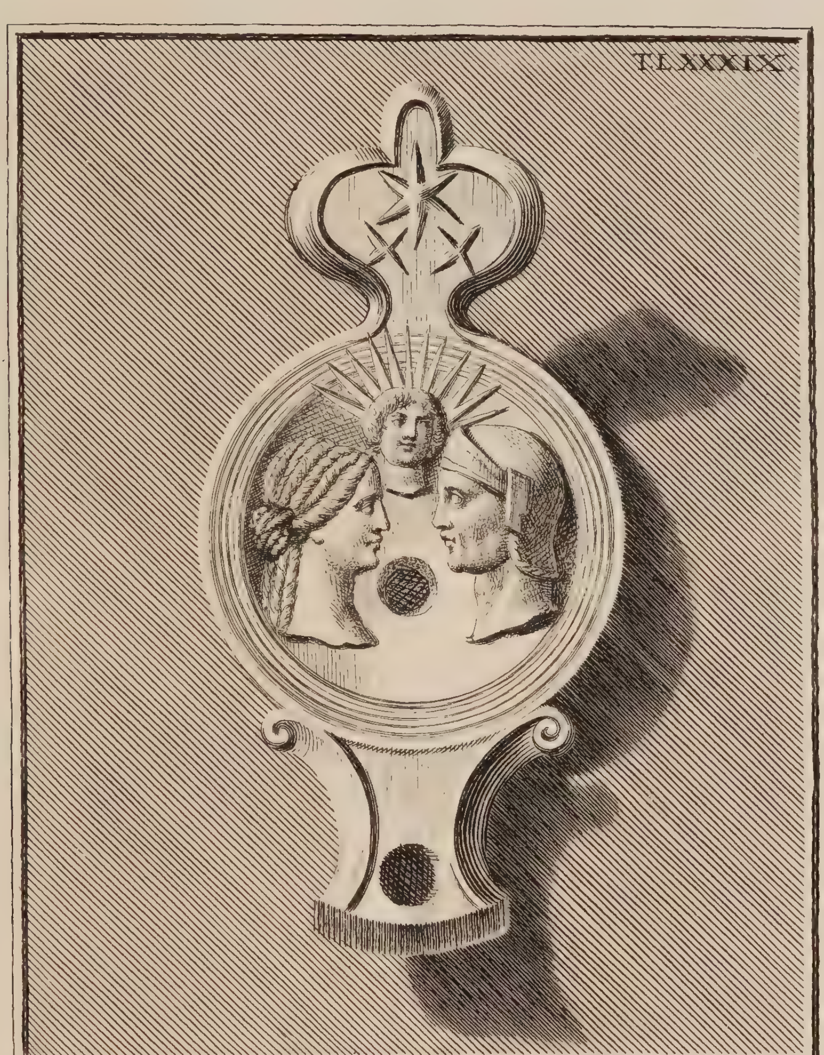
Ios: Menabuonj del. *Ios: Papinj sculp.*

I· Menabuonj del. V· F Scu.

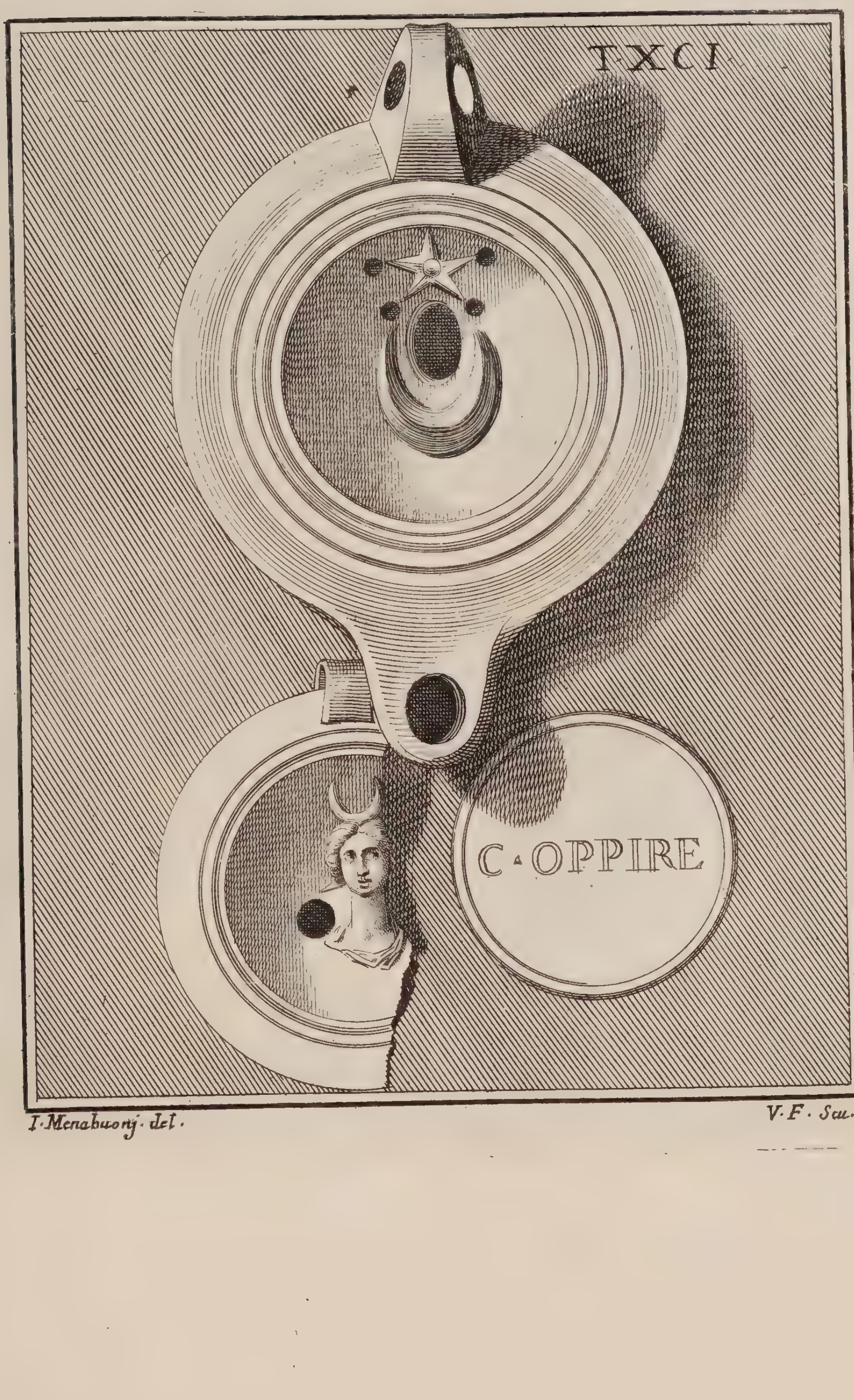
Gi. Monabuonj del. V. Franceschinj Scu

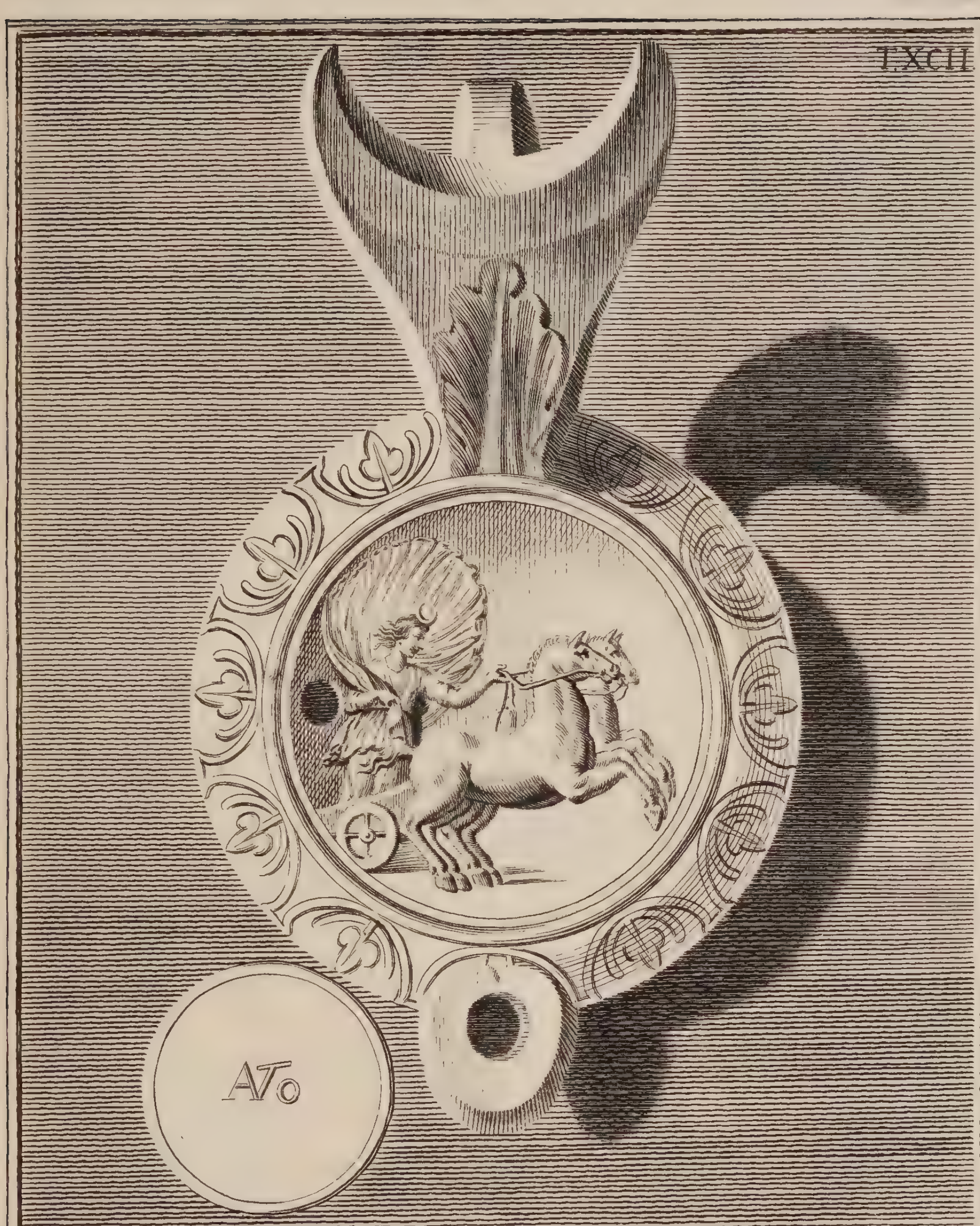
Jos: Menabuonj del. et sculp.

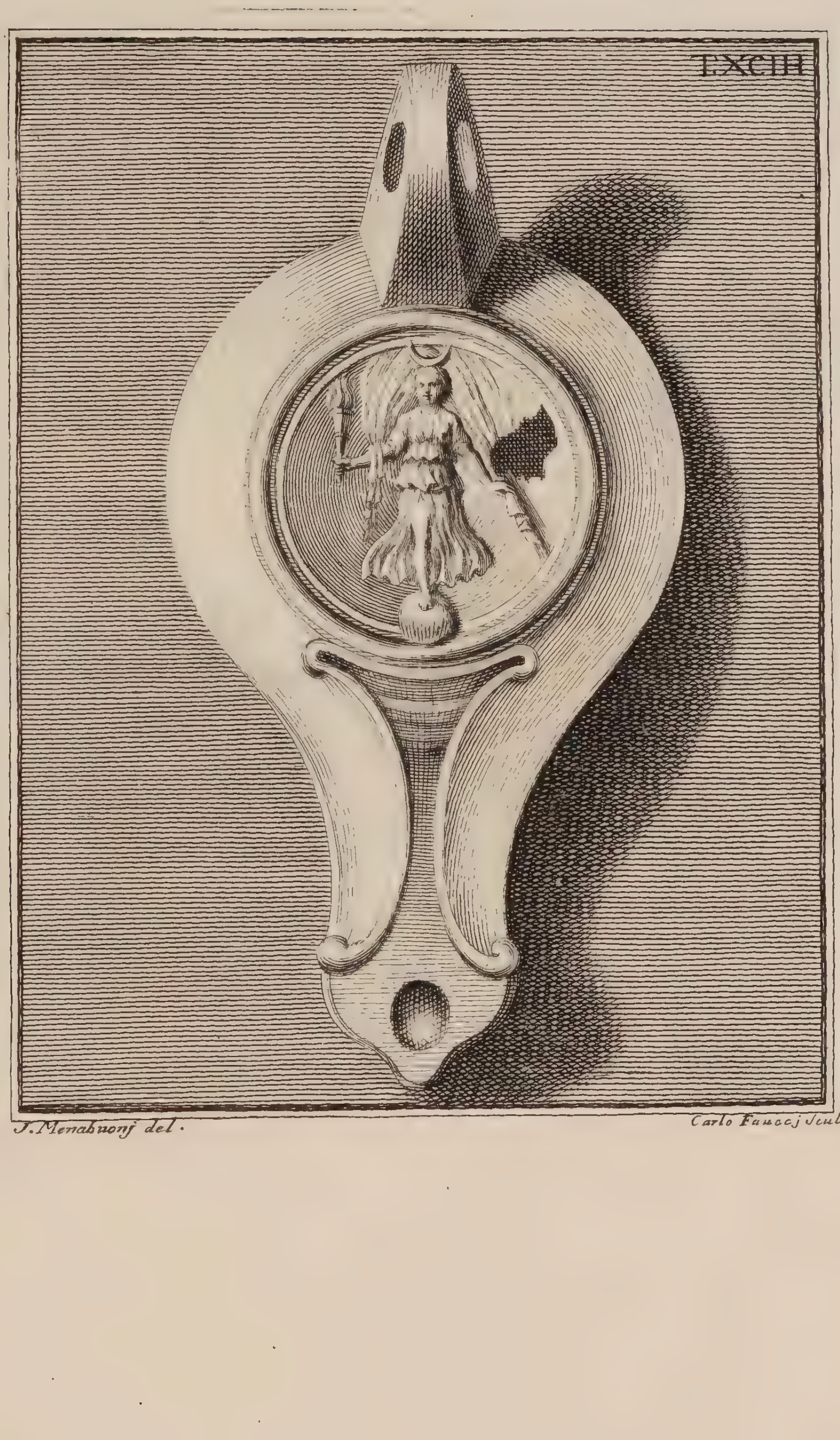
J. F. Menabuonj del. Jos: Papinj sculp.

I·Menabuonj·del.   V·F·Scu.

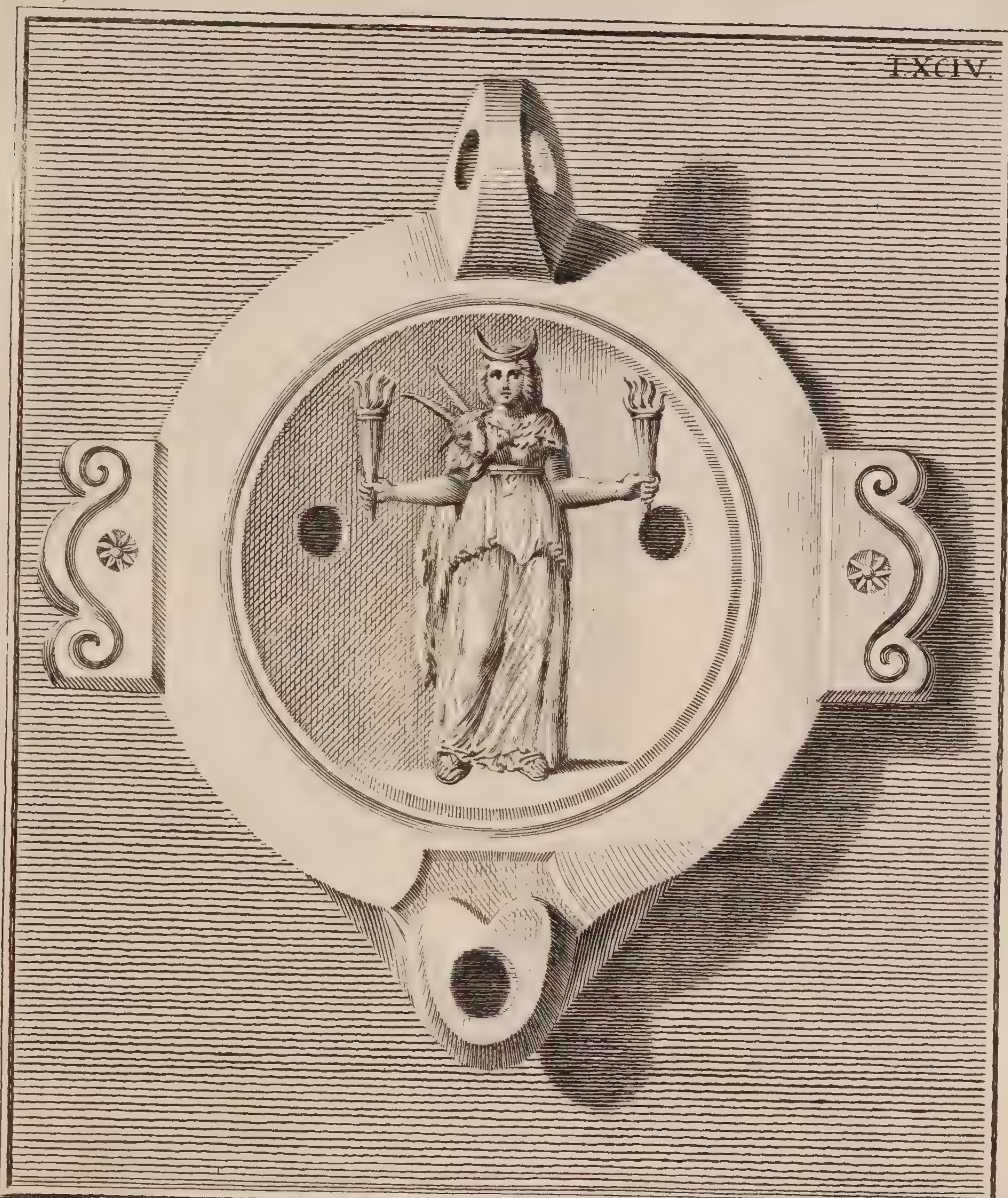

Jos. Menabonj del. Jos. Papinj sculp.

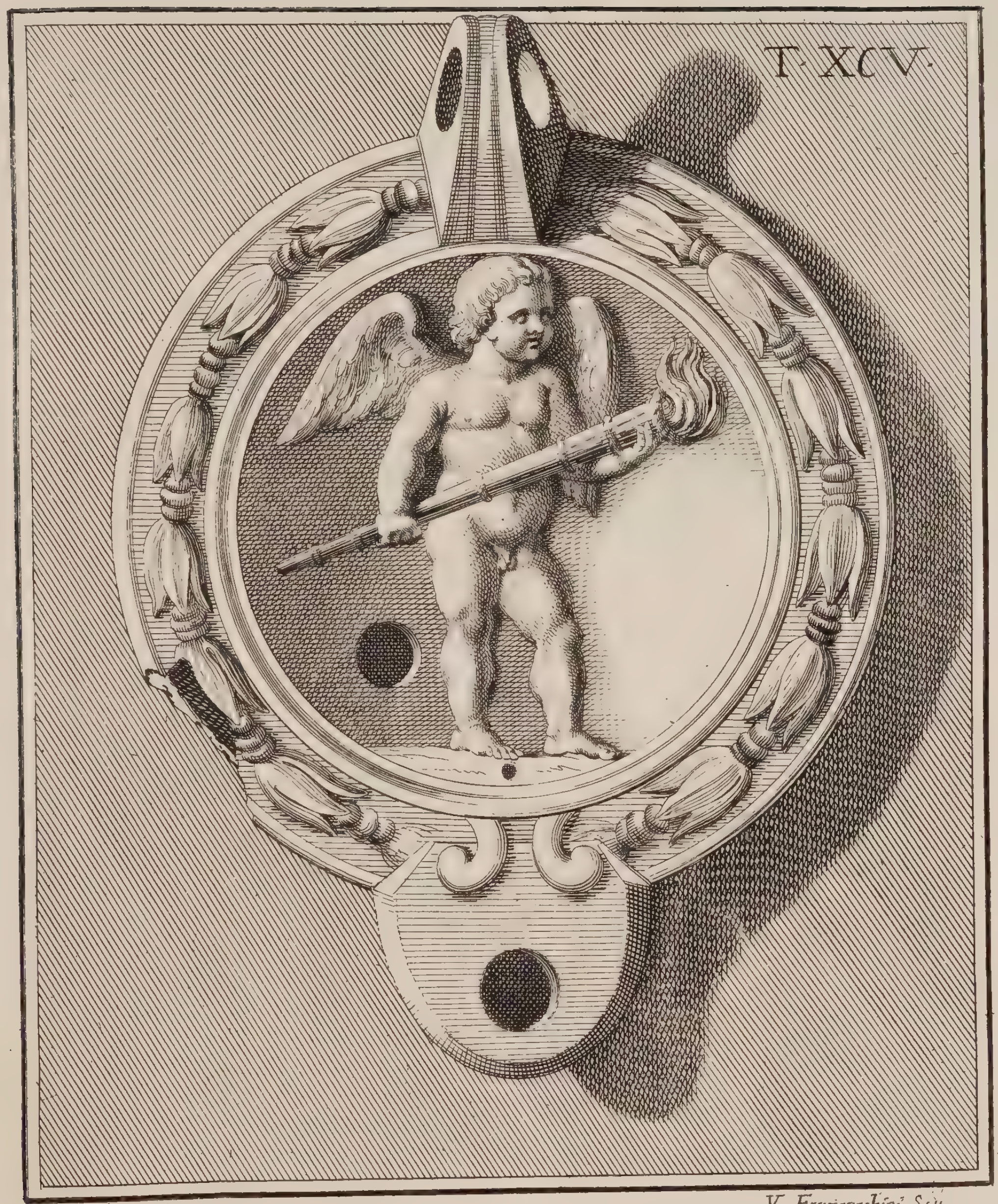

J. Menabuonj del.   Carlo Faucci Sculp

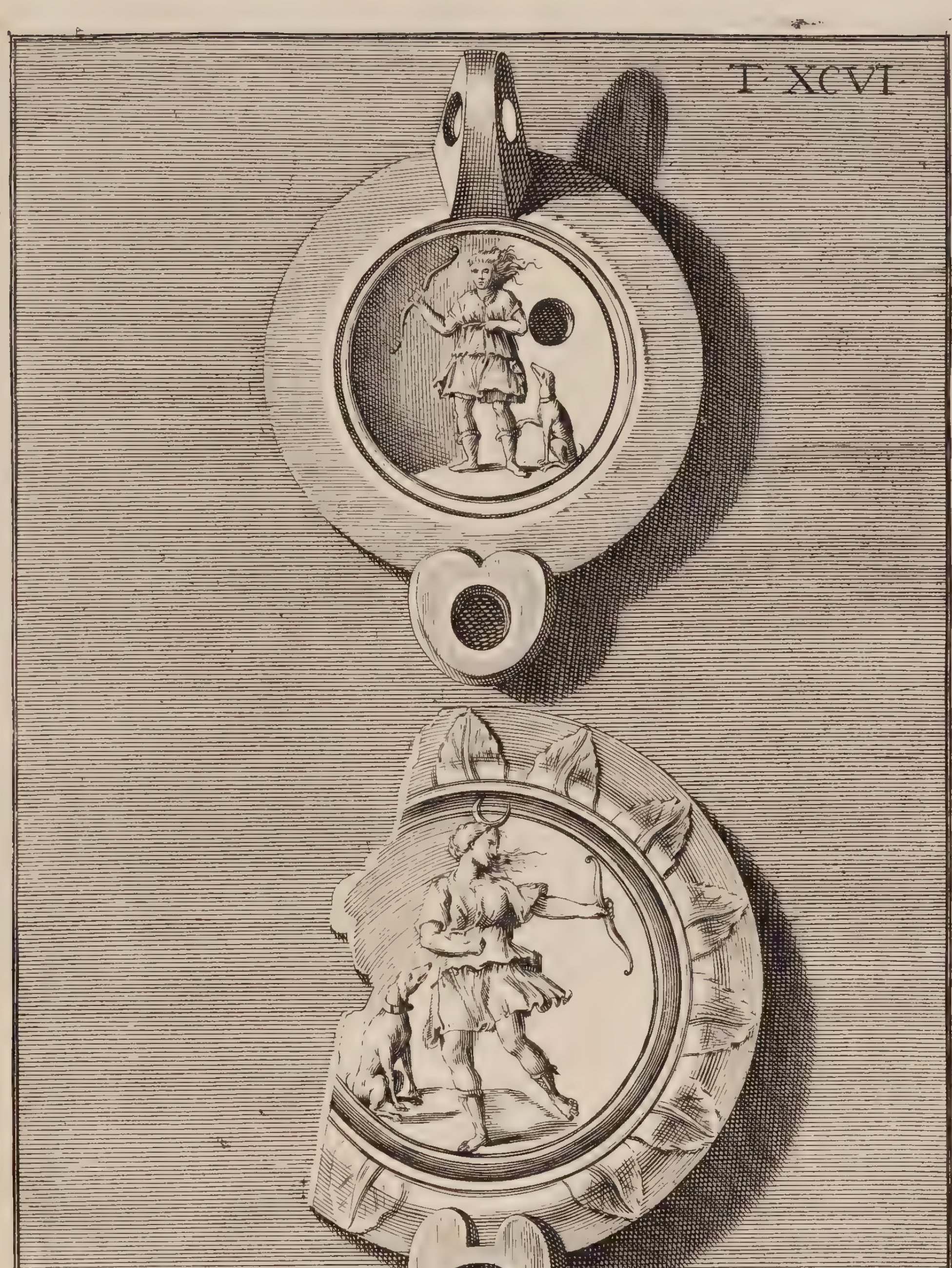
LXCIV.

Jos: Menabuonj del. Jos: Papinj sculp.

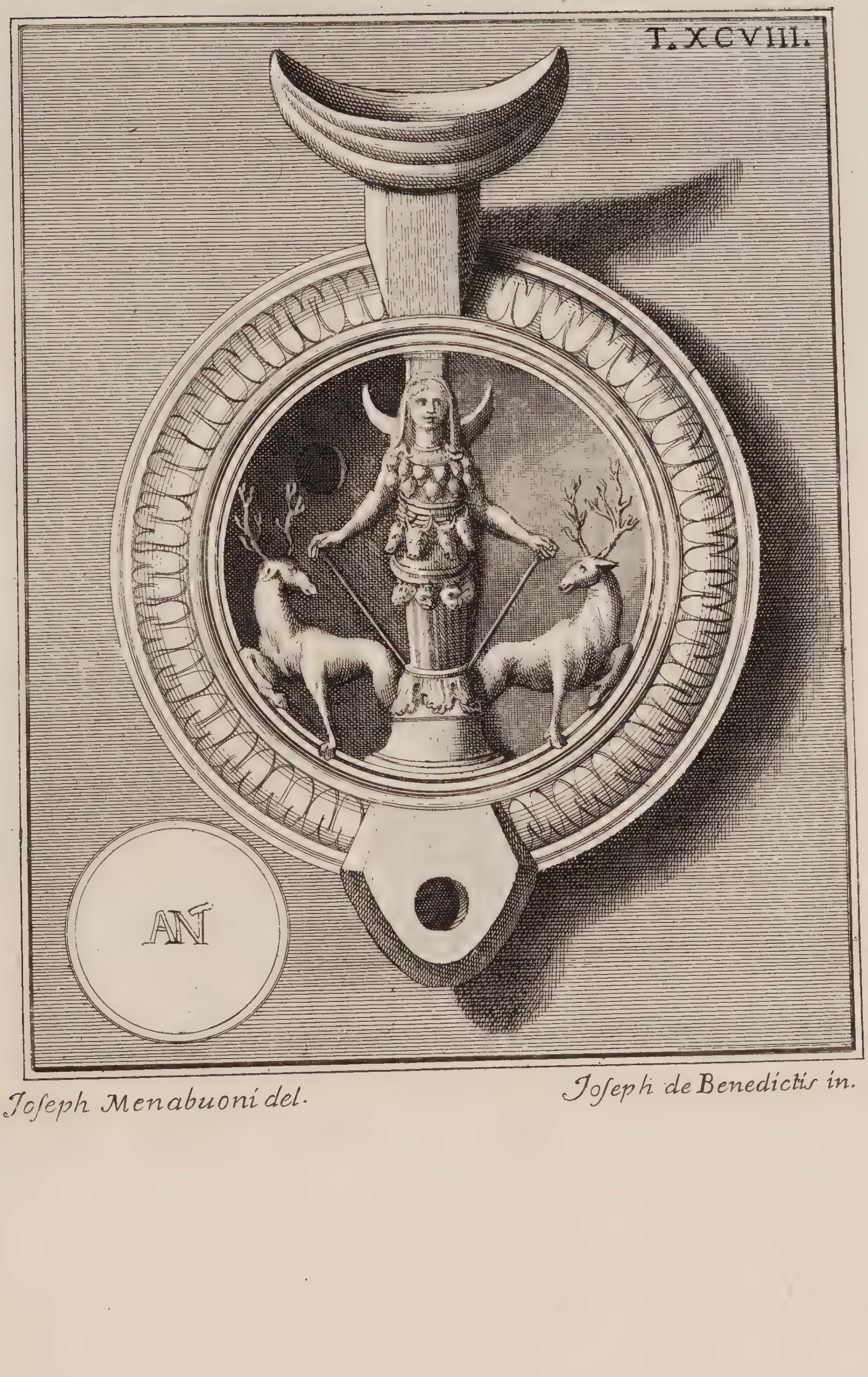
G. Menabuonj del.　　V. Franceschinj Scu.

Joseph Menabuoni del.   Sante Manelli Inc.

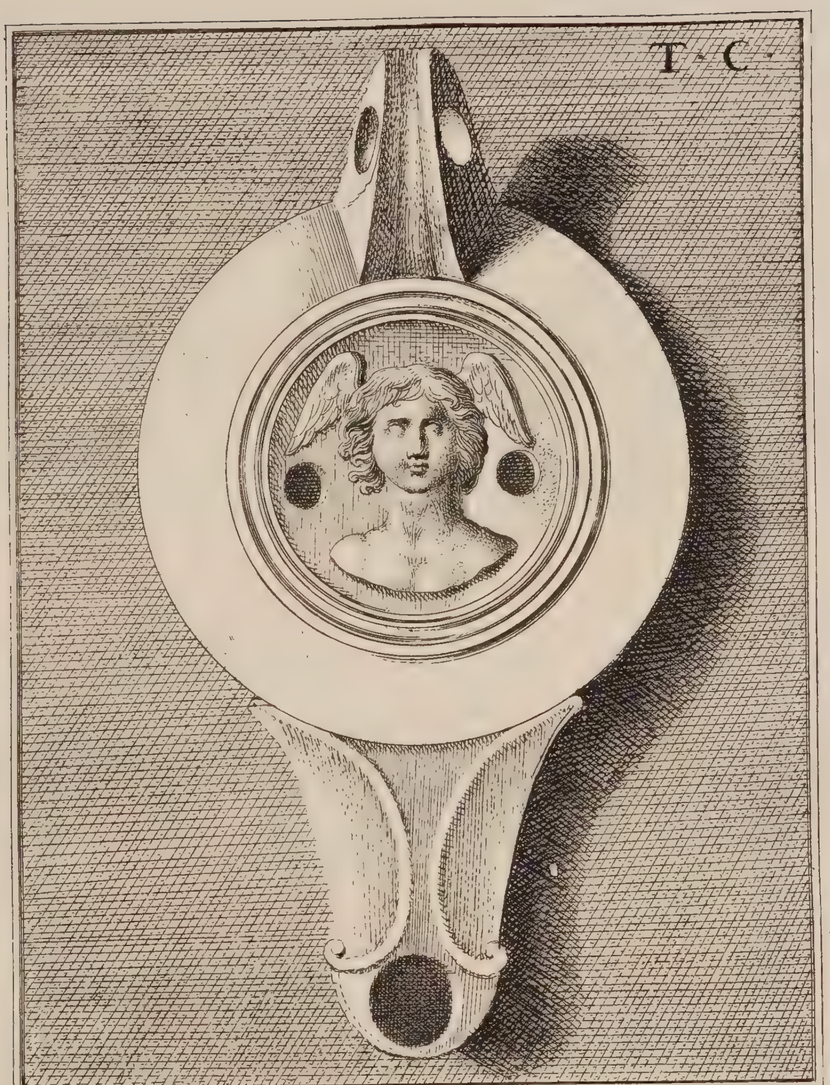
G. Menabuoni del. V. Franceschini Sc.

Joseph Menabuoni del. *Joseph de Benedictis in.*

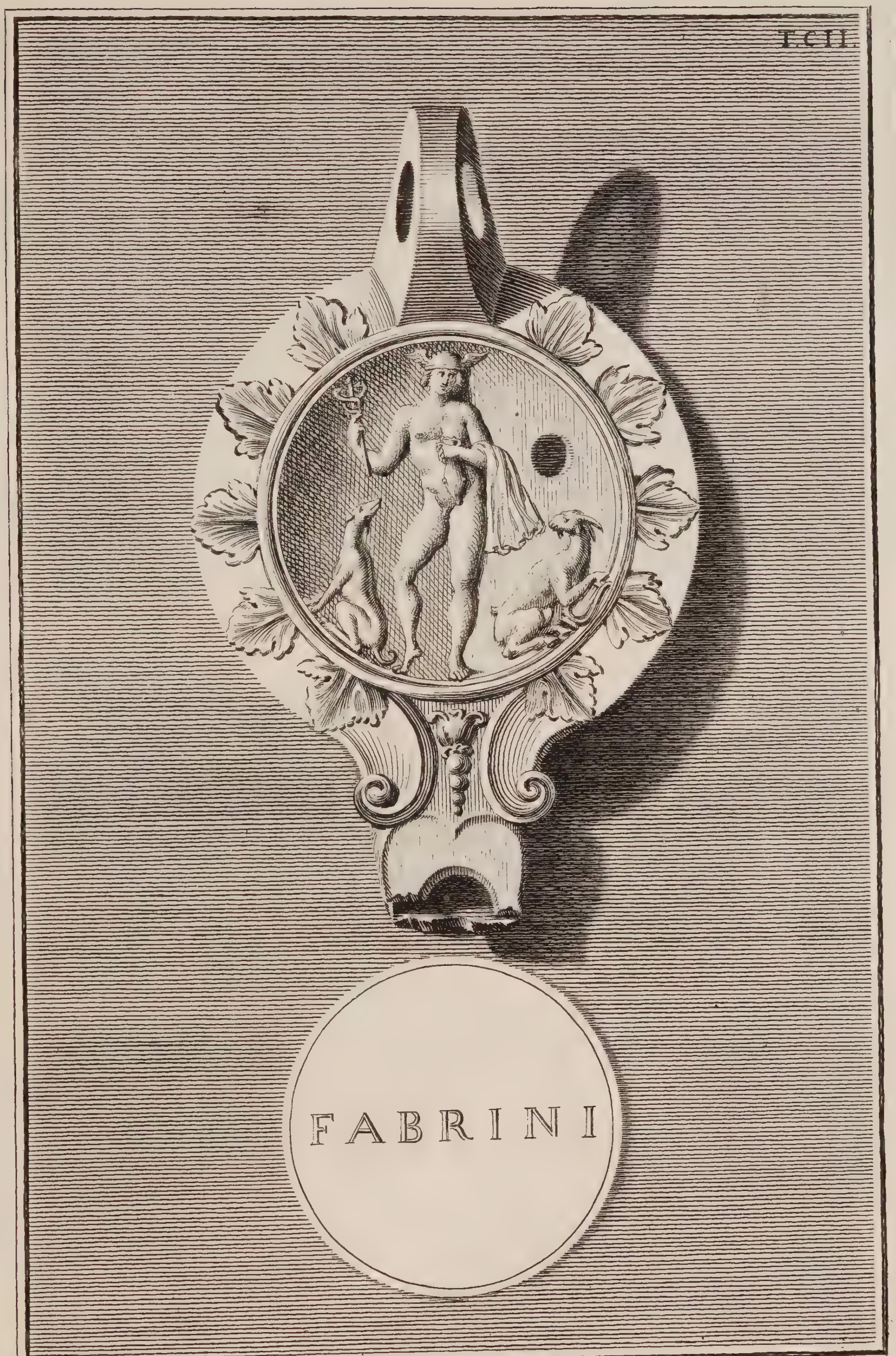
Io·Bapt·Passerius· del. *V.F.S.*

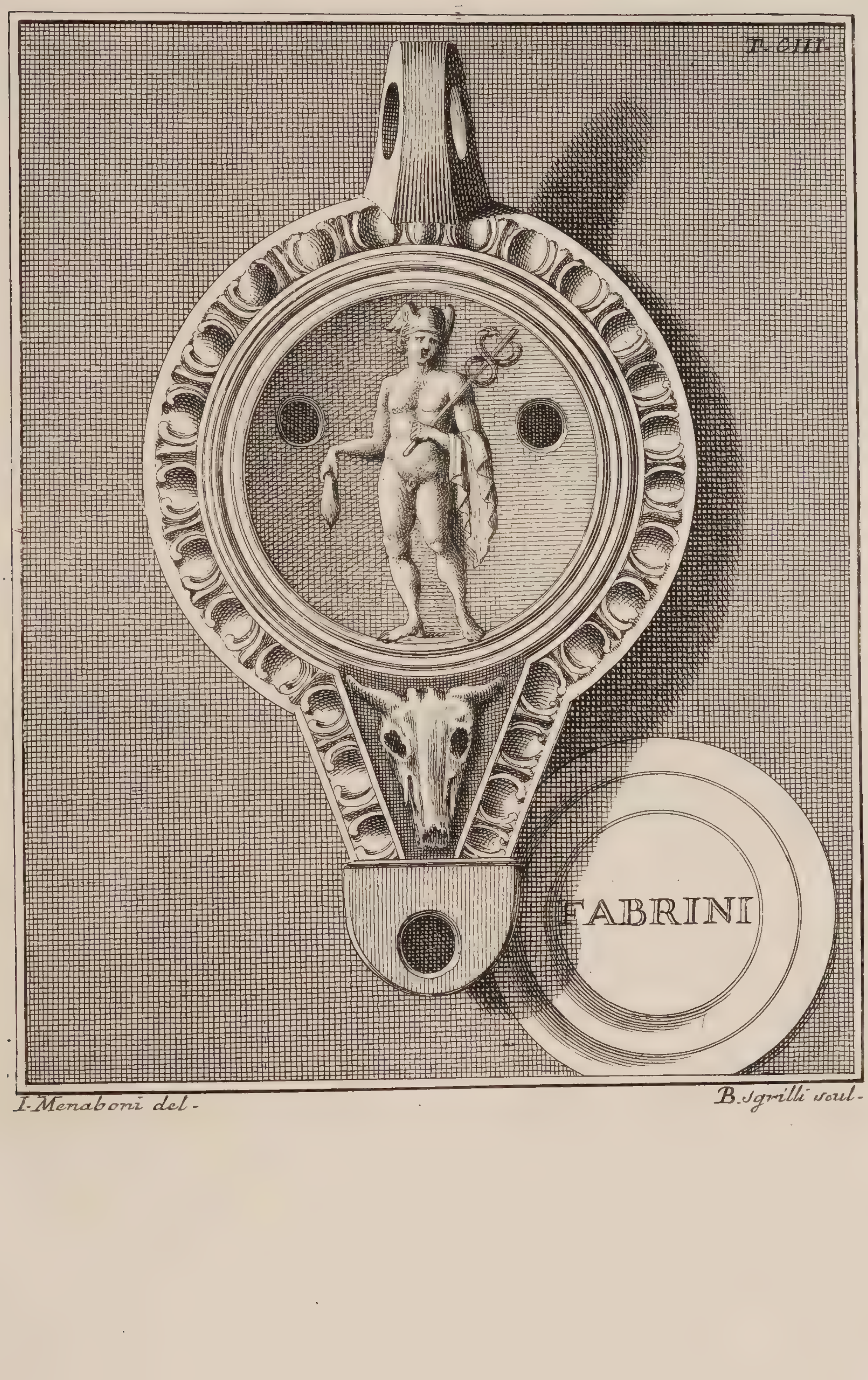
Ios: Menàhuonj del: et sculp

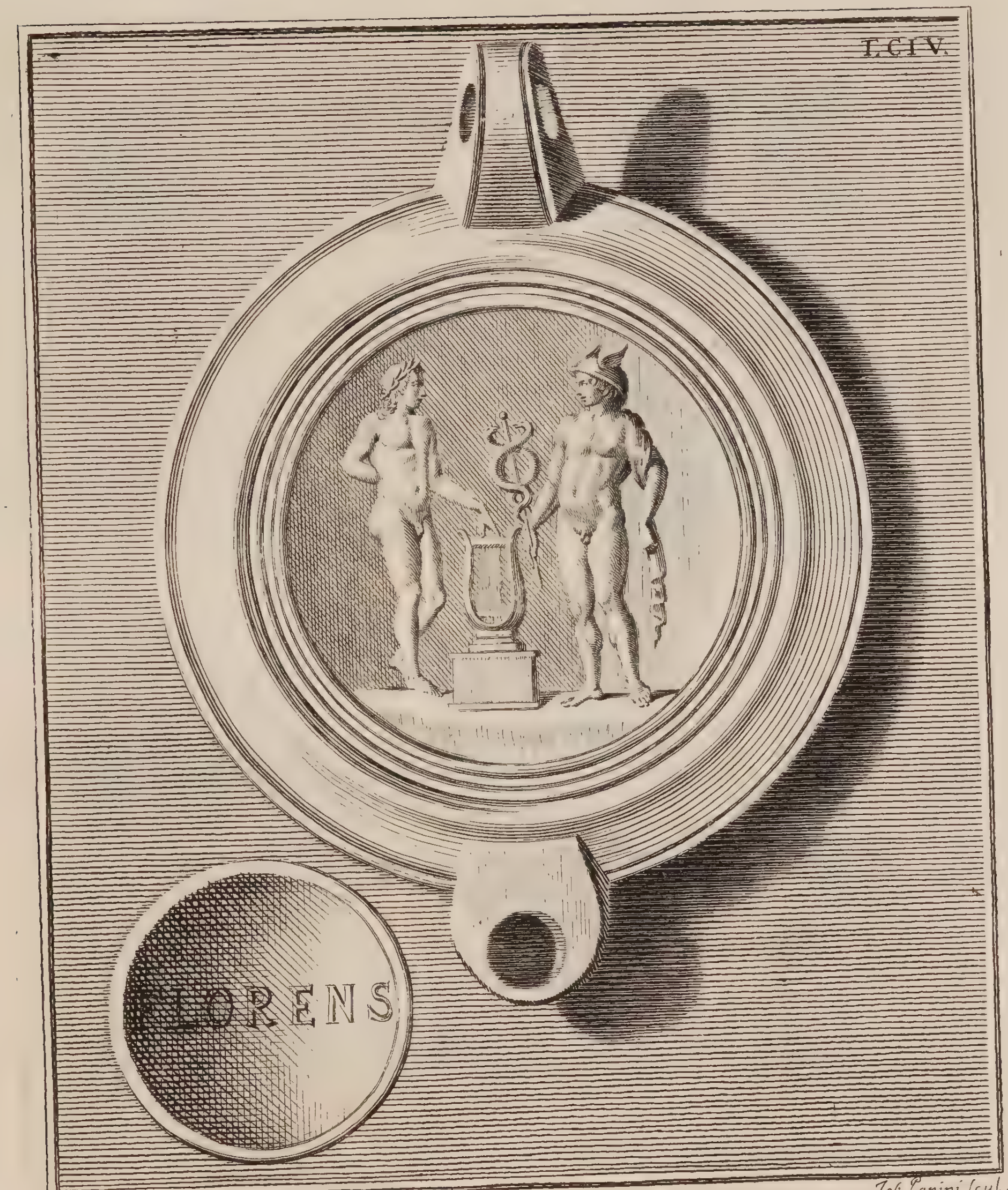
Menabonj del. *J. Papinj scul.*

I. Menabonj del. et sculp.

I. Menaboni del. B. Sgrilli scul.

Jos: M...honj del. Jos: Papinj scul.

J. Menabonj del. et scul.

NOTAE

I.

PANTHEUM.

ROMANI, qui, quum omnibus pene gentibus dominarentur, grande putabant, ſi omnium gentium ſervirent erroribus, nullam unquam ſuperſtitionem, nullas fabulas, furias nullas reſpuerunt, & in ipſa religione inexplebiles. At diſtricti diſputationibus Chriſtianorum, judicioque veritatis in eum locum adducti, ut plures Deos eſſe poſſe jam non crederent, in eam dementiam lapſi ſunt, ut modo Deum, quem Chriſtiani praedicabant, excluderent, unum quidem Deum, ſed ex omnium Deorum ineptiis coagmentarent, quem *Pantheum* appellaverunt. Qui vero plura ſymbola in una imagine conſarcinaſſet, caeteris videbatur eſſe beatior, atque ſapientior. Sic commentis corrupta religione, caeremoniis, atque ipſa mentis ratione, tandem errorem etiam ipſum novis erroribus corruperunt. Hujus novi Numinis natura in eo ferme tota erat, ut virtutes omnes, quas alioquin a Deo diſtinctas putabant Veteres, Deus iſte omnia continens complecteretur. De eo Macrobius in *Somn. Scip.* lib. I. c. 17. *Deum vero quod non modo immortale animal, atque divinum ſit, plenum inclitae ex illa puriſſima mente rationis, ſed quod virtutes omnes, quae illam primae Omnipotentiam ſummitatis ſequuntur, aut ipſe faciat, aut ipſe contineat*: unde, ut ſubdit *Satur.* I. 17. ἐν τὸ πᾶν *ſapientum principes prodiderunt*. Ac quamquam Panthei appellatio apud illos haud ſecus atque apud nos maxime invaluerit, auguſtiori tamen vocabulo Deus iſte aliquando dictus eſt *Deus qui eſt Maximus*.

Neque vero ex Gruteriana Inſcriptione pag. XVII. 9. hanc ſummi Numinis appellationem proferre eſt in animo; quippe qui probe ſciam ex militis monumento,

quod integrum habetur p. CCCCLXVII. *6.*, corruptam lectionem in Gruterianum thesaurum tale Numen intulisse, ex qua, ut recte notavit Gudius, in errorem inductus fuit Boxhornius Rom. quaest. XIII., quod miror oculatissimum Graevium non animadvertisse in Praef. ad V. Tom. Ant. Rom., ubi plura Boxhornii sphalmata castigat; verum ex insigni, a qua collectionis nostrae exordium sumimus, veteri Lucerna. Vitrea ea est, at misere fracta; discus cyanei coloris, albidi vero anaglyphum; utrumque impolitum adeo, ut opus encausto pictum fuisse videatur; cujus quidem decus, ut primum vitrea haec monumenta aeri exponuntur, intercidit, ut monuit Cl. Bonarotius ad *numism. Carpinea*; quam jacturam in plurimis vitreis tabulis Musaei nostri experti sumus.

Panthei imago capite flore loti, vel perseae ornato conspicitur, alatisque humeris; dexterae manus indicem digitum ori admovet. An aliis etiam symbolis onerata fuerit, ut Pantheum illud Musaei Ciampinii, quod edidit Gorius Collect. Donian. *pag.* 19., vitro fracto, affirmari nequaquam potest. Lucernae discum corona ambit ex hederis, pampinis, uvisque contexta. Nollem tamen ad Harpocratem Lucernam istam aliquis referret, propterea quia eo gestu, quo potissimum Harpocrates formabatur, expressum in ea Pantheum sit. Inscriptio enim subjecta DEO QVI EST MAXIMVS satis superque Harpocratem excludit, & Deum summum omnium Deorum vim in se continentem aperte declarat. Inde si Harpocrates digito ori admoto in divinis rebus silentium indicit, ut Ovid. innuit *Metam. lib.* 9. v. 693.

Quique premit vocem, digitoque silentia suadet,

Pantheum precantium gestu in hac Lucerna repraesentatur.

Consueverunt enim Romani fortasse ex Etruscorum instituto Deos plerumque ea forma exhibere, qua sacrificaturi illos adibant: sic Salus ante aram libat; Vesta quandoque; Genius fere semper; & Diis omnibus, atque Deabus patera tribuitur. Manus vero ad os appositio-

fitionem inter divina obsequia recenset Plinius lib. xxviii. cap. 2. *In adorando dextram ad osculum referimus*; & Apulejus *Metam.* lib. iv. *Admoventes oribus suis dexteram, primore digito in erectum pollicem residente, ut ipsam prorsus Deam Venerem religiosis adorationibus venerabantur*.

Haec adorandorum Deorum forma confirmatur eleganti fragmento marmorei simulacri, quod inter rudera Templi Herculis in agro Tudertino nuper effossum accrevit Musaeo nostro ex munere Andreae Jovanellii illius Urbis Presbyteri, qui licet harum rerum studiosissimus, atque consultissimus, praetulit tamen voluptati suae fortunam amicorum. Mulieris illud est, seu mavis Vestae ipsius, velato capite tali gestu precantis. Neque ob aliam certe rationem existimandum est, Geniorum illorum, qui mensae praeerant, simulacra (vulgus *pocillatores* appellat) summis pedibus stantia effingi; nisi quia tali corporis habitu Deos suos Veteres adorarent. Martialis docet lib. xii. ep. 78.

Multis dum precibus Jovem salutat
Stans summos resupinus usque in ungues.

Convivalis Genii elegantissimum sigillum opportuniori loco proferam.

II.

DEA PANTHEA.

INnuimus supra, Deos plerunque more sacrificantium expressos fuisse; en alterum conjecturae argumentum in hac Lucerna, in qua media inter aras Dea Panthea thus adolet.

Deo Pantheo ex omnium Deorum attributis coagmentato par erat, ut feminam sociarent; minime quidem quia viro uxorem adjicerent, quum enim Deum illum ab omni humanitatis contagio immunem crederent, connubiorum deliramenta, quae in caeteris admiserant, in illo respuerunt. Inde autem sexus varietas procedebat, quod maxime inter Philosophos disceptare-

tur, esset ne Deus masculus, vel femina, seu potius androgynus; quam quidem postremam sententiam memorat Servius *Aeneid.* 2. Vers. 633. *Loquitur secundum eos, qui dicunt utriusque sexus participationem habere Numina, nam Calvus pollentem Deum Venerem appellat. Item Virgilius. Nec dextrae erranti Deus abfuit, quum Juno fuerit, aut Alecto. Est etiam in Cypro simulacrum barbatae Veneris.* Et Macrobius *Saturn.* III. 8. *Philocorus quoque in Atthide eamdem affirmat esse Lunam, nam & ei sacrificium facere viros cum veste muliebri, mulieres cum virili, quod eadem & mas existimatur, & femina;* Hinc placuit Pantheum quandoque virum effingere, quandoque feminam, quam plerique cum Nemesi confundunt.

Alae capiti utrinque additae; vulgatum symbolum divinae universalitatis, quod ubique sit; quod quidem attributum frequentissime in simulacris Graecis usurpatum legimus; in Etruscis vero quotidie observamus. Lotos, & geminum copiae cornu facile divinam providentiam, quae bona omnia largitur, demonstrant; radii vero Solis potestatem, cujus ministerio Dei nutu Natura temperatur.

At duae illae arae succensae peculiare symbolum sunt Matris Deum, cujus etiam virtutem in hoc typo cumularunt. Duplici ara illi sacra fieri tradit Statius *Theb.* 8. 298.

Tellurem placare parat, nec futile moestis
Id visum Danais, geminas ergo ilicet aras
Arboribus vivis, & adulto cespite texi
Imperat; innumerosque Deae sua munera flores,
Et cumulos frugum, & quicquid novat integer Annus,
Addit, & intacto spargens altaria lacte
Incipit.

Immo plures aras uni Deo eodem loco exstructas referunt Scriptores, quibus forte uno eodemque tempore plures litarent. Pausan. *Cor.* VI. *Multas circa illas porticus aras Jovi erigunt, & in aprica fori parte multae arae sunt:* Sic Romae in Aede Jovis Ultoris arae duae marmoreae; sex vero marmoratae memorantur

tur a Fabric. *Deſcript. Urb. Rom.* c. 9. Neque profecto exiſtimandum eſt, poetice Virgilium in pleriſque ſacrificiis aras plurali numero exſtructas recitaſſe: ſic in illo Jovis.

Inſtruimus menſas, ariſque reponimus ignem. Et alibi
Luſtramurque Jovi, votiſque incendimus aras.

Hinc Plin. *Paneg.* c. 1. *Ab ipſo Jove coram ac palam repertus, electus es inter aras, & altaria.* Plutoni quoque plures in eodem ſacro arae tribuuntur.

Tum Regi Stygio nocturnas excitat aras.

Et Aeneid. 3.

. . . . Maneſque vocabat
Hectoreum ad tumulum, viridi quem ceſpite inanem,
Et geminas, cauſam lacrymis, ſacraverat aras.

III.

QUATUOR DEORUM SYMBOLA.

HAnc quoque Lucernam quatuor Deorum ſymbolis interſectam Pantheo attribuimus, quod de potioritate ambigeremus. Potiſſime vero Juppiter Δωτωρ ἐάων *Bonorum largitor*, qualis a Callimacho primo in Jovem hymno nuncupatur, hanc ſibi vindicaret optimo jure; ſchemata enim Palladis, Aeſculapii, & Mercurii, quae ſymbolo Jovis ſubſunt, bona *Mentis*, *Fortunae*, & *Corporis*, quibus omnia Deorum dona comprehenduntur, indigitant. Haec tria a Jove largiri notat Callimachus.

Salve plurimum, o Saturnie maxime, dator bonorum,
Dator incolumitatis . . . .
Salve iterum, atque iterum, da nobis & opes, & virtutem,
Neque ſine virtute opulentia poteſt homines beare,
Neque ſine opulentia virtus; da ergo & virtutem, & opes.

IV.

IV.

JANUS.

SI quid in tota antiquitate intricatum, profecto Janus est. Tradunt passim Etruriae Regem fuisse, Saturno contemporaneum, & gentis Janigenae auctorem. At Ovidius altius rem expetendo, illum sic loquentem inducit *Fast.* 1.

Me Chaos antiqui, nam sum res prisca, vocabant.
Aspice, quam longi temporis acta canam.
Lucidus hinc aer, & quae tria corpora restant
Ignis, aqua, & tellus, unus acervus erant.
Ut semel haec rerum secessit lite suarum,
Inque novas abiit massa soluta domos;
Coelum flamma petit, propior locus aera coepit,
Sederunt medio terra, fretumque loco.
Tunc ego, qui fueram globus, & sine imagine moles,
In faciem redii, membraque digna Deo.

Diu perscrutatus sum, unde Ovidius desumpserit Janum suum, ac tandem in eam veni suspicionem, ipsum eundem esse, quem Orpheus in hymnis Πρωτογονον *primogenitum* appellat.

Primogenitum voco biformem magnum in aere errantem,
Ex ovo genitum, aureis gaudentem alis,
Qui quoquoversum volutus, alarum incitamentis per Mundum
Emicantem ducens lucem putam, e qua te Phaneta voco.

Quae consonant cum Hesiodi mithologia, qui Chaos vocat primogenitum. Sic in *Theogon.*

Primum quidem omnium fuit Chaos.

Et hic fortasse Deus ille est Primogenitus, cui aram Augustus in Capitolio dedicavit; unde etiam colligimus, cur nam in sacrificiis omnibus ab ipso praefatio inciperet, primusque omnium invocaretur. Quapropter minime dubito, cultum ipsius ex Oriente in Italiam commigrasse, praesertim quum apud Aegyptios quoque veneraretur, ut Plinius docet lib. 35. c. 5. *Item Janus Pater in suo templo dicatus ab Augusto ex Aegypto advectus,*

ctus, *jam quidem auro occultatus*; Quia vero Phoenicios Deos plerumque antiquis nominibus Itali retinuerunt, agnoſcere adhuc mihi videor in ejus nomine primaevae linguae majeſtatem, atque in ipſo turpiter deturpatum unum ex Dei nominibus יה *Jah*, quod *Dominum* ſignificat, ſive mavis Chaldaeum ייי *Jai*. At iſta omnia ſi res, & aetas patientur, maturius expendemus peculiari opere DE DIIS PISAVRENSIBVS, in quo non tantum patrios Deos, ſed data occaſione caeteros etiam ad trutinam revocabimus, eorumque hiſtoriam, & nominum rationes nova quadam methodo expendemus. Poſtulat hoc dignitas Patriae meae, quae innumeris in diem prolatis admirandis magnificae antiquitatis veſtigiis ſeſe e tenebris vindicari vehementer inculcat.

Sane exiſtimabam obelum illum, qui medio Jani capiti imminet in nummis, eſſe notam pecuniae. At qui in Lucerna noſtra valde eminet proprium aliquod Numinis attributum teſtatur; inde credibile eſt loto pluribus Aegyptiorum Diis adſcripto, Jano ex aliquo ignoto frutice ferulam tributam.

Janus marmoreus Piſauri frequenter occurrit, ſenili in antica, muliebri ſpecie in poſtica parte; talis ille eſt qui in Muſaeo Cl. Viri Oliverii noſtri conſpicitur; nec abſimiles tres alii in Muſaeo Arditio aſſervati; talis item gigantaeus ille apud Cl. Joannem Andream de Abatibus Oliverium Equitem D. Stephani, cujus praeclaram domum inſigni addita pynacotheca Eminentiſſimus Cardinalis Patruus fecit toto orbe venerabilem; ex quibus monumentis colligere licet Piſaurenſes noſtros Deum hunc *biformem*, *atque utriuſque poteſtatis*, & qualem ex Orpheo deſcripſimus, coluiſſe. At in his omnibus ſignis, qua caput capiti haeret, profundum foramen obſervatur, quo fortaſſe aereus obelus firmaretur. Aliquando foramina iſthaec μηνισκον, ſive umbellam dignitatis gratia ſuſtinebant, ne, ut ait Horatius *Sat.* lib. 1. 8. ab avibus coinquinarentur, cujus etiam meminit Ariſtophanes *in Avib.* & Svidas.

V,

V.

NUMMI.

INſignitur Lucernae hujus diſcus eximio quodam invento, minime tamen unico apud Antiquos, nummis videlicet omnigenis; ita ut in rudi ſphragiſmate trientes, quadrantes, atque ſemiſſes internoſcantur, aſſe medium obtinente, quia dudum nummorum maximus fuit.

Sane id emblema ad eas ſtrenas alludit, quae Kalendis Januariis mitti ſolebant, ut ex Suetonio conſtat in *Tiber.* c. 34., & *Calig.* c. 42.; hae porro, quum in Jani honorem inſtitutae eſſent, merito illius imagine notantur. Ovidius *Faſtor.* I.

Dulcia cur dentur, video: ſtipis adjice cauſſam,
Pars mihi de feſto ne labat ulla tuo. . . . .
Tu tamen auſpicium cur ſit ſtipis utile, quaeris,
Curque juvent noſtras aera vetuſta manus;
Aera dabant olim; melius nunc omen in auro eſt,
Victaque conceſſit priſca moneta novae.

Neque vero temere ſtrenas in Lucernis expreſſerunt Veteres; non ſolum enim in iis omnia ferme vitae officia atque mores diligentiſſime effingebant, verum etiam Lucernas ipſas ea occaſione amicis dono mittere conſueverant. Probat hoc vetus Lucerna a P. Bartolo vulgata *Par.* III. 5. cum auſpicali ſalutatione ANNO NOVO FAVSTVM FELIX; probat haec noſtra, probat demum & ſequens, quae omnes ad eam conſuetudinem omnino pertinent. Conſonat Martialis qui inter apophoreta *epig.* 35. Lucernas recenſet.

Quae quum ita ſint, facile adducor, ut credam hanc, & ſequentem Lucernam e numero ſepulcralium vindicatas inter civiles adſcribendas eſſe; neque tamen ambigo religioni etiam quandoque inſerviſſe; praeſertim ad januas in ſolemniis illuſtrandas, qui mos a Tertulliano improbatus, ad ſequiora uſque tempora obſtinate perduravit, ita ut D. etiam Chryſoſtomus illum acriter corripue-

ripuerit *Homil.* 22., nec non Synesius in *Caluit.* ; credibile est enim, Janum praesidem januarum ad illas exornandas fuisse selectum, ut ubi ejus essent mysteria, ibi quoque imago cerneretur. At de his latius in Prolegomenis.

Usus strenarum, nummorumque in Lucernis figurandorum minime patitur, ut singulare vitreum monumentum Clarissimi Oliverii mei praetermittam. Vitreae phialae, seu lancis ima pars est; aurea bractea, quae caeruleo vitro includitur, graphio exarata, nummos exprimit, qui totam fere Antoninorum familiam repraesentant, addita in limbo donationis formula.... VIVAS CVM TVIS OMNIBVS. Haerebat hoc singulare cymelium in coemeterio Calixti, quod secretum vocant, unde Vir Clarissimus Antistitis Oliverii Sacrarii Pontificii Praefecti, ac Patruelis sui auctoritate fultus, propriis manibus, fractum licet, defixit, & literariae gazae suae intulit.

V I.

VICTORIA CUM CLYPEO.

Lucerna haec incomparabili argillae tenuitate laudatissima, symbolis, quibus referta est, multo praeclarius nobilitatur, & ad strenas, de quibus egimus, citra dubium refertur. Edidit alteram nostrae affinem Bartolus *Par.* III. 5., cujus fragmentum ex Fabretti Musaeo cessit in nostrum. Id quamquam mutilum multa evincit, in quibus peccavit Pictor alioquin admirandus. Pallam collo Victoriae haerentem, ille exserto brachio dissolvit; palmam pro lauro substituit; ex nuce, & amygdala glandem, fulmen denique ex orca caricarum effinxit.

Typus idem dubio procul in nostra Lucerna expressus est, variatis quibusdam symbolis, & ornatu limbi exterioris. Notavimus in Prolegomenis, consuevisse quandoque figulos sigillatores eundem typum, quia laudare-

tur novi alicujus ornamenti accessione iterare. Id fortasse nostro contigit, in quo plura ab editis diversa reperiuntur.

Omnia hic ad anni novi auspicia pertinent. Victoria primum sese offert, Numen populo Romano familiarissimum, quo Genius Urbis praesertim sequiore aevo indicabatur: clypeum tenet, in quo natalis anni omina expresse continentur: lauri ramusculum gerit, ut Victoriae Mediceae simulacrum a Cl. Gorio nuper illustratum: a tergo assis Jani imagine signatus, cujus rei rationem superius attulimus; quae quidem vetus moneta etiam inter illa opulentissimi saeculi fastidia in pretio fuit. Tradit enim Suetonius cap. 75. Augustum *nummos omnis notae, etiam veteres regios, ac peregrinos*, quandoque fuisse elargitum: inde Ovidius *Fastor.* I.

Laudamus veteres, sed nostris utimur annis,
Mos tamen est aeque dignus uterque coli.

Nux pinea, amygdala, & olla mellis inter bellaria ejus solemnitatis numerantur; quam vero diligentissime exprimi curavimus, est massa illa caricarum, pro qua fulmen Bartolus insculpsit. Caricae vase quodam vimineo compressae servabantur, quod *Orca* vocabatur, cujus figura hic primum fortasse exhibetur. De Orca sic Festus. *Orcae genus marinae belluae maximum, ad cujus similitudinem vasa quoque ficaria orcae dicuntur*; & Columella XII. 15. *Nonnulli hanc ipsam formam fici orcis sine pice includunt:* Et Plinius lib. XV. 19. *At ubi ficorum copia abundat, implentur orcae in Asia.* Ejus opificium prorsus tale. Intextis circa medium viminibus, caeterum solutis, in ima parte ligabantur; injectis deinde caricis, ac superne cumulatis, iterum in cuspide ligabantur, ut duplicem conum quaelibet massa referret; facile profecto opus, quodque ex tempore pararetur.

Bellariorum hujuscemodi usum illustrat Ovid. *loco cit.*

Quid vult palma sibi, rugosaque carica, dixi,
Et data sub niveo condita mella cado?
Omen, ait, caussa est, ut res sapor ille sequatur,
Et peragat coeptum dulcis ut annus iter.

Vi-

Videas demum lauri folium, non oscitanter superadditum; pertinet enim ad sacra ea suffimenta, quibus novi anni exordia honorabantur. *Tibul.* II. 5.

Ut succensa sacris crepitet bene laurea flammis,
Omine quo felix, & sacer annus eat.

VII.

COELUS.

PRodit nunc primum Deus Coelus, quem licet Veterum scriptis notissimum, & apud Poenos celebri cultu veneratum, nondum depictum videramus.

Profecto imago, quam ex Lucerna proferimus, apprime respondet descriptioni illius apud Hesiodum in *Theogon.*

Tellus vero primum genuit parem sibi
Coelum stellis ornatum, ut & ipsam obtegeret.

Fertur enim quadam vehementi majestate ab omni terrae contactu immunis, atque sublimis, peplum, quo terram obtegat, late extendens, cujus fimbriae ventis hinc inde agitantur. Peplum ipsum ostentat ita sinuatum, ut coeli ambitum repraesentet. Sic Orpheus in *Hymno Coeli.*

O Munde Pater in sphoeram volute circa terram
Coelestis, terrestrisque omnia complectens.

Fertur a dextra in sinistram, quo illius ab oriente in occidentem revolutio significatur, unde Veterum morem constantissime agnoscimus, quo per dexteram orientalis coeli plaga significatur, occidentalis per sinistram; quod nobis semel animadversum, plurimum subinde ad veterem religionem auguralem explanandam lucis afferet, quum de Lucernis ad eam pertinentibus disseremus. Sol, & Luna opposita sunt, ut per hanc syzygiam, qua solis lumen directo fertur in Lunam, ejus plenilunium indicetur.

Alterum in hac Lucerna notatu dignum occurrit, quod vix alibi reperietur; stellas nempe variae magnitudinis

a numero radiorum internosci. Stellae plerumque quatuor mucronibus exprimuntur; nam si multiplici radio astrum occurrat, non stella, sed ipse Sol indicatur, ut opportunius ostendemus.

VIII.

NOX.

DEam Noctem peculiari cultu Romani prosequuti sunt. Ovid. *Fast.* I. 155.

Nocte Deae Nocti cristatus caeditur ales,
Quod tepidum vigili provocet ore diem.

& Horatius lib. III. *Od.* 28.

Dicetur merita Nox quoque naenia;

ejusque venerationem jam inde ab Aeneae temporibus usitatam innuit Virgilius *Aen.* VI. 248.

........Ipse atri velleris agnam
Aeneas matri Eumenidum, magnaeque sorori
Ense ferit.

Noctem ex Chao genitam scribit Hesiodus in *Theog.* qui duobus versiculis mirifice explicat hanc Lucernam.

Ex Chao vero Erebusque, nigraque Nox editi sunt.
Ex Nocte porro Aetherque, & Dies prognati sunt;

idem fere tradidit Cicero de *Nat. Deor.* ex Nocte, & Erebo, Aether, atque Diem natos esse, eorumque fratres, ac sorores; quo in loco docemur, haec omnia ex Graecorum mythologia in religionem Romanorum transiisse.

Prosilit superne alatus Dies, quasi Phosphorus, facem attollens; isque fertur a dextra in sinistram, Solis vertiginem imitatus, dum e peplo noctis evolat Aether, ut *Jovis sublime palatium obtineat*, ut cecinit Orpheus in ejus *Hymno*; Nox prona terram occupat. Illam Graeci curru vectam tradiderunt: Orpheus in *Hymno*:

Nox amica omnium, equis vecta, noctu splendens;

& Apollon. lib. III.

Nox injecit equis juga;

at

at Latini otiosam, atque dormientem delinearunt; quapropter illam vocarunt *intempestam*, ut Virgil. *Georg.* lib. 1. & *Aeneid.* III. 12.; praeterea ita terrae incumbentem, ut quodammodo Erebum, & Tartara amplecti videatur, inde enim ejus origo, & illuc regressus. Orpheus

Quae lucem emittis ad inferna, & rursus fugis
In infernum;

& Euripides

Verenda, verenda Nox,
Quae das somnia miseris mortalibus.
Ex Erebo veni.

Notanda insuper est corporis illius scitissima dispositio; genua, & pedes in occidentem convertit, quo progressum umbrae, & opacae pyramidis revolutionem Soli oppositam indicet; vultu tamen retrorsum converso in orientem respicit, unde dilapsa est, & quo perpetua vertigine revertitur, peplum amplissimum pandens, &, ut ait Virg. *Aeneid.* 1.,

Involuens umbra magna terramque, polumque.

Omnia itaque in typo nostro mythologiae Veterum religiose adeo respondent, ut si cum caeteris imaginibus conferatur, nulla ferme nostram antecellat, etsi illa, quam describit Pausanias l. 5. c. 18., perpendatur. *Visitur mulier puerum album dormientem dextera manu gestans, sinistra vero puerum nigrum dormienti similem, qui ambo distortos pedes habent. Quid haec sint, docent inscriptiones, quod tamen his deficientibus intelligi facile posset, nempe duos pueros esse Somnum, & Mortem, ac Noctem esse utriusque nutricem.* Ea vero Lucerna Bartoli *Par.* 1. 8., qua Somni imaginem repraesentari existimavit Bellorius, quisquis vel a limine antiquitatis studia cognoverit, fatebitur profecto, nihil contineri, nisi Jolen leoninae pelli incubantem, clava, jaculis, & Herculis arcu prope Hesperidum arborem humi projectis, Herculeis interea geniis circumquaque dormientibus. Stilus tamen utriusque opificii ita respondet, ut ex eadem officina utramque Lucernam prodiisse merito putem.

Ne quis autem mihi succenseat nimiam sedulitatem in mi-

minimis quoque rebus perſcrutandis, ea, quae in prolegomenis praefatus ſum, libenter repetam: nempe Lucernarum autographos, ſive prototypos minime a rudibus figulis, rerumque imperitis fuiſſe productos, ſed a peculiari ſigillatorum officina, ubi ea praeſertim, quae ad religionem pertinebant, peritiſſime diſponebantur, ne quid in illis a patria diſciplina foret alienum.

Lucernam iſtam inter domeſticas referenda ne ſit, an inter ſacras, difficile eſt pronunciare. Habuerunt Veteres ſomni ſocias Lucernas per noctem inextinctas ex iis, quae *omnia nocte vident, nil cras meminere*; at Deae Nocti ſingulari cultu Lucernae accendebantur, quae pro thymiamate in ejus honorem ardebant. Sic Orpheus: *Noctis ſuffimentum Lucernae*.

I X.

CAPUT SATURNI.

QUi in antiquitate illuſtranda notiſſima quaeque faſtidientes, ad ignota Deorum vocabula confugiunt, ut ſtupore peregrini nominis operi admirationem concilient, facile Deum Sabum ſub hac protome recognoſcerent; quippe cernitur.

. . . . . . *curvam ſervans ſub imagine falcem*,

quemadmodum a Virgilio deſcribitur *Aeneid.* VII. 179. Nos vero, quoties notioribus Diis poteſt imago aliqua convenire, nunquam aut peregrinis, aut minus obviis aſſignamus, niſi id certiſſima indicia expoſcant.

Saturnum igitur hac imagine repraeſentari cenſemus. Falcem, ſeu arpen καρχαρόδοντα *acutis dentibus* tenet, qua Coelum patrem ſuum eviravit. Heſiod. in *Theog.*

Quem ex inſidiis filius (Saturnus) *prehendit manu*
Siniſtra, dextra vero immanem coepit falcem
Longam, aſperos dentes habentem, carique genitalia Patris
Feſtinanter demeſſuit.

Fortaſſe mitius aliud officium ea falce deſignatur, arborum nempe inſitio, & vitium cultura. Macrob. *Sat.*
lib.

lib. 1. 7. *Huic Deo insitiones surculorum, pomorumque educationes, & omnium ejuscemodi fertilium tribuunt disciplinam;* qua de caussa Arnobius illum lib. III. *vitisatorem, & falciferum* vocat. Profecto, quam priori loco apponendae falcis rationem adduximus, a Romana religione plurimum abhorrere probe noscimus; expresse enim docet Dionysius lib. II. *Ant. Rom.* tale ab iis Graecorum commentum rejectum fuisse. *Neque enim exsectus Coelus a filiis suis apud Romanos dicitur.*

X.

SATURNUS.

UNus aliquis e ruricolis Numinibus existimari posset Deus, qui in hac Lucerna exhibetur, nisi diadema, quo caput cingitur, Saturnum esse manifeste evinceret; ille enim primus insigne hoc usurpavit Tertulliano teste *de coron. mil.* cap. 7., quo etiam ornamento in Lucerna praecedenti decoratur.

Saturnus Romanorum, ut diximus, totus mitis, atque beneficus, utpote qui culturam arborum instituerat, runcinam ostentat officii sui administram, calatumque pomis redundantem, quo immortale beneficium humano generi delatum testificatur. Inde Romani inter Saturnaliorum solemnia poma quoque missitabant. Martial. *lib.* V. *epig.* 18.

Quod tibi Decembri mense, quo volant mappae,
Gracilesque ligulae, cereique, chartaeque,
Et acuta senibus testa cum damascenis,
Praeter libellos vernulas nihil misi.

Haec Lucerna inter sacras reponenda est, inter illas, inquam, quae in Saturnalibus accendi solebant, quemadmodum notat Macrobius *Satur.* lib. 1. cap. 7. ubi hujusce moris originem late describit.

X I.

QUATUOR ANNI TEMPORA.

ANni tempora proprio vocabulo Horae appellantur. Macrob. *Satur.* l. 1. c. 21. *Et quatuor tempora, quibus annuus orbis impletur, Horae sunt*. Plin. l. 9. c. 35. *Hos ubi genitalis anni stimulaverit Hora*. Horat. *epist. ad Pisones*,

Qui purgo bilem sub verni temporis Horam;

propterea ωραι Deae tempestatum praesides finguntur, & Solis comites. At Homerus illas Coeli ostiarias fecit, *Iliad.* E. 749.

Et portae Coeli ultronee apertae sunt, quas custodiebant Horae;

quem sequutus videtur Ovid. *Fast.* 1. 134.

Praesideo Coeli foribus cum mitibus Horis;

cuius nominis etymon explicat Censorin. *de die natal.* cap. 19. *Sunt qui tradant hunc annum trimestrem Horum instituisse, eoque ver, aestatem, autumnum, hyemem* ωρας, *&* *annum* ωρον *dici, & Graecos annales* ωρους, *eorumque Scriptores* ωρογραφους.

Has Hesiodus in *Theogon.* e Jove, & Themi natas fabulatur.

Postea Jupiter duxit splendidam Themin, quae peperit Horas
Eunomiamque, Dicenque, & Irenem florentem;

quibus, uti anni temporum custodibus, Athenienses primitias fructuum cujuscunque tempestatis in festis, quae ωραια θυειν vocabantur, deferebant, de quibus Hesychius.

Verum Pausanias *lib.* 9. non tres, sed duas Horas ab Atheniensibus cultas memorat, quae Carpus, & Thallotis vocabantur, quod prima fructus ferret, secunda germinationi praeesset. Porphyrius autem apud Eusebium *de praeparat. Evangel.* lib. 111. cap. 11. duas coelestes, Solis custodes; terrestres alias, Cereris famulas fuisse perhibet.

Romanae mythologiae propius accessit Philostratus lib. 11. *Imag.* qui quatuor Horas choreas ducentes inducit, quibus, quod hyemi, veri, aestati, autumno praeessent pro-

proprios unicuique fructus attribuerunt, quorum colores imitatae Circensium ludorum factiones, myſtice diſcernebantur teſte Tertull. *de Spectac.*

At quod Graeci per Deas, Romani per Genios praeſtiterunt. Hi plerumque Diis non miniſtras, ſed miniſtros aſſignarunt, ut alibi oſtendemus; quapropter haec anni tempora frequentiſſime in ſarcophagis puerili vultu effinguntur, & calathis propriae tempeſtatis fructus attollunt: Hyems hiberna poma, Ver pineas nuces, Aeſtas ſpicas, uvas Autumnus, ut luculenter prae caeteris evincit ingens ſarcophagus, qui Eugubii in clariſſimo Olivetanorum Coenobio viſitur, qui & operis elegantia, & frequentia parergorum ſummo in pretio habendus eſt. Digna quoque eſt, ut hoc loci recenſeatur cineraria urnula marmorea, quae in opulentiſſimo praeſtantiſſimi Oliverii mei muſaeo aſſervatur, in qua veluti per ſymbola haec anni tempora indicantur. Decuſſantur ſub epigraphe duo copiae cornua, quorum quodlibet quatuor fructuum genera anni temporibus reſpondentia ſervat; medius aſtat Genius dator bonorum omnium, ut putabant, & qui *praepoſitus erat, & vim habebat omnium rerum gignendarum*, ut tradit D. Auguſt. *de Civit. Dei* l. VII. c. 13. ſub cujus tutela proinde Horarum fructus eſſe putabantur.

XII.

VESTAE CAPUT.

VEſtae Lucernam hanc aſſignavi tenui ſane argumento motus, quod nempe caput velatum habeat, communi certe more Deabus omnibus, & Auguſtis feminis, quum in Dearum numerum relatae fuiſſent. Liberum propterea in hac re unicuique judicium eſto. Quae ſemel vulgari debuerat, placuit, ut primo hoc loco ederetur.

Cur Opi Veſtam praepoſuerim, ſive mavis conjunxerim, in promptu cauſſa eſt, quod nempe cum ipſa facile

cile confundatur. At clamant Mythologi Vestam Opis filiam fuisse. Ovid. *Fast.* VI. 285.

Ex Ope Junonem memorant, Cereremque creatam
Semine Saturni, tertia Vesta fuit.

Verum duas Vestas distinguamus necesse est; primam, quae eadem ac Ops, Matrem appellatam, quod tres filios, totidemque feminas peperisset; alteram prioris hujus filiam, quae sterilis fuit. Primam illam Vestam memorat Dionys. l. 11. *Vestae autem dicatum esse ignem putant, quod quum Dea haec sit Tellus, mediumque teneat Mundi locum, ignes illos in sublimi ex sese accendat.* Ovid. *Fastor.* VI. 267.

Vesta eadem est quae Terra; subest vigil ignis utrique;
Significant sedem terra, focusque suam.

Hinc scitissime, qui nihil fortuito pronunciavit, Virgilius *Georg.* I. 498. Vestam Matrem nuncupavit

Dii Patrii Indigetes, & Romule, Vestaque mater,
Quae Tuscum Tyberim, & Romana Palatia servas;

primam Vestam indigitans; Matris enim nomen minime dignitatis censendum esse vel ex eo constat, quod nusquam Palladi, aut Dianae tributum inveniatur; At Vesta recentior sterilis, & innupta praedicatur. Sic Ovid. *Fast.* VI. 287.

Utraque nupserunt; ambae peperisse feruntur,
De tribus impatiens restitit una viri.
Quid mirum, Virgo si virgine laeta ministra
Admittit castas in sua sacra manus?

& rursus

Nataque de flamma corpora nulla vides.
Jure igitur virgo est, quae semina nulla remittit,
Nec capit; & comites virginitatis amat.

XIII.

VESTALIS ARAE ASTANS.

ARa ipsa fatali igne exardescens satis superque Vestam indicat, nihil enim in templo ejus venerari nisi

nisi ignem quacunque seclusa imagine, tradit Ovidius *Fast.* VI. 295.

Esse diu stultus Vestae simulacra putavi,
Mox didici, curvo nulla subesse tholo.
Ignis inextinctus templo celatur in illo,
Effigiem nullam Vesta, nec ignis habent.

Hunc *ignem foci publici sempiternum* vocavit Cic. *de Legib.* II. 8. & paullo post *focum Urbis*, quod *ad similitudinem coelestium syderum custos Imperii flamma vigilaret*, ut ait Florus *lib.* I. *cap.* 2.

Mulier, quae ad aram velum, sive vittam attollit, Vestalis Sacerdos existimari posset, nisi vestitus ipse parum Vestalem decere videretur, quum illae vel longa stola operirentur, ut in vetustis simulacris repraesentantur, vel toga, quemadmodum innuit Festus in V. *Armata. Armata dicebatur Virgo sacrificans, cui lacinia togae in humerum rejecta*; nisi forte Vestalem novam esse velimus, quae e populo sorte lecta ad sacra arcana admoveatur, nondum matronali ornamento insignita.

Sane de his antiquis monumentis, quae nullis certis symbolis distinguuntur, impudentis hominis esset sententiam ferre, neque enim omnia novimus, & qui proavos inventis antecellimus, facile a nepotibus superabimur. Multa adhuc invidet nobis oblivio temporum, ut posterorum ingenia aliquid sibi perscrutandum superesse intelligant.

Si locus est conjecturae, quae tamen a Vestae mysteriis oppido aliena est, anne nova nupta hoc typo repraesentatur, quae ante Larium privatorum focum flammeum nuptiarum indicem capiti inducit?

XIV.

CAPITA TELLURIS, JOVIS, SOLIS, ET LUNAE.

Telluri potius, quam Diis caeteris, quorum capita circumquaque disposita sunt, Lucernam istam ad-

adſcribendam duximus ; quum virtutes illorum omnium in unius Terrae beneficium conſpirare , & quodammodo famulari videantur . Supereminet Juppiter , qui eſt, ut ait Macrob. *in Somn. Scipion.* lib. 1. c. 17. *apud Theologos Mundi anima* . Hinc illud

Ab Jove principium , Muſae , Jovis omnia plena .

Etenim in primaeva illa elementorum partitione , qua Jovi contigit coelum , terrae commercio ipſe caruit ; utinam ſemper caruiſſet ; terra quippe omnibus inde communis fuit . Homer. *Iliad.* O. v. 190.

Quippe ego (Neptunus) *ſortitus ſum canum mare habitare ſemper*
Motis ſortibus ; Pluto autem ſortitus eſt caliginem obſcuram;
Juppiter autem ſortitus eſt coelum latum in aethere, & nubibus;
Terra autem adhuc communis omnium, & altus Olympus.

Medius inter Jovem , & Tellurem Sol adſpicitur , *quia Solem Jovis oculum appellat antiquitas* . Macrob. *Satur. lib.* 1. c. 21. Quod vero in Lucerna iſta peculiare eſt, Sol ad laevam diſpoſitus , quae occidentis plaga eſt , ad orientem convertitur . At ne oſcitanter id factum eſſe exiſtimemus, animadvertendum eſt , propriam Solis vertiginem eam eſſe , ut ab occidente in orientem feratur motu pene contrario viſibili illi , atque violento , quo in occidentem ex oriente movetur ; quod etiam Macrobius ſcripſit in *Somn Scip* lib. 1. cap. 18. *Sol quoque ipſe non aliter , quam ab occaſu in orientem movetur .*

De Solis vero , & Lunae in ſubditam Terram poteſtate ita proſequitur memoratus author *cap.* 19. *Vitam vero noſtram praecipue Sol , & Luna moderantur . Nam quum ſint caducorum corporum haec duo propria , ſentire, vel creſcere :* αισθητικον , *ideſt ſentiendi natura ; de Sole :* φυτικον *autem, ideſt creſcendi natura, de lunari ad nos globoſitate perveniunt . Sic utriuſque luminis beneficio haec nobis conſtat vita , qua fruimur .*

X V.

SEPTEM PLANETARUM CAPITA.

SEptem Planetarum capita ita circumſtant Terram *complexam medium Mundi locum*, quemadmodum ait Macrob. *in Somn. Scip.*, ut ſuas in illam vires exercere videantur. Mihi tamen arridet magis obvia ſignificatio: Deos nempe hebdomadae praeſides, a quibus ſinguli dies nomen acceperunt, in hac Lucerna contineri, quorum dierum perpetuo labore tellus exculta, neceſſaria omnia ſuppeditat. Uſus tamen iſte computandorum temporum per hebdomadas apud Romanos minime antiquus fuit, qui Hetruſcos imitati menſes per Kalendas, Eidus, & Nonas partiebantur. Novi moris originem recenſet Dio *lib.* 37. *Quod his ſeptem ſtellis, quae Planetes vocantur, dies aſſignari receptum eſt, inventum quidem putatur Aegyptiorum, ſed tamen in omnes homines non ita pridem vulgari receptum eſt. Caeterum Graeci veteres, quantum quidem ſciam, nullo prorſus pacto eam rem cognitam habuerunt. At vero nationibus cunctis, maxime vero Romanis, hic mos vulgatus eſt, ut quaſi patrius videatur.*

Kalendae, Eidus, & Nonae a Rege ſacrificulo ſingulis menſibus plebe convocata ad Curiam Calabram edicebantur, quintanae quinquies dicto verbo *Kalo*, ſeptimanae ſepties repetito; hinc vox *ſeptimana* pro hebdomada ad nos uſque pervenit.

X V I.

CYBELES.

CYbeles, Berecynthia, Ops, Rhea, & quocunque vocetur nomine, nihil plerumque aliud eſt, niſi Tellus. Hanc Deorum ex Chao primogenitam recenſet Heſiodus *in Theogon.*

Primo quidem omnium fuit Chaos, at deinde
Tellus lato pectore prodita . . . . . .

Tel-

Tellus vero primum genuit quidem parem ſibi.
Coelum . . . . . .

Verum certiſſimum ſacrarum Literarum teſtimonium, cui refragari nemo poteſt, rem aliter ſe habuiſſe docet. *Gen.* 1. 1. בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. Ne tamen Heſio-dum falſi arguamus, altius repetendum eſt, quid utro-que loco ſub Terrae nomine intelligatur; neque profe-cto futilis labor divina humanis conciliare, quum inde deduci poſſit, Ethnicos etiam humanis traditionibus ſub-nixos pleraque de rerum creatione recte ſenſiſſe, quodam veluti pignore Chriſtianae Religionis, ut Gentium ani-mi Evangelicae veritati minus aliquando repugnarent.

Moyſes igitur in ipſo Scripturae exordio, quaſi totius divinae hiſtoriae compendium praepoſuit; quo a pri-mo uſque elogio doceremur, rerum omnium, quae ſur-ſum, quaeque deorſum ſunt, Deum fuiſſe crea-torem, qui maximus ſcribendae Geneſeos finis fuit; & ſub nomine השמים ואת הארץ coelum, quod intuemur, ter-ramque, quam premimus, intellexit. Dein ordinem, quo quaeque facta ſunt, exponens, materiam primam, ſive elementum primigenium, ut D. Auguſtinus docuit lib. 1. *con. Manich.* cap. 7., praeponit ſub nomine ter-rae informis. והארץ היתה תהו ובהו, *& terra erat inviſi-bilis, atque incompoſita*; ſeu, ut Vulgata habet, *ina-nis, & vacua.*

Haec vero proprie *Terra* non erat, neque talis profecto dici potuit, niſi quum apparuit היבשה *hajabaſciah ari-da*. Ex ea itaque maſſa omnia continente, & in qua lucis, & tenebrarum poteſtas erat, lucem eduxit, quum ויאמר יהי אור ויהי אור *Dixit: ſit lux, & fuit lux.*

At Coelum ſecunda die ex תהום *Abyſſo* ſegregavit. ויקרא אלהים לרקיע שמים ויהי ערב ויהי בקר יום שני; *& Vo-cavit Deus extenſum Coelum, & fuit veſper, & fuit mane dies ſecundus.* Quod ut manifeſtius appareret, ubi divinus Hiſtoriographus cap. 11. 4. per anacephaleoſin Mundi geneſin iteravit, qua latina verſio habet: *In die, quo fecit Dominus Coelum, & Terram*, litera Hebraea habet ארץ ושמים *Herez Veſciamaim: Terram, & Coe-*

lum,

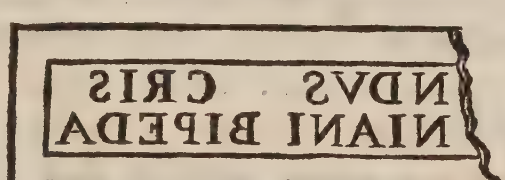
lum, Terram nempe תהו ובהו *Thohu* & *Bohu invisibilem*, & *incompositam*, e qua inde Coelum, caeteraque elementa deducta sunt, ut aperte testatur etiam D. Augustinus *loc. cit.* & c. 12.

Hanc igitur primaevam terrae materiam Chaldaei intellexerunt, quum omnia fabulis involventes Deam hanc excogitarunt, quod apertissime ex Orphei *hymno in Rheam* intelligi potest.

Veneranda Rhea in principio genita
Mater quidem Deorum, & mortalium hominum;
Ex te enim & Terra, & Coelum latum superius.

Qui igitur ex Chao, sive Deo *Primogenito* primum Terram creatam dixerunt, a veritate non aberrarunt, si pro Deo *Primogenito* אלהים Moysis intelligatur, qui primum quidem creavit Terram *invisibilem*, & *incompositam*, seu informem materiam, e qua deinde Coelum, & Terra היבשה *hajabasciah*, *habitabilis*, educta sunt.

Illud etiam notandum in Lucerna nostra, quod Deae biga sinistrorsum incedit, & manu laeva Cybeles cymbalum pulsat singulari exemplo. Id incuriae sigillatoris tribuendum puto, qui Deam dexteram in typo finxit, non praecavens inde in ectypo scaevam erupturam. Eadem oscitantia figulinae Romanae Musaei nostri sigillum commendat.

Fundus Crispiniani Bipedalis: nomen mensurae lateris, quae a Vitruvio *lib.* 1. *cap.* 3. Δυοδωρον appellatur. Vidisse memini apud Cl. Arrigonium assem Romanum cum aversa inscriptione AMOЯ. Vidi demum, his ipsis diebus Pisauri Anastasii Augusti semi solidum aureum cum hac epygraphe MVЯOC∽VƆVA AIЯOTƆIV, quae placuit animadvertere, ne ad explicanda haec, quae omni prorsus carent mysterio, ad Etruscorum Acheronticos libros confugiamus.

Deae

Deae imago curriculo vehitur, cujuſcemodi *Thenſas* Romani appellabant; iis per circum in ſolemniis Deorum ſimulacra ferebantur, veris quandoque animalibus junctis, quandoque & fictitiis, ut notavit Bonarot. *in Gem. Bacchan. pag.* 449. Omnium vero ſacrorum ſpectaculorum Megalenſia in honorem Magnae Matris prima erant, teſte Ovid. *Faſt. lib.* IV.

XVII.

ATYS ΔΕΝΔΡΟΦΟΡΟΣ.

ATyn in hac Lucerna dubio procul agnoſcimus, non modo ex Phrygio cultu, verum etiam ex procera, quam manu tenet, pinu, quae potiſſime illi congruebat. De celeberrima hac caeremonia, quam Graeci Δενδροφορίαν nuncupabant, Arnobius. lib. v. *Quid ſibi vult illa pinus, quam ſemper ſtatis diebus in Deum Matris intermittitis ſanctuario? nonne illius ſimilitudo eſt arboris, ſub qua ſibi furens manus & infelix adoleſcens intulit, & Genetrix Divum in ſolatium ſui vulneris conſecravit?*

Sane *Dendrophori* officium ad Sacerdotes pertinebat. Veteres tamen, quoniam Deos ipſos ſacrificantium more frequenter exprimebant, ut ſupra demonſtravimus, non ſolum dendrophororum habitu illos efformarunt, ſed eo etiam nomine appellaverunt. Hinc apud Gruterum pag. LXIV. 7. exſtat Inſcriptio *Silvano Dendrophoro* dicata.

Deus iſte Phrygiis idem prorſus fuit, quod Adonis Phoeniciis, & Oſiris Aegyptiis, nempe Sol ipſe fabularum integumentis involutus, qui ab omnibus quotannis velut mortuus plorabatur, & rurſum redivivus triſtitiam myſteriorum depellebat. Sic ad rem Macrob. *Satur. lib.* I. *cap.* 21. *Praecipuam autem Solis in his caeremoniis* (Attinis) *verti rationem hinc etiam poteſt intelligi, quod ritu eorum* καταβάσει *finita, ſimulationeque luctus peracta, celebratur laetitiae exordium ad octavum Kalendas Aprilis, quem diem Hilaria appellant, quo primum tempore Sol diem longiorem nocte protendit. Idem ſub diverſis nominibus religio-*

nis

nis effectus est apud Aegyptios, quum Isis Osirim luget .... eademque ratio, quae circa Adonim, & Attinem vertitur, in Aegyptia quoque religione luctum, & laetitiam vicibus annuae administrationis alternat.

Quia vero haec solemnia tunc peragebantur, quum Sol in arietem progrederetur, ut notat Dempster. *in Rosin., lib.* 4. *cap.* 7. *de Mense Martio*, factum est, ut & Atys quandoque sub arietis forma cultus sit, & aries frequenter ei tribuatur. In gemma Musaei Carpinei apud Bonarot. Atys insidet arieti; itemque in marmoreo simulacro, quod vidi dudum Romae in hortis Pamphiliis in Janiculo. Qua propter institutum est, ut criobolio coleretur; quia etiam ab ariete Atyn denominatum dicit Arnobius eodem lib. v. *Atagos* enim apud Phryges, ut ipse tradit, Aries est, qui a Graecis modica inversione τραγος dicitur.

Alteram quoque hujus congruentiae rationem adducit Macrob. *in Somn. Scip. lib.* 1. c. 21. quod nempe *die illo, qui mundi natalis fuit Arietem in medio Coelo fuisse, & quia medium Coelum quasi mundi vertex est, arietem propterea primum inter omnes habitum, qui ut mundi caput exordio lucis apparuit.* Et paullo post. *Ajunt enim in hac ipsa genitura mundi ariete, ut docuimus, medium coelum tenente, horam fuisse mundi nascentis.*

XVIII.

ATYS VENATOR.

ATys ne, an Ganymedes hic repraesentetur, adhuc ambigo; primum quippe nunquam venatoris habitu vidisse memini, qui cultus apprime Ganymedi convenit. Virgil. Aeneid. v. 252.

Intextusque Puer frondosa regius Ida
Veloces jaculo cervos, cursuque fatigat
Acer anhelanti similis, quem praepes ab Ida
Sublimem pedibus rapuit Jovis armiger uncis.

Pineae ramuli, qui absolutissimi operis Lucernam ambiunt,

biunt, parergi loco apte, congruenterque hinc inde apponuntur; per eos enim fabulae locus hujuſcemodi arborum feraciſſimus indicatur.

Si vero Atyn expreſſum velimus, quum forte vacuus miniſterio Matris Deum Sangarithidem Nympham deperibat, palmites illi, truncum, in quem mutatus fuit, commemorant. Ovid. *Metam.* x. 102.

Et ſuccincta comas, hirſutaque vertice pinus
Grata Deum Matri, ſiquidem Cybelejus Atys
Exuit hac hominem, truncoque induruit illo.

Fortaſſe etiam, quum haec Lucerna ad Megalenſia Matris Deum referenda ſit, idcirco pineae rami, nuceſque adduntur, quod illis templum ejus Deae ornabatur, & ſacrificulorum coronae conſtabant, Arnobio teſte lib. v. *adu. Gent.* Illis etiam tympana pulſari ſolebant, ut, ſi caetera deeſſent teſtimonia, Lucernae plures Muſaei noſtri ſatis ſuperque fidem facerent.

In uſu quoque in monſtroſis Cybeles caeremoniis pinus rami fuere, quibus planctus inter & ululatus furentium Sacerdotum pectora tundebantur. Stat. *lib.* x. *Thebaid.* v. 172.

. . . . . . Quatit ille ſacras in pectora pinus,
Sanguineoſque rotat crines;

& Claudian. lib. 1. in *Eutrop.*

Cymbala ferre licet, pectuſque illidere pinu,
Inguinis & reliquum Phrygiis abſcindere cultris.

X I X.

A T Y S   S A C R I F I C A N S.

HOc Lucernae fragmentum amiſſae partis jacturam, ſuperſtitis eruditione, compenſat. Sedet Cybeles, leunculis hinc inde throno aſſidentibus, qualem in templo Beli ex auro Semiramidem dedicaſſe ſcribit Diodor. Sicul. lib. 11.. Unde colligere poſſumus hujus Numinis commentum, non a Graecis, aut Aegyptiis, ſed a primis uſque Aſſyriorum deliriis incoepiſſe.

Phry-

Phrygio cultu e regione aſtat ſacrificus Atys , nempe Dea, ut ait Ovidius *Faſt.* IV. 223.

Hunc ſibi ſervari voluit , ſua templa tueri .

At peculiari obſervatione digna ſunt liba , quae in duplicis placentae formam arae imponit ; in iis enim ſcitiſſime ſigillator expreſſit molas illas praecipuas , quibus veteri inſtituto Cybeli faciebant . Daps haec , quam *Moretum* appellabant , fiebat ex allio , apio, rutha , coriandro , bulbo , caſeo , oleo , & aceto ; cujus quidem conficiendae rationem adamuſſim refert auctor poematis , cui titulus *Moretum* , a qua mixtura pinſenda *Mortarium* dictum eſſe , quaſi *Moretarium* ex Turnebo , & Scaligero arguit doctiſſimus Voſſius in Etymolog.

Moreti uſum , & rationem in ſacris Cybeles refert Ovid. *Faſt. loc. cit.* v. 365.

Non pudet herboſum , dixi , poſuiſſe moretum
In Dominae menſis ? an ſua cauſſa ſubeſt?
Lacte mero veteres uſi narrantur , & herbis ,
Sponte ſua ſi quas terra ferebat , ait.
Candidus elixae miſcetur caſeus herbae ,
Cognoſcat priſcos ut Dea priſca cibos .

X X.

CERES ΔΑΔΟΥΚΟΣ & ΕΡΙΝΝΥΣ

SPicis in hac Lucerna coronatur Ceres , quae alibi velata viſitur , & cum loto ; neque tamen ſingulare id exiſtimandum eſt ; talem enim deſcribit Ovidius *Amor.* lib. III. el. 10.

Flava Ceres tenues ſpicis redimita capillos.

item *Faſtor.* IV. v. 614.

Impoſuitque ſuae ſpicea ſerta comae .

Hinc inde taedas habet , illas nempe , quas Aetnae ignibus accenſas , dum Perſephonem filiam quaereret , uſurpavit . Ovid. *loc. cit:*

Illic accendit geminas pro lampade pinus,

a quibus δαδοῦχον illam Graeci , & *taediferam* Latini dixerunt; inde Ovidius *Heroid.* epiſt. II. 42.

Et per taediferae myſtica ſacra Deae.

Profecto memoratae faces doloris quondam ſui conſciae, ac tandem, reperta filia, laetitiae participes, perpetuo adhibitae fuerunt in ſacris Eleuſiniis, quae noctu procedentibus cum face matribus celebrari conſueverunt. Unicum Ovidii teſtimonium affero ex cit. lib. IV. *Faſtor.*

Hinc Cereris ſacris nunc quoque taeda datur.

Facibus circumvolvuntur dracones, qui Cereri non una de cauſſa tribuebantur; iis enim proprio curriculo junctis orbem peragravit; idem Ovidius *l. lav.*

Quo ſimul ac venit, fraenatos curribus angues
Junxit, & aequoreas ſicca pererrat aquas;

eoſdem Triptolemo etiam conceſſit; in draconem denique & ipſa mutata eſt, quae omnia vulgaria.

Calathus infra additus, herbis, ſeu ſpicis onuſtus ritum illum commemorat, quo frugum primitiae Cereri offerebantur. Diodor. Sicul. *lib.* I. *Signa hujus inventae ſegetis ferunt, quod ab Aegyptiis veteri lege & nunc quoque obſervatur, ut meſſores aeſtate ſpicas maturas excerpant in Deae oblationem;* quem morem ſequuti ſunt Romani, ut Virgilius docet. I. *Georg.* v. 338.

In primis venerare Deos, atque annua magnae
Sacra refer Cereri, laetis operatus in herbis
Extremae ſub caſum hyemis.

Fragmentum eidem tabulae XX. ſuperadditum protomen refert *Cereris Erynnis*. Ipſa enim per dolum a Neptuno compreſſa, & in furias acta ἐρινυς ab Arcadibus vocata eſt, eoque ſub nomine culta. Hujus effigiem *in Arcadicis* deſcribens Pauſanias, manu dextra facem geſtaſſe memorat, ciſtam vero myſticam ſiniſtra.

Corona ſpicea, quae tab. XXXIV. exhibetur, praetermittenda non erat, quum coronae hujus generis perraro admodum in vetuſtis monumentis occurrant. Pertinet illa ad ſacra Cereris, cui pro fauſto meſſium ſucceſſu coronas ex ſpicis dedicabant. Tibul. lib. I. Eleg. I.

Flava Ceres tibi ſit noſtro de rure corona
Spicea, quae templi pendeat ante fores.

Et Ovid. *Metam.* X.

Pri-

Primitias frugum dant ſpicea ſerta ſuarum ,
Et Horat. *Carm. Saecul.*
Fertilis frugum , pecoriſque tellus
Spicea donet Cererem corona .

X X I.

CERES CUM GEMINO COPIAE CORNU.

PRaeter ciſtam , papavera , ſpiceam coronam , atque ſerpentes inſignitur Ceres in hac imagine gemino copiae cornu , quod Genio , Deabuſque fere omnibus tribuebatur ; ipſi vero Cereri non immerito , nam praeter frugum beneficium , etiam

. . . . . . Divitiarum datrix ;
Divitias praebens Dea ; omnium datrix ;
Et divitias praedivites adducens,

vocatur ab Orpheo in ejus hymno ; cujus quidem potiſſimi officii ſymbolum cornua ſunt .

Dracones, qui pro pedibus Cereris viſuntur , alati ſunt; cujuſmodi obſervantur in anaglyphis , in quibus ejus myſteria referuntur inter *Admiranda Romanae Magnitudinis Veſtigia* .

X X I I.

CANDELABRUM CERERIS.

CEres ſimili plane cultu frequenter occurrit , ac praeſertim in aeneis , & fictilibus ſigillis, quorum unum ex domeſtico Muſaeo vulgavit Fabrettus *Inſc. Dom.* pag. 493. In eo autem ſingularia ſunt pepli volumina inſolenter omnino recurrentia ; quam quidem formam praecipuam illi , & propriam fuiſſe facile mihi perſuadeo . Accedit orarium , ſive σεμικινθιον ab humero in oppoſitum ilium dependens ; perrarum admodum in vetuſtioribus ſignis , obvium vero in iis , quae ad quartum, & quintum Eccleſiae ſaeculum pertinent .

Flos loti in ipſa Romanorum Cerere Aegyptiam Iſidem indicat, additis e Graecorum religione taeda, & papaveribus, quae numquam in Aegyptiorum ſignis apparent. Papaver, prae ſeminum abundantia fertilitatis omen, Cereri potiſſimum tribuitur; atque inde *Cereale* nuncupatur. Virgil. *Georg.* I.

Nec non & lini ſegetem, & Cereale papaver.

Potuit equidem candelabrum iſtud domeſtico uſui addici, ad coenacula nempe illuſtranda eo tempore quo Cereris ſolemnia peragebantur; tunc enim, ut jejunium afflictae Cereris imitarentur, cui, ut Callimachus inquit in ejus *Hymno*,

Veſper, qui ut biberet Ceres, ſolus ei perſuaſit,
Quum raptae ignota proſequeretur veſtigia filiae;

religionis ergo noctu dumtaxat ad lychnos epulabantur. Ovid. *Faſt.* IV.

Quae quia principio poſuit jejunia noctis,
Tempus habent coenae ſidera viſa ſibi.

Ac quamquam Lucernae coenatoriae penſiles eſſent, abacos tamen, & anclabria ſtantibus Lucernis inſtruebant, ut plurima vetera monumenta evincunt; praeterquam quod nullus dubito, plebejos homines humiliori conſuetudine triclinio ſuo Lucernulam ſtatuiſſe, quae paullulum aſſurgens *undantium Lucernarum*, ut ait D. Paullinus, vicem obtineret.

Verum religioſo etiam uſui deſtinatum fuiſſe ſuſpicari poſſumus ex ſuperiori ipſius candelabri parte, in qua Bacchi, & Cereris capita copulantur; communi enim ea Numina ſolemnitate colebantur, in qua ante Lares toga adoleſcentulis dabatur, ut Ovidius tradit *Faſt.* III. 785.

Luce ſua ludos uvae commentor habebat,
Quos cum taedifera nunc habet ille Dea.
Ergo ut Tyronum celebrare frequentia poſſet,
Viſa dies dandae non aliena togae.

Bacchus autem, & Ceres idcirco ſociabantur, quod cibi, atque potus, unde vivimus, crederentur auctores, ſive quod ſecretiore diſciplina Solem, & Lunam referrent; inde Virgil. *Georgic.* I.

Vos

. . . . *Vos*, *o clarissima Mundi*
Sydera, *labentem coelo quae ducitis annum*,
Liber, *&* *alma Ceres*;

quod etiam eo in loco probe animadvertit Servius; Huc etiam spectat *Diodor. Sicul.* lib. I. *Osiridem interpretantur Dionysium*, *Isidem vero Cererem*; hinc ab Orpheo in ejus *Hymno* nuncupatur βρομιοισι συνεστιος *Dionysiacis convictrix*.

XXIII.

CAPUT JOVIS.

JUppiter, quem ex fulmine post terga posito haud injuria *Placidum* appellare possemus, capite coronato, barba, & capillis calamistratis in hac Lucerna exhibetur. Hanc autem cirrorum religionem, etsi aliis etiam Numinibus communem, in Jove praesertim deridet Prudentius περι στεφανων X. v. 272.

Forceps Mironis, *Policleti malleus*
Natura vestrum est, *atque origo Coelitum*;
Ars seminandis efficax erroribus,
Barbam rigentem dum Jovis circumplicat,
Dum diffluentem leviter flectit comam,
Limat capillos.

XXIV.

JUPPITER CUM VASIS PONTIFICALIBUS.

PEnsilis haec Lucerna una fortasse aliqua ex iis est, quae in delubris suspendi solebant. In superiori manubrii parte anclabris repraesentatur, undequaque Pontificalibus vasis refertus, quorum symbolo quandoque ipsa pietas, seu religio significatur, aliquando vero ipsum Pontificis officium, ut nummi evincunt.

Lucernas in templis accendi consuevisse in Prolegomenis demonstravimus, in eorum praecipue Deorum honorem,

rem, a quibus lucem maxime proficiſci exiſtimabatur; inter eos dubio procul cenſebant Veteres Jovem, quem vocat Orpheus in *hymn.*

. . . . . . *Magnum, purum, valde ſonantem, clarum,*
Aereum, ardentem, in igne currentem, in aere ſplendentem,
Coruſcantem ſplendore,

In ſacris Sabaziis nocturnas pervigilationes fieri conſuevisse ſcribit Cicero *de Legib.* lib. II. 15. Ea autem ad Jovem ne, an ad Dionyſium pertinerent dubitari poteſt. Equidem idem Cicero lib III. *de Nat. deor.* 23. in Dionyſii honorem inſtituta fuiſſe ſcribit. Verum quum *Sabazii* cognomen Jovi tribuatur, non ſolum in antiquis Inſcriptionibus Grut. pag. XXII. 4. 5. 6. & Reines cl. I. 256. ſed etiam apud Val. Maximum lib. I. c. 4. & Julium Firmicum *de errore profan. relig.* XI., Jovi potius adjudicanda illa eſſe cenſemus, ac proinde in iis ad nocturnas pervigilationes Lucernam hanc adhibitam fuiſſe. Sabazium, Jovem fuiſſe praeter memoratas Inſcriptiones, & ſcriptores evincit etiam Orphei *hymnus*.

Audi Pater, Saturne fili, Sabazi, inclite daemon,
Qui Bacchum Dionyſium valde rugientem inſutum
Femori inſuens, ut perfectus veniret. &c:

Sabaziorum meminerat fortaſſe Seneca *epiſt.* XCV. quorum loco in editis exemplaribus legitur *ſabbathis*. Nollem nimis audax videri; verum quum ibi Philoſophus ſuperſtitioſos cultus recenſeat, eoſque potiſſimum notet, qui Jovem reſpiciebant, veroſimile maxime eſt pervigilationes, quae in Sabaziis fiebant, intellexiſſe, non vero Judaeorum ſabbatha, quibus Romanos Lucernas religionis ergo accendiſſe nemo tradit; integrum Senecae locum affero; judicium penes eruditiores eſto. *Accendere aliquem Lucernam ſabbathis prohibeamus, quoniam nec lumine Dii egent, & ne homines quidem delectantur fuligine. Vetemus ſalutationibus matutinis fungi, & foribus aſſidere templorum: humana ambitio iſtis officiis capitur; Deum colit, qui novit. Vetemus lintea, & ſtrigiles Jovi ferre, & ſpeculum tenere Junoni.*

Sed quoniam de Sabazio ſermo incidit, haud erit abs

re

re inquirere utrum a Sabo Sabinorum Deo, cujus meminit Silius Italicus *de Bello Pun.* lib. VIII. 421., Sabazii Jovis cognomen derivatum ſit. Nominis quidem analogia ſuadet, & Euſthatii authoritas in *Periegeſi*; vocis praeterea hujus in Etruria, & Latio pervulgata radix, quemadmodum Sabatina tribus, & ejuſdem nominis lacus declarant. Verum quum Orpheus in laudato hymno Sabazium Jovem Phrygiae imperaſſe diſerte ſcribat, e Phrygum theologia appellationem hanc petitam fuiſſe facile patet, apud illos vero ex primigeniae linguae fontibus dimanaſſe potius exiſtimo, nempe a צבא *zaba*, *exercitus*, ex quo appellatus eſt Deus צבאות *zabaoth*, *exercituum*; quam a σαβάζειν *bacchari*, ut illi exiſtimant, qui Jovem Sabazium eumdem eſſe cum Libero Patre volunt; quamquam Jovis nomen veluti quoddam divinitatis attributum plurimis Diis commune fuit, ut late oſtendetur, quum de Diis Piſaurenſibus agemus.

XXV. XXVI.

JUPPITER AB AQUILA ELATUS:

FRequentiſſime occurrit in Veterum Lucernis imago Jovis pectore tenus, ab aquila ſublimis acti; ex quibus octonas ferme Muſaei noſtri praetermiſimus, duabus tantum ſelectis, quae operis elegantia reliquas ſuperare videbantur. In his Jovis triumphum de Gigantibus repraeſentari exiſtimo. Aquilae inſidet Juppiter; illam enim perditis, & profligatis Titanibus victor conſcendit, quemadmodum tradit Lactantius *de Fals. Relig.* lib. I. c. II.; Sceptrum tenet, quo indicatur, ut animadvertemus in *not.* ad Jovis Sereni imaginem, placidum ejus imperium incoepiſſe; aquila vero uncis pedibus fulmen retinet, quia Jovi fulmina, quae in Gigantes jaceret, ipſa miniſtravit, ut Servius docet ad v. 564. IX. *Aeneid.*; inde *Jovis armiger* dicta eſt a Virgilio *Aeneid.* v. 255.

Si quis autem hoc Jovis typo defunctorum ſuorum apotheoſin Veteres indicare voluiſſe cenſeret, ac propte-

rea hujuſmodi Lucernas inter ſepulcrales annumerandas eſſe, is equidem a vero mea ſententia non aberraret. Neque enim Principes dumtaxat inter Deos relati ſunt; verum etiam procedente tempore impudentiſſima haec aſſentatio ad privatos quoque homines late dimanavit; quod animadvertit pridem oculatiſſimus Bonarotius *Vetr. Ant.* pag. 217. & nos opportunius expendemus. Aquila, quae diſcum Lucernae tab. XXVI. implet, memoratae ſententiae pondus addere poteſt; quum enim fulmine careat, ad conſecrationem omnino pertinere videtur, praeſertim quia in antiquis nummis, in quibus conſecrationis fit mentio, ita ſemper rapraeſentatur.

Ac quamquam fictiles hae Lucernae propter privatorum hominum apotheoſes fieri potuerint, non propterea a Caeſareis funeribus velut indecoras rejectas fuiſſe exiſtimandum eſt; non enim pretioſioribus Lucernis ingentes illas ſepulcrorum moles Veteres inſtruxiſſe credibile eſt, ſed fictilibus his, quas in numerum pene immenſum diligens figulorum cura ſuppeditabat.

XXVII.

AQUILA CUM TROPAEO.

ELegantiſſimi hujus ſphragiſmatis manubrium, lauream, & trophaeum exbibet; diſcus aquilam fulmine inſtructam. Tropaeo equidem, Dacici alicujus vel Sarmatici belli Victoria indicatur; aquila vero non una de cauſſa eidem copulatur; illa enim non modo Jovis Feretrii ſymbolum erat, cui opima ſpolia ferebantur; verum etiam Romani exercitus inſigne, cujus quidem majeſtatem ita repraeſentabat, ut reliquis ſignis, quemadmodum tradit Plinius lib. X. c. 4., in caſtris relictis, *ſola in acie portari paucis ante annis coepta erat*; &, quod caput eſt, Numinis loco adorari ſolebat. Sveton. in *Calig.* c. 14. *Artabanus praetergreſſus Euphratem aquilas, & ſigna Romana, Caeſarumque imagines adoravit.* Tacit. *Annal.* I. 39. *Plancus ſigna, & aquilas amplexus religione ſe*

ſe

ſe tuebatur. Accedit ominis cauſſa; aquilae enim auguria, in re bellica maxime fauſta habebantur, & victoriam portendebant; Jovi quippe id illa praenunciaverat. Lactant. *de Falſ. Relig.* lib. 1. c. 11. *quum ex Inſula Naxo adverſus Titanas* (Juppiter) *proficiſceretur*, *& ſacrificium faceret in litore*, *aquila ei advolavit*, *quam victor bono omine acceptam imperio ſuo ſubjugavit*. *Sacra vero hiſtoria*, *& ante conſediſſe illi aquilam in capite*, *atque illi regnum portendiſſe teſtatur*. Propterea Callimachus *hymno in Jovem* ait:

Sed conſtituiſti avem omnium praeſtantiſſimam nunciam
Tuorum auguriorum.

Id autem, ut planius oſtenderet ſigillator, aquilam expreſſit dextrorſum converſam, alas leniter quatientem; quod optimum quidem augurium putabatur, ut ex Homero colligitur. *Odyſſ. O.*

XXVIII.

JUPPITER CAPITOLINUS.

SIngularis profecto exiſtimanda eſt haec Jovis Capitolini imago, coronam ſinu praeferens, quam triumphantes deponere in illo conſueverant. Seneca *de Conſolat.* c. 10. *Scilicet minus beate vivebat Dictator noſter*, *qui Samnitium legatos audiit*, *quum viliſſimum cibum in foco ipſe manu ſua verſaret*, *illa qua jam ſaepe hoſtem percuſſerat*, *lauream que in Capitolini Jovis gremio repoſuerat*. Plinius lib. xv. c. 30. *Ex his* (coronis) *in gremio Jovis Optim. Max. deponuntur*, *quoties laetitiam parta victoria attulit*. Et alter Plinius in *Paneg.* c. 8. *Allata erat ex Pannonia laurea*; *hanc Imperator Nerva in ſinu Jovis collocarat*. Hinc Statius ut ſignificaret nondum de Indis triumphum actum eſſe *Sylvar.* 1. 41. ait

...... *Nondum in gremio Jovis Indica laurus*.

XXIX.

TEMPLUM JOVIS CAPITOLINI.

PLures apud nos exſtant Lucernae in M. Julii Philippi Aug. ſive praediis, ſive officinis formatae, quas omnes ad Urbem illuminandam in magnificentiſſimis feſtis milleſimo Urbis anno ab Imperatore celebratis, adhibitas fuiſſe, ex iis, quae in prolegomenis praefati ſumus, ſuſpicari recte poſſemus; at omnem omnino dubitationem tollit Lucerna haec cum paucis comparanda III. ejus Conſulatu ſignata, quo ſolennes illos ludos contigiſſe, ſatis conſtat.

Templum in ea Capitolini Jovis exhibetur, in cujus fronte quatuor columnae trina intervalla, ſeu cellas conficiunt, in quibus Jovis, Minervae, & Junonis ſimulacra collocata ſunt. Ita illud deſcribit Dionyſius Halicarnaſſenſis *Ant. Rom.* lib. III. *Tres in eo aedes, ſeu cellae pares, communia habentes latera; media quidem Jovis, hinc & inde Junonis, & Minervae ſub eodem faſtigio, & tecto.* Juppiter ſedet in medio; fulmen dextra, haſtam ſive ſceptrum gerit ſiniſtra. Equidem fulmen praecipuum fuit Jovis Capitolini inſigne. Minut. Felix pag. 18. *Juppiter, quum Capitolinus dicitur, tunc gerit fulmina.* Fictile illud olim fuiſſe docuit Ovidius *Faſt.* I.

Inque Jovis dextra fictile fulmen erat.

Verum C. Flaminio, & Cn. Servilio Coſſ. Decemvirorum monitu decretum fuiſſe, ut fulmen Jovi aureum L. pondo fieret, tradit Livius. Haſta pura, ſive ſceptrum, cui ſiniſtra inniti ur, ſummam illius in Deos omnes poteſtatem indicat, qtuemadmodum ſcribit D. Auguſtinus *de Civit. Dei* lib. IV. c. 9. *Ipſum Deorum omnium, Dearumque Regem eſſe volunt; hoc ejus indicat ſceptrum.* Juno etiam ſceptrum, ſive haſtam puram gerit, quod illi maxime conveniebat, quae Regina appellabatur. Ovid. *Faſtor.* VI. 37.

Cur igitur Regina vocor, princepſque Dearum?
Aurea cur dextrae ſceptra dedere meae?

A de-

A dextris sedet Minerva , Juno a sinistris, ordine apud Romanos solenni , ut animadverterunt jam Fabrettus *de Col. Trajan.* cap. 3. & Bonarotius in *Praefat. ad numis. Carpinea* pag. XXVI. quem tamen intervertit sigillator Lucernae apud Bartol. *Par.* I. 10.

Neque tamen existimandum est , extimam Templi partem hac Lucerna repraesentari ; Deorum enim simulacra, quae in cellis stabant , nequaquam expressa fuissent ; sed intimum illius prospectum , aedes nempe, seu cellas Deorum . Praeclare Bonarotius ad numisma VI. Hadriani pag. 19. *Dall' altra parte non si dee credere , che quell' abuso pur troppo comune agli artefici d' adesso , e che farà oscure , e confuse a' posteri le nostre cose , di farle , non conforme sono , ma , come si dice , idealmente , fosse altresì appresso gli antichi tanto comune , come è adesso ; anzi eglino erano più puntuali imitatori di quello , che veramente era ; nè si facevano tanto lecito d' esprimere le lor cose, azioni , abiti , e tempj d' altra , e differente forma da quello , che veramente fossero , e che il lor vero costume portasse. Perciò noi doviamo credere , che nel presente medaglione , non il gran tempio* (di Diana Efesia) , *ma bensì una picciola cella , dove quell' idolo , come in un tabernacolo , fosse collocato , sia espressa .*

Capitula columnarum , ultra quam par est , proceriora , inclinante saeculo formas etiam architecturae corruptas fuisse testantur . Columnae vero ex iis fuisse videntur , quae non ad onera ferenda , verum ad aedium parietes excolendas luxuriante ingenio fieri solebant ; nisi potius temporarium aliquod ornamentum hic repraesentetur , quo consuetus Templi adspectus novo cultu superinducto in ea celebritate spectabilior redderetur , & augustior . Ita certe amphitheatra novo , & alieno ornatu , prout res postulabat , instructa fuisse primus omnium docuit vir omni laude major Scipio Maffejus *Veron. Illustr. Par.* IV. lib. II. c. 5.

Neque vero hoc columnarum genus in operibus superiorum saeculorum , quibus integrae artes florebant , ignotum est . Dum enim Romae adolescentulus versarer,

&

& inter otia severiorum studiorum architecturae operam darem sub egregio viro, mihique in primis carissimo Philippo Juvara, tales prorsus animadverti inter ornamenta marmorati operis, quo Podium Amphitheatri excultum erat. Patet hinc, quum non ad firmitatem, sed ad speciem dumtaxat res spectaret, Vitruvianis legibus amandatis, Pictorum magis placita, quam certas, definitasque Architectorum leges in usu fuisse.

XXX.

JUPPITER CUSTOS.

JOvis Custodis imaginem exhibent nummi, & marmor Gruterianum; sed quum in iis sedeat ille fulmen dumtaxat, & sceptrum tenens, vulgata Jovis symbola, praeter nomen nihil profecto ibi cernitur, quod Jovi Custodi peculiare sit. Nummorum tamen defectum supplet pensilis haec Lucerna, in qua Juppiter medius inter duos canes assidentes repraesentatur; quae quidem praecipua, ac singularis Jovis Custodis nota existimanda est. Alteram Lucernam Jovis Custodis effigie signatam, cane inferius dormiente vulgavit olim Licetus, atque iterum Bartolus Par. II. I. Canis autem idcirco Jovi tribuebatur, quod vigilantiae Divinae symbolum esset, quemadmodum Arnobius tradit lib. I. & VI. *adv. Gent.* eademque de caussa Laribus quoque tributum fuisse docet Ovidius *Fastor.* V. 137.

Similem Jovis Custodis imaginem repraesentabat marmor Romanum, quod Boissardus delineavit; ex Boissardo hausit Gruterus, & pag XX. magni operis inseruit, sed inter duos Boves sedere Jovem tradidit. Gravius adhuc peccavit Monfoconius *Ant. Expl. Tom.* I. *Par.* I. lib. II. c. 2 ubi eamdem iterum effigiem recudens, duas sphinges Jovi olim assedisse scripsit; tunc profecto, *vix fortasse*, ut ille ait, *pro Jove habita fuisset illa statua, nisi id Inscriptio ferret.* Colligere hinc licet, quam male Italae antiquitates ab extraneis mulctentur, etsi illas illustrare conentur.

Mar-

Marmoream item Jovis Custodis imaginem vidi nuper Ravennae in vestibulo Ecclesiae *di S. Apollinarino*. Sedet Juppiter inter duos canes, astat coram sive Genius, sive Mercurius seminudus columellae innixus; opus eximii profecto artificis, sed suprema sui parte miserrime corruptum, quale decet esse monumentum e Regia Gothorum superstes. Doctrina tamen Petri Pauli Ginannii, Monachorum Casinensium Prioris, ac Patricii Ravennatis, qui totus est in patriis antiquitatibus elucidandis, detrimenta ista compensat. Compensat item singularis munificentia Maphaei Farsettii, Ravennatis Archiepiscopi, qui, magnificentissimo Templo a fundamentis erecto, consepulta diu, & pene dispersa Antiquitatis vestigia, non solum communi tecto excepit, verum etiam aeri eleganter incisa vulgari jussit; Dignus propterea, qui pietate, & liberalitate *Sanctissimis*, *ac ter Beatissimis* Praedecessoribus suis comparetur.

XXXI.

JUPPITER DAPALIS.

PRodit nunc primum officina Tindari Plotinae Augustae Liberti styli artificio, & emblematum eruditione spectabilis. Sedet in hac Lucerna Juppiter, dextra hastae innixus, sinistra fulmen tenens; scabello pedes imponit; astat aquila; hinc tripus molam spiraliter in conum desinentem sustinet; inde ara encarpo ornata lagenam diligentissime elaboratam; illa ambrosiam, hac nectar significari primum existimabam, quibus Deorum aeternitas sobrietate collabescens opportune reficeretur.

Verum re maturius perpensa non divinas epulas, sed hominum sacrificia repraesentari deprehendi, ea inquam, quae Dapes proprie appellabantur. Festus. *Daps apud antiquos dicebatur res divina, quae fiebat aut hyberna semente, aut verna, quod vocabulum ex Graeco deducitur, apud quos id genus epularum δαίς dicitur*. Ritum describit Cato *de Re Rust.* c. 132. *Dapem hoc modo fieri oportet.*

tet. Jovi Dapali culignam vini, quantum vis, poluceto. Eo die feriae bubus, & Bubulcis, & qui dapem facient. Quum polucere oportebit, sic facies. Juppiter Dapalis, quod tibi fieri oportet in domo, familiaque mea culignam vini dapi ejus rei ergo. Macte vino inferiori esto; macte hac illace dape polucenda esto. Manus interluito; postea vinum sumito. Juppiter Dapalis, macte istace dape polucenda esto. Macte vino inferiori esto. Vestae si voles dato. Daps Jovi assaria pecuina, urna vini Jovi caste; profanato sine contagione.

XXXII.

JUPPITER HAMMON.

JOvem, cognomine *Hammonem*, sub arietis forma cultum fuisse nemo est qui nesciat; verum in adscribenda hujus moris caussa non una est Scriptorum sententia. Aegyptii enim, quemadmodum tradit Diodorus Siculus lib 1., Deos, ut Typhonis iram fallerent, sub animalium aspectu aliquando delituisse existimabant; Jovem praesertim sub imagine arietis, ac proinde *Amun* appellatum. At Herodotus aliter rem narrat; Jovem nempe ab Hercule rogatum, ut se illi aliquando ostenderet, arietis caput sibi imposuisse, pellemque illius pecudis dorso suo aptasse, atque ita in Herculis conspectum se praebuisse. Plinius, Festus, Hyginus, complurefque alii scribunt arietem aquam Herculi monstrasse, dum Lybiam cum sitienti exercitu peragraret; Herculem vero tanti beneficii memorem, Jovis signum sub arietis aspectu dedicasse, inclytum deinde oraculis, & toto orbe celebratum.

Quaecumque tandem ex his fabellis apud Aegyptios invaluerit, id unum liquido constat apprime Deo huic nomen *Occulti* convenisse; id enim Hammonis vox significabat. Plut. *de Iside, & Osiride. Manethos Sebennita ea voce* (Hamun) *Occultatum, & occultationem indicat significari*; quae Vox deducenda fortasse est a טמון *Tamun* quod, *occultum* significat. At de his alias ex proposito agendum est. For-

Forma Hammonis nostri, qui humanae faciei restitutus est, superstitibus tantum discriminis gratia cornibus, non ea est, quali apud Aegyptios, ac Garamantas colebatur, integra facie arietis, ut tradit Curtius *lib.* 4. *Id, quod pro eo colitur, non eandem effigiem habet, quam vulgo Diis artifices accomodaverunt; umbilico tenus arieti similis est; habitus smaragdo, & gemmis coagmentatus;* & Silius *lib.* IX.

Lanigeri capitis media inter cornua perstans
Marmaricis ales populis responsa canebat;

& D. Athanas. *contra Gentes. Lybies ovem, quam Hammonem vocant, Deum habent.* Patet ex his, Hammonem istum senili vultu ad genium Populi Romani fuisse reformatum; quippe qui barbaricas Deorum formas respuebat; neque Deos, sub alia specie effingendos putabat, quam quae dignior, & nobilior foret, ut animadvertit Plut. *de Iside, & Osiride.*

XXXIII.

JUPPITER SERENUS.

JOvem Serenum cognomine ab antiquis impense cultum testantur veteres Inscriptiones, in Gruteriano Thesauro vulgatae pag. XXIII. I. MIX. 9. quibus Pisaurensis alia accedet nuper effossa, ac in Oliverii nostri Musaeum inlata; verum ejus imago ignota adhuc, & frustra in tot antiquis monumentis conquisita nunc primum ante eruditorum oculos ponitur. Luna crescens, quae superne expanditur, aeternitatis symbolum est, in re nummaria notissimum.

Quem autem usum pretiosum hoc sphragisma habuerit, difficile admodum est definire. Illud quidem integerrimum est, interne vacuum, in columellae formam adsurgens; in ima parte retrorsum sinuatur, ut tereti ligno suffixis clavis obfirmari adhuc possit. Ne tamen rem intactam relinquamus, conjecturae etiam in medio afferendae sunt; Suspicor autem illud vel *tutelam Navis*

fuisse, quam aliquis tenuioris fortunae nauclerus cymbae puppi affigeret, vel *tutelam ruris*, quam in casae culmo religiosus agricola collocaret. Simile plane monumentum vidi dudum Romae apud *cimeliopolam* quemdam, in ima quidem parte misere fractum, sed in superiori Graeca Inscriptione octo ferme linearum insignem. Verum illud fortasse periit, ut ibi solent pleraque fictilia monumenta.

XXXIV.

GENII JOVIS.

FRagmentum fictilis paterae operis omnium elegantissimi, quod egomet Romae inter rudera parietinarum in via Labicana anno MDCCXII. effodi, Jovem exhibet coelo receptum inter Geniorum obsequia, totum aquilae dorso recubantem *in otio plurimo placide stupentis divinitatis*, ut ait Tertullianus. Genii administri palliolo adoperti sunt; horum alter aquilae optime meritae libum porrigit ad aram fortasse illam, quam Juppiter quum ad eam aliquando in insula Naxo sacrificasset, coelo addidit, ut tradit Manilius *Astron.* lib. I. & V. Ara autem non solida est, sed compactilis, & quodammodo textilis; vix enim credibile est sigillatorem canaliculorum ornamenta exprimere ita voluisse. Genius idem vel palmas Victoriae notam, attollit, vel spicas symbolum Pacis, quemadmodum Tibullus docet lib. II. *Eleg.* 2. 62.

At nobis Pax alma veni, spicamque teneto.

Quale autem officium Genius alter Jovi praestiterit, deficiente patera utique divinare non ausim. Porro complures unicuique Deo Genios ministros assignatos fuisse animadvertit Bonarotius *Osservaz. a Medagl. ant.* illos autem Deorum loco habitos indicat Minutius Felix, qui Ethnicos quoque per Jovis Genium jurare consuevisse scribit, & confirmat Arnobius lib. VI. *adv. Gentes*.

Philippus Bonarotius ὁ μακαρίτης ebur antiquum vulgavit inter parerga Musaei Carpenei pag. 402., in quo

Jup-

Juppiter noſtro huic ſimillimus exhibetur, ſi unum excipias, quod ibi Genius ex vaſe potum aquilae miniſtrat, quae, licet, dum in humanis eſt, minime bibat, relata tamen inter Deos hanc ſibi neceſſitatem immortalitate comparavit; haec autem tanta anaglyphorum ſimilitudo facit, ut credam, utrumque ex celebri aliquo prototypo deſumptum eſſe, quod, quum a peritioribus laudaretur, plures ſibi imitandum propoſuerint. Sic probatiſſimas ſtatuas frequenter admodum in antiquis gemmis expreſſas videmus, haud dubio teſtimonio veteris famae, quam ſummorum artificum imitatio comprobaret.

XXXV. XXXVI.

SACRIFICIA.

SAcrificia, quae in hac, & ſequenti Lucerna exprimuntur, quum nullo indicio, cui potiſſimum Numini tribuenda ſint, deprehendi poſſit, Jovi adſcripſimus. Vereor tamen, ne, quod priori loco ponitur, ad Inferos Deos potius pertineat; quum enim Diis Superis impares numero victimae immolarentur, Inferi parem numerum non reſpuebant, praeſertim vero quaternarium, ut Virgilius docet *Aeneid.* VI 242.

Quatuor hic primum nigrantes terga juvencos
Conſtituit, frontique invergit vina Sacerdos,
Et ſummas carpens media inter cornua ſetas,
Ignibus imponit ſacris libamina prima
Voce vocans Hecaten, coeloque, ereboque potentem.

Quod autem tabula XXXVI. exhibetur cum nummis Domitiani apprime convenit; adeo ut ſolennia ſacrificia, quae incredibili caeremonia ludis ipſis ſaecularibus Domitianus fecit, in hac Lucerna repraeſentari haud immerito exiſtimari poſſit.

XXXVII.

JUNO JUGALIS.

NUptiarum ritus illustrarunt eximii Viri, Brissonius nempe, Hotmanus, Casalius, aliique, adeo ut pauca admodum dicenda sint nobis, ne crambem recoctam reponamus. Illud tamen non est silentio praetereundum, in hac, & sequenti Lucerna tria nuptiarum genera, quae apud veteres in usu fuerunt, repraesentari. *Tribus modis*, ait Servius *in Georg. lib.* 1. *vers.* 31. *apud Veteres nuptiae fiebant, usu, farre, & coemtione.* Juno Jugalis, seu Juga, ut dicebant antiqui, manus utriusque sponsi collo injiciens, quantum quidem conjectura auguror, confarreationem indicat, quae quidem sanctissimum matrimonii genus erat. Spica farris, quae pone sponsam visitur, auget suspicionem; licet non ignorem fecunditatem ea significari posse, quemadmodum glande, quae post Sponsi tergum ponitur, perennitatem. Unam equidem e nuptialibus solennitatibus fuisse dexterarum conjunctionem, tam certum est, quam quod certissimum; ita enim in vetustis anaglyphis matrimonia figurata cernimus. Proinde miror memoratos Scriptores, qui tam accurate omnia persequuti sunt, hanc non animadvertisse, quum praesertim a veteribus etiam Authoribus non obscure indicetur. Sidon. *in fin. Epithal.*

...... Tum Diva comas viridantis olivae
Pace ligat, nectit dextras, ac foedera jungit;

Stat. *Sylvar.* lib. 1. 11. 239.

.... Dat Juno verenda
Vincula, & insigni geminat concordia taeda;

inde Virgilius Aeneid. IV. 59.

Junoni ante omnes, cui vincla jugalia curae;

inde Juno *pronuba* appellata.

In nummis M. Aurelii idem omnino typus occurrit, cum inscriptione VOTA PVBLICA. Eruditorum communis est sententia, illos propter Aurelii, & Faustinae nuptias percussos fuisse; propterea haud temere existima-

mare possumus easdem nuptias hac eadem Lucerna repraesentari; per eos enim dies, quibus nuptialia Principum festa celebrabantur, Urbem universam in laetitiae argumentum Lucernis positis noctu illuminatam fuisse credibile maxime est; eas autem Lucernas symbolis ad rem accommodatis a sigillatoribus formatas fuisse, late in prolegomenis demonstravimus.

XXXVIII.

HYMENAEUS.

DUos alios nuptiarum ritus Hymenaeus, qui in elegantissima hac Lucerna exhibetur, designat; asse quidem, quod suffixum cernitur, coemtionem; face, quam tenet, & urna, usum.

Coemtionem certis verbis factam fuisse, docet Cicero lib. 1. *de Orator.* 56. ea autem refert Boethius *in Topic. Cicer.* qui pariter definitis illam solennitatibus peractam fuisse scribit. Quaenam vero solennitates illae fuerint, non tradit. Existimant nonnulli, eas Varronem apud Nonium Marcellum descripsisse; *Veteri*, inquit Varro, *Romanorum more nubentes mulieres tres ad virum asses ferre solebant; atque unum quidem, quem in manu tenebant, tamquam emendi caussa, marito dare; alium, quem in pede habebant, in foco Larium familiarium ponere; tertium in sacciperio quum condissent, compito vicinali solebant resignare.* Ego autem Brissonio assentior, qui coemtionis praecipuam vim in eo constitisse arbitratus est, quod imaginariis quibusdam venditionibus perageretur, ut & adoptio, nummis aliquot dicis caussa intervenientibus, qui idcirco tamquam coemtionis symbolum in hac Lucerna repraesentantur.

Neque tamen inficiandum est, Dotem etiam eo asse indicari posse. Dos enim in aere gravi olim solvebatur: exemplo sint Scipionis Africani filiae, *quae a Senatu tutore suo*, inquit Seneca cap. 12. *Consolat. ad Helviam*, *in dotem aes grave acceperunt.*

Usum

Usum autem, tertium matrimonii contrahendi genus, indicant facula illa, seu torris exardescens, quam sinistra manu inclinat Hymenaeus, atque urnula aquaria, quam ille dextera extensa videtur apprehendere. Equidem usu fieri matrimonium consuevisse memorati Scriptores existimant, quum tutoribus auctoribus mulier in matrimonium conveniebat, & cum viro ita consuescebat, ut cum justo marito, adeo ut, si usus ille intra annum non interrumperetur, pro usu capta jam haberetur. Sed praeter has Juris ambages solennitatem aliquam in his nuptiis intervenisse nemo, ut puto, ibit inficias; quaenam illa fuerit, a Scriptoribus non traditur; ego vero aqua, & igni usum contractum fuisse existimo, quemadmodum farreo libo confarreatio, imaginariis venditionibus coemtio fiebat; aquam enim, & ignem non fuisse caeremoniam in omnibus nuptiis usurpatam, sed certum matrimonii contrahendi genus, aperte docent veteres Scriptores. Naevius *in Virgine praegnante* apud Nonium Marcellum in v. *Puriter*.

Sequere me, puriter volo facias,
Aqua, & igni volo hunc accipere.

Ovidius Fastor. IV. 791.

His nova fit coniux, haec duo magna putant.

Scaevola in l. Seja §. 1. *ff. de Donat. inter vir., & uxor. Die nuptiarum priusquam ad eum transiret, & priusquam aqua, & igni acciperetur; idest Nuptiae celebrentur;* Idcirco autem existimandum est toties ab antiquis aquae, & ignis mentionem fieri, quod pleraque matrimonia usu contraherentur; coemtionem enim, quae per aes, & libram fiebat, ut diximus, jamdiu desiisse, satis constat; confarreandi vero adsuetudinem suo jam tempore vel penitus omissam, vel certe inter paucos retentam, narrat Tiberius Aug. apud Tacitum lib. IV. *annal.* c. 16.

XXXIX-

XXXIX.

MATRONARUM SACRIFICIUM.

MAtronae ſtola amictae, floribus coronatae, flores arae imponunt. Hinc facile intelligimus, ſacrificium illud in hac Lucerna repraeſentari, quod Kalendis Martiis Junoni Lucinae in Monte Eſquilio matronae peragebant. Ovidius rem docet *Faſtor.* III. 253.

Ferte Deae flores; gaudet florentibus herbis,
Haec Dea; de tenero cingite flore caput.
Dicite tu nobis lucem, Lucina, dediſti;
Dicite tu voto parturientis ades.
Si qua tamen gravida eſt, reſoluto crine precetur,
Ut ſolvat partus molliter ipſa ſuos.

XL.

PAVO.

PAvonis typus in Lucernis coemeterialibus frequenter occurrit; illum inter Chriſtianorum emblemata praecipuum locum obtinuiſſe, poſtremo hujus operis Tomo, Deo favente, oſtendemus. Pavo item in Ethnicorum Lucernis figuratur, & ad Junonem pertinet. Qua vero ratione hieroglyphicum Chriſtianum ab ethnico diſcernatur ii norunt, qui ex aſſidua horum monumentorum contrectatione, probe Chriſtianas Lucernas ab ethnicis dignoſcere didicerunt; at de his in prolegomenis.

Pavonem Junoni familiare animal fuiſſe, nemo eſt qui neſciat. Minus fortaſſe vulgatum eſt malum granatum Junoni item ſacrum fuiſſe. Juno Argiva, cujus ſimulacrum deſcribit Pauſanias in *Corinth.* illum manu geſtabat: *Dea manu altera punicum malum tenet, altera ſceptrum.*

XLI.

MONETAE.

TRium Monetarum typum idcirco Junoni ſubjecimus, quod in illius Deae tutela moneta eſſet, minime vero quod Juno *Moneta* vocaretur, cujus quidem appellationis ratio nihil cum monetis commune habet. Juno enim *Moneta* appellata eſt a *monendo*. Cicero lib. 1. *de Divinat.* 45. *Atque etiam ſcriptum a multis eſt, quum terraemotus factus eſſet*, ut ſue plena procuratio fieret, *vocem ab aede Junonis ex arce exſtitiſſe; quocirca Junonem illam appellatam Monetam*. Moneta vero, ſeu nummus, haud equidem dicta videtur a *monendo*, quaſi *nota ſcripta moneat nos authoris, & valoris*, ut poſt D. Iſidorum *Orig.* lib. xv. c. 15. ſummi Viri exiſtimarunt, ſed, niſi valde fallor, a *monade* unitatis ſigno, I, quo primum a Graecis, deinde a Romanis libra ſignata eſt; a quo pariter, quia *obelum* illud vocaverunt, *obuli* nomen derivaſſe puto.

Monetam plerumque ſub trium Dearum imagine, quae tribus monetae metallis praeſiderent, repraeſentarunt Veteres. Media, qua aurum ſignificatur, virginali habitu expreſſa eſt, haſtatas lances tenens; reliquae cultu matronali, communibus lancibus inſtructae. Verum diſcrimine omni ſublato in nummis Maximiani primum occurrunt tres matronae pari habitu, paribuſque lancibus, quales ferme in hac Lucerna exhibentur.

Typus iſte, ſolis profecto numiſmatibus aptus, conjecturam noſtram confirmat, quam in prolegomenis propoſuimus; nullum nempe Numen, ſtudium nullum, nullum denique hominum officium fuiſſe, quod in ſupellectili domeſtica non efformaretur. Metallis jamdiu in alios uſus conflatis, gemmae, vitra, fictilia monumenta, quibus avaritia hominum pepercit, ſuperſunt adhuc, ſi attentius conſiderentur, frugem maximam eruditionis paritura.

XLII.

XLII.

NEPTUNUS.

VEteres Pisaurensis Urbis nummi ab Hub. Goltzio dudum vulgati Neptunum imberbem exhibent, delphino insidentem, qualis profecto in hac Lucerna repraesentatur; neque enim perpetuo barbatum fecerunt illum Antiqui; inde ab Orpheo in *hymn.* appellatur χαριτωπα *gratiosam faciem habens*. Eadem omnino imago in Tarentinorum nummis occurrit, atque ea Taram Neptuni filium significari communis est Eruditorum sententia; quam tamen si in dubium revocavero, nimis audax videri nollem. Verum Neptunum Tarenti custodem appellavit Horat. lib. 1. *od.* 28.

Ab Jove, Neptunoque sacri custode Tarenti.

quem proinde in illius Urbis nummis expressum arbitror. Inscriptio autem subjecta ΤΑΡΑΣ Urbis ipsius, quae nummos percussit, non autem Dei, qui in illis signatus est, nomen referre censenda est.

Homerus Iliad. lib. XIII. Neptunum inducit equis curru junctis mare peragrantem. Orpheus vocat illum *quadrigatum currum gubernantem*; quos imitatus Virgilius *Aeneid.* 1.

Flectit equos, curruque volans dat lora secundo.

Recte tamen delphino etiam imponitur, non solum quia symbolum hoc erat maritimae Urbis, lateque mari imperantis, verum etiam quia Neptuno in primis carus erat delphin; cujus quidem rei rationem Oppianus nos docet *Alieuticon* lib. 1.

Eximie namque delphines Neptunus diligit,
Propterea quod ipsi nigris oculis puellam Nerei filiam
Quaerenti, fugientem suum cetum Amphitritem
Deprehensam delphini in Oceani domibus
Latitantem nunciarunt.

Tridentem vibrat Neptunus; unde ενvοσιχθων, & εννοσιγαιος dictus est, quasi *terram concutiens*. Ita appellat illum, & Juvenalis Sat. X.

Ipſum eum pedibus qui vinxerat Ennoſigeaeum.

XLIII.

TRITON.

OMnigenae propemodum eruditioni, qua Lucernas ſuas Veteres excoluerunt, accedit aliquando curioſa Lucernae ipſius figura; in clypei modum efformantur aliquae, nonnullae peltas referunt; haec in ancilis formam efficta eſt, eam plane, quam in nummis obſervamus.

Neptuno jungitur filius Triton. Heſiod. *Theogon.*

Ex Amphitrite autem, & gravicrepo Neptuno
Triton late potens natus eſt,

idcirco autem pelta protectus pugnantis habitu exhibetur, fortaſſe quia Patri adverſus Gygantes praelianti praeſto fuit; neque enim terram dumtaxat, ſed & mare ipſum teterrimo illo bello arſiſſe fabulantur Scriptores. Neptunum vero Polybotem per maris fluctus inſectatum fuiſſe, atque in eum Co Inſulae partem conjeciſſe eaedem fabulae docent.

XLIV.

TRIDENS, ET PISCES.

PIſcatorium tropaeum exhibetur in hac Lucerna. Tridens, Neptuni ſymbolum, talis eſt, qualem deſcribit Orpheus χαλκοτόρευτον *ex aere tornatilem*. Piſces utrinque penduli Neptuno ſacri erant, ut Manilius docet *Aſtron.* lib. II.

Non una de cauſſa piſces Diis offerebant Veteres; in inferiis nempe, de quibus ſuo loco agemus; in fulminum procuratione, ut ex Ovidio conſtat *Faſtor.* III. & Plutarch. *in Numa*; demum, quod ad rem pertinet, ob felicem piſcationem Diis piſcatoriae rei praeſidibus ſuſpenſos fuiſſe tradit Aelianus *de Animal.* lib. XV. c. 6.; ubi quoque Θυνναῖα memorat ſacrificia, quae a piſcatoribus

bus

bus pro felici thynnorum captu fiebant Neptuno αλεξικακω, ſive *averrunco*, ne ξιφιας *peſce ſpada* rete laceraret, vel delphinus thynnis opem ferret.

Apud Syros quoque, quibus piſces ſacri, & inviolabiles erant, ex argento dedicatos narrat vetus Interpres Germanici in *Arataeis*. *Uſque hodie Syri piſces argenteos in templo ſacraverunt.*

XLV.

TROPAEUM NAVALE.

TRopaeum navale elegantiſſimum ad navalem aliquam victoriam Lucernam hanc pertinere demonſtrat, quam tamen non incommode inter Neptunales Lucernas collocavimus. Tridenti navis acroſtolium imponitur. Appianus Alexandr. *in Mithrid. Ut trireme cum ipſis hominibus religata in portum ſe receperunt multis onuſti ſpoliis, ipſiſque navium acroſtoliis*; navium enim captarum acroſtolia a Victoribus adimi ſolita teſtantur Diodorus Siculus, & Xenophon. Delphini, qui ad latus tropaei cernuntur, vel, quum navalis rei ſymbolum ſint, maris imperium ſignificant, vel militares illas machinas repraeſentant, quibus in navalibus pugnis utebantur Veteres. Svidas. *Delphinus eſt ferreum inſtrumentum, aut plumbeum in delphini effigiem formatum. Hoc in antemna mari praelium commiſſuri ſuſpendunt, dejiciuntque in navem hoſtilem, eamque ſubmergunt.*

XLVI.

GENIUS NEPTUNI.

OMnes fere, qui antiquitati elucidandae aliquam navarunt operam, hujuſcemodi imagines Cupidini adſcripſerunt, cujus in elementa omnia poteſtatem veterum Scriptorum authoritate demonſtrarunt. Illorum tamen ſententiam longe equidem a mythologiae principiis diſtare exi-

exiſtimo, quibus docemur Deorum, locorumve Genios, imo & hominum aliquando, ipſarumque belluarum praeſides repraeſentatos fuiſſe.

Ac, quod ad Deos attinet, cuique Numini Genios adminiſtros adſignaſſe Veteres ſupra monuimus; quorum quidem plures recenſuit Oliverius noſter in elegantiſſimis commentariis *ad Marmora Piſaurenſia* pag. 9., quem vide. Profecto, etſi omnes Marinos Deos praeſto Neptuno eſſe voluerunt, alatos tamen Genios illi quoque tribuerunt. Ex his unum Lucerna noſtra exhibet eodem ferme geſtu expreſſum, quo Neptunum ipſum in ſuperioribus Lucernis repraeſentatum obſervavimus.

Lares Permarinos memorat Livius lib. XL. *Idem dedicavit aedem Larium Permarinum in Campo; Voverat eam annis* XI. *ante L. Aemilius Regillus navali praelio adverſus praefectos Regis Antiochi*. Quinam ii fuerint, incompertum ſibi eſſe Glareanus fatetur; ſed, vel ipſi Dii maris praecipui intelligendi ſunt, Neptunus nempe, & Salacia; aliquando enim Dii omnes Lares dicti fuerunt, ut *in exercitationibus ad linguam Etruſcam* demonſtrabimus; vel illorum Deorum Genii; nam Romani Larium, & Geniorum nomen promiſcuo uſu quandoque uſurparunt. Arnobius lib. IV. *Hoſce a nobis Deos violari, Larem, Genium focorum?*

X L V I I.

S C Y L L A.

HOmerus *Odyſſ.* XII. ita Scyllam deſcribit.

Hujus enim duodecim ſunt pedes, omnes deformes,
Sex autem ei colla praelonga, in autem uno quoque
Terribile caput; in eo autem trium ordinum dentes
Denſi, & frequentes pleni nigrae mortis.

At Romani longe aliter monſtrum hoc repraeſentarunt. Virgilius *Aeneid.* III. 424.

At Scyllam coecis cohibet ſpelunca latebris
Ora exertantem, & naves in ſaxa trahentem;

Pri-

Prima hominis facies , & pulchro pectore virgo
Pube tenus , postrema immani corpore pistrix
Delphinum caudas utero commissa luporum .

cui omnino respondent Sex. Pompeii nummi , & elegantissima , quam damus, Lucerna . Parum ab hac imagine ea distat , quae in Tarsensium maximi moduli numismate occurrit *Mus. Farnes.* Tom. IV. Tab. 22. I. Scylla ibi tridentem tenet. ; quum autem Asiae Civitates peculiaria dumtaxat sua monumenta exprimere in nummis solitae fuerint , verosimile maxime est , monstrum istud commentum fuisse Phoeniciorum ; praesertim quia in Etruscorum monumentis non raro illud observatur , ii enim ex Oriente , ut compertum est , religionem , & fabulas advexerunt .

Apud Etruscos tamen , nisi valde fallor , Scylla non marinum , sed infernale monstrum fuit , Furiarum , sive Parcarum administra , quarum nutu homines morte afficeret . Hinc Virgilius Etruscorum fortasse mythologiam sequutus in ipso Inferni aditu plures Scyllas recenset *Aeneid.* VI.

Centauri in foribus stabulant , Scyllaeque biformes.

XLVIII.

CAPER MARINUS.

CAprum flexuoso corporis vortice sinuatum , pinnis ad latera vehementer productis , inter monstra maris collocandum censuimus . Plinius lib. IX. c. 3. de Indici maris monstris sermonem habens , ait : *exeunt & pectori similes belluae ibi in terram, pastaeque radices fructuum remeant .* Oppianus *Alieuticon* I. inter pisces , qui in litore pascuntur, hircos recenset , τραγους

Litus vero ad viride sub viridibus herbis
Pascuntur maenides , & hirci .

& lib. V. ubi plures maritimarum belluarum species enumerat , quae terrestrium animalium nomen sortitae sunt, arietes memorat .

sunt

ſunt quidem Arietes opilionum manſuetum pecus ; non autem maris Arietibus blandis utetur , quiſquis eos appropinquaverit .

XLIX.

MONSTRA MARINA.

SI quid unquam Pictorum libidini obnoxium fuit ; monſtra certe marina fuerunt , quae quanto magis ab hominum commercio diſſita ſunt , tanto plus artificum commentis fuerunt expoſita . Quicquid igitur illi de ingenio delinearunt , caret auctoritate , nec eſt unde illuſtretur . Verum tamen Scriptores marinarum belluarum pugnas deſcribunt ; Plinius nempe lib. IX. c. 6. , & Oppianus *Alieuticon* lib. I. ubi crebros piſcium in certaminibus adſultus , & caudarum invicem ſe complicantium volumina exprimit ; adeo ut jure illud Horatii uſurpari hic poſſit :

Pictoribus , atque Poetis
Quidlibet audendi ſemper fuit aequa poteſtas .

Hoc autem Lucernarum genus ad balneorum uſum efformatum exiſtimo ; in illorum enim pavimentis muſivo opere excultis fere ſemper piſces , & monſtra marina occurrunt ; cujus quidem rei argumento eſſe poteſt elegantiſſimum illud muſivum , quod Piſauri in domo Judaei cujuſdam adhuc ſupereſt. Nocturnas vero balneationes Romanis in uſu fuiſſe , non privato tantum , ſed in publicis quoque Thermis ad Lychnos , diximus ſupra in Prolegomenis .

L.

DELPHINUS LYRAM GERENS.

IN hac Lucerna ſymbolice Arionis fabula repraeſentatur , qui a nautis Corinthiis ob praedae aviditatem dejectus in mare , cantus dulcedine delphinum tran-

transfvectorem sortitus est. De eo sic Oppian. *Alieuticon* v.

Et quidem aliqui Lesbii antiquum casum cantoris
Audivit, quomodo delphini vectus tergis
Fluctum nigrum trajecerit, interritus semper
Canens, ut necem subterfugeret latronum,
Taenariamque propinquavit ad littora Laconum.

Et Ovid. *Fast.* II. III. V.

Protinus in medias ornatus desilit undas
Spargitur impulsa caerula puppis aqua,
Inde, fide majus, tergo delphina recurvo
Se memorant oneri suppofuisse novo.
Ille sedet, citharamque tenet, pretiumque vehendi
Cantat, & aequoreas carmine mulcet aquas.

In cujus benefacti praemium delphinus inter sidera relatus est.

Dii pia facta vident, astris delphina recepit
Juppiter, & stellas jussit habere novem.

Hippocampus anchora subjecta vel ipsum Neptunum, vel mare significat.

L I.

CONCHAE.

AD balneorum usum hanc quoque Lucernam pertinere arbitror, in qua omne fere concharum genus expressit artifex, univalvias nempe, bivalvias, & turbinatas. Neque tamen omni omnino mysterio carere illas existimandum est; iis enim vel Neptunus Deus maris significatur, vel ipsa Venus, cujus cum conchis affinitas vulgaris est, & notissima. Transitus quoque ad Elisios per hoc symbolum indicari potest; in ipsis enim conchis animas ad beatorum loca velificantes frequentissime expressas in anaglyphis, & gemmis observamus.

LII.

MINERVAE NATIVITAS.

MUlta ſane in Romanis monumentis occurrunt, quae quum in Etruſcorum morem efformata ſint, petitae inde religionis non leve teſtimonium reddunt. Ac quamquam Minervae ortum Graeci, & Etruſci celebraverint, Lucernae noſtrae typum ad Etruſcam potius theologiam referre minime dubito, quippe qui exactiſſime reſpondeat celeberrimae paterae Coſpianae, quae a Fabretto primum, & Bonarotio, demum etiam a Gorio vulgata eſt. Porro quotiens Deorum quaedam imagines in operibus materia, aetate, loco, & uſu valde diverſis repetitae obſervantur, haud temere exiſtimari poteſt, eas ex prototypis auguſtioribus exceptas fuiſſe, quorum effigies diuturnior religio longe lateque propagaſſet. Accedit, quod Minervae naſcentis, ſive ut ajebant *capitae*, ſimulacrum ex Falerio Etruſcorum Urbe Romam perductum fuit. Ovid. *Faſtor* III.

Parva licet videas capitae delubra Minervae,
Quae Dea natali coepit habere ſuo.
Nominis in dubio cauſſa eſt; capitale vocamus
Ingenium ſolers; ingenioſa Dea eſt.
An quia de capitis fertur ſine matre paterni
Vertice cum clypeo proſiluiſſe ſuo?
An quia perdomitis ad nos captiva Phaliſcis
Venit, & hoc ſignum litera prima docet?

accedit etiam quod ſolennia feſta, quae in natali Minervae Romae peragebantur, Etruſco vocabulo *quinquatria* appellabantur. *Atrus* enim Etruſca vox *diem* ſignificat; inde Ovidius *loc. cit.*

. . . . & fiunt ſacra Minervae
Nominaque a junctis quinque diebus habent.

Quinquatriorum ſolennia mediam ferme Romam complectebantur; nam mulieribus, artificibus fere omnibus, Medicis, Oratoribus, cunctarum denique ſcientiarum Profeſſoribus communia erant. Proinde mirum non eſt tot

tan-

tantasque illius Deae imagine signatas Lucernas reperiri; praeter quam quod Dea olei inventrix potissimo jure in iis exprimi debuit.

LIII. LIV.

MINERVAE CAPITA.

CApiti Minervae, in duabus Musaei nostri Lucernis, duae diversae cassides imponuntur; in prima Triton, Victoria in altera caelata est. Equidem galeae Minervae pluribus emblematibus ornatae occurrunt in antiquis monumentis; coronis nempe, monstris marinis, pegaso; frequentius tamen Tritone, quem huic Deae, quae Tritonia vocabatur, praecipue tributum, haud inepte censet Bonarotius *Osserv. a Medagl. ant.* pag. 190; Triton buccinam inflat, cujus immanem sonum mire veteres Poetae descripserunt. Victoriola vero, quae in altera casside signata est, apprime Minervam decet, quae apud Athenienses, & Megarenses Νικη Αθηνα *Victoria Pallas* vocata est; ac propterea in illius dextra collocatum fuisse plerumque Victoriae simulacrum, docuit jam Bonarotius pag. 105. *cit. oper.* Jure igitur ab Orpheo *in hymn.* appellatur νικηφορε δαιμον *Genius victoriam ferens*.

L V.

PALLADIS PROTOME.

ETsi Palladem truci, feroque aspectu Poetae nobis plerumque describant, blando tamen, venustoque vultu non raro exprimitur, quandoque etiam puerili; Lucerna enim nostra Deam recenter natam videtur repraesentare.

Singularis profecto est tunicae cultus, inter cujus undantes lacinias, manicae loco, dextrum brachium exeritur.

PALLADIS SIMULACRA.

EXigua quaedam Deorum ſimulacra in domeſtico Lario ab Antiquis culta fuiſſe nemo neſcit ; inde *parva* appellat illa Horatius lib. III. *Carmin.* od. 23.

Parvos coronantem marino
Rore Deos , fragilique myrto .

& Juvenalis Sat. IX. 137.

O parvi noſtrique Lares , quos thure minuto
Aut farre , & tenui ſoleo placare corona .

Neque tamen Larum dumtaxat imagines ibi collocatas fuiſſe exiſtimandum eſt ; omnium enim Deorum , quos impenſiori cultu quiſque proſequebatur , ſigna in eo reponebantur . Inde latiori notione Dii omnes familiares Etruſco vocabulo *Lares* appellabantur , quod quidem monuit doctiſſimus Voſſius in *Etymolog.* v. *Lar* , & nos fuſius in *exercitationibus ad linguam Etruſcam* dicemus . Inde etiam *Lares argenteos* , non duos, ſed ſeptem Rheginis legavit T. Tarſenius Sabinus , ut habet inſcriptio Gruteriana pag. CLXXIV. 7. Proinde mirari nemo poterit inter illos Palladem quoque adſcitam . Ac quamquam argenteos Lares memoret allata inſcriptio , fictiles tamen plerumque fuerunt ; religioni enim ducebant Romani in hiſce Numinibus excolendis ab antiqua ſimplicitate recedere , ut egregius Dionyſii Halicarnaſſenſis locus docet *Ant. Rom.* lib. II. *Vidi ego quidem in ſacris Laribus caenas Deis appoſitas ſuper menſis ligneis in vetuſtis caniſtris , & fictilibus , ordeaceas pultes , & liba , & farra , & fructuum quorumdam primitias , aliaque multa hujuſmodi ſumptu facili , & ab inſolentia omni libera ; vidi etiam libamina infuſa non in argenteis , aut aureis vaſis , ſed in teſtaceis calicibus , & urceis , ſumque maxime eos homines admiratus , quod in patria permanentes conſuetudine inſolentiorem in uſum nihil prorſus vetuſtorum commutarent .* Fictilia igitur Muſaei noſtri elegantiſſima Palladis ſigilla in opulenti etiam hominis Larario collocari potuerunt . In-

hae-

haerent ſingulis Lucernulae, fumo adhuc foedatae, cruda argilla opere ſolido appoſitae, quarum ſacro lumine Lares honorabantur. D. Hieronymus *in Iſaiam* cap. XVI. 57. *Tutelae ſimulacrum cereis venerans, & Lucernis.*

At cur tria Palladis ſimulacra eadem, ut videtur, artificis manu efformata, vario veſtium cultu? Myſterium aperit Diodorus Siculus lib. 1. *Palladem dictam eſſe Trigeminam propter tria anni tempora, ver, aeſtatem, hyemem.* Quorum temporum ſtudiis inter pacis, & belli opera diſtributis varius Deae cultus reſpondet; modo enim pacifera olivae ramum oſtendit; modo ſuccincta, & armata aptam ad bellum tempeſtatem demonſtrat; modo denique hyemantis habitu peplo ſuperinducto repraeſentatur.

LIX. LX.

MINERVA PACIFERA, ET DIMISSO CLYPEO.

VEteres nummi, Albini praeſertim, eodem plane geſtu Minervam Paciferam repraeſentant. Hoc autem mite officium Minervae, quae περσεπτολις *Urbium vaſtatrix* dicebatur, ut apud Ariſtophanem, & Callimachum videre eſt, illuſtrem, ac glorioſam peperit appellationem ερισιπτολις *Patronae Urbium*, ut ab authore hymni, qui Homero tribuitur, nuncupatur.

Ea vero Palladis imago, quae tab. LX. exhibetur, ex celeberrimo Phidiae ſimulacro, quod ex auro, & ebore Athenis viſebatur, excerpta videtur. Pauſanias *in Atticis* ita illud deſcribit: *Simulacrum ſtat veſte ad talos uſque demiſſa, Meduſae capite ex ebore ejus pectori inſerto ..... in manu eſt haſta; ad pedes ſcutum jacet.* XXVI. cubitis altum illud fuiſſe ſcribit Plinius lib. XXXVI. cap. 5. Palladem etiam Trojanam, ad cujus ſimulacrum confugerunt Dracones, qui Lacoontem Deae juſſu interfecerant, haud abſimilem fuiſſe arbitror; de illis enim ita cecinit Virgilius *Aeneid.* 1. 227.

Sub pedibusque Deae, clypeique sub orbe teguntur.

LXI. LXII.

MINERVA CONSILIARIA, ET ΟΠΛΟΧΑΡΕΣ.

POsito humi clypeo, rejectaque in sinistram ulnam lancea, dextram protendens, aliquid edisserere videtur Minerva, quam proinde *Consiliariam* appellavimus; notissima enim sunt illius Deae cum Ulisse colloquia, & cum Telemacho, cui optima de Patre perquirendo, perdendisque matris procis dabat consilia, quae omnia ab Homero fuse recensentur. At in re obscura nihil certi afferri potest. Fortasse etiam eo gestu victoriam indicat; ita Pyrrhi statua expressa erat, ut victoriam significaret, quemadmodum docet nos Epigramma vetus *Antholog.* lib. v. ep. 35.

Dextram vero intendebat suae testem Victoriae.

nisi potius pacificum gestum illum existimare velimus; ita certe Antiqui Caesarum statuas pacatoris habitu, ut dicimus, repraesentabant. Domitianum ita efformatum fuisse testatur Statius *Sylvar.* lib. I.

Dextra vetat pugnas.

Eximia, quae adhuc Romae in Capitolio superest, aenea M. Aurelii statua dextram item extendit.

Pallas, quae in altera Lucerna tropaeum gerit, jure οπλοχαρες dici potest, quasi *armis gaudens*, ut ab Orpheo vocatur in ejus *hymno*; praeterquamquod tropaea praecipue illi dicari consuevisse tradit Aristides *Orat. in Minerv.*

LXIII.

PALLAS CUM CISTA MISTICA.

ELegantissimi opificii Lucerna, praeter Minervae imaginem, olei vasculum mensae impositum exhibet, quo praeclarum Palladis inventum designatur; in opposita

ſita parte ſupra columellam myſtica ciſta repraeſentatur, quae, etſi illam Minervae etiam tributam Scriptores doceant, aut raro admodum, aut certe nuſquam in antiquis monumentis illius Deae ſymbolis jungitur.

Cauſſam vero, cur Palladi ciſta myſtica adſignata fuerit, Ovidius narrat *Metam.* lib. II. 553.

..............Nam tempore quodam
Pallas Erichtonium prolem ſine matre creatam
(lauſerat Actaeo texta de vimine ciſta,
Virginibuſque tribus gemino de Cecrope natis
Servandam dederat, ſed enim inconfeſſa quid eſſet,
Et legem dederat, ſua ne ſecreta viderent.
Abdita fronde levi denſa ſpeculabar ab ulmo,
Quid facerent; commiſſa duae ſine fraude tuentur,
Pandroſos atque Herſe; timidas vocat una ſorores
Aglauros, nodoſque manu diducit, & intus
Infantemque vident, exporrectumque draconem.

Inde inſtitutum, ut ſacrae virgines ciſtam in Minervae honorem ferrent; caeremoniam Pauſanias deſcribit lib. VII.

LXIV.

PALLADIUM.

Vera, ac genuina Palladii forma, quam Graeca monumenta repraeſentant, mulierem ſuperne armatam, in oblongum ſtipitem deſinentem referebat. Addunt Scriptores haſtam, & colum geſtaſſe, cujuſmodi nuſquam vidi. Simulacra ejus formae ερμαθηναι dicebantur, ſive quia ex Mercurio, & Pallade unum dumtaxat Numen coagmentatum fuiſſe arbitrarentur, ſeu potius a voce ερμα, quae fulcrum etiam, & columellam ſignificat; quod quidem verius arbitror; ea enim aetate, qua coelo delapſum fuiſſe Palladium commenti ſunt, quum rudis adhuc, & infantiſſima eſſet ſculptura, vixque artifices ſacris lapidibus, (*Betylos* Phoenicii vocabant), hominum capita aptare didiciſſent, neceſſitate verius, quam myſterio, in eam formam Palladis ſimulacra expreſſa fuiſſe exiſtimandum eſt.

Palla-

Palladium vero Romanorum, quod millies in antiquis operibus occurrit, ad talos uſque tunicatum eſt. Quum autem artifices in exprimendis Deorum ſimulacris nihil de ingenio addidiſſe probe ſciamus, in magnam adducor ſuſpicionem, ſimulacrum illud pretioſa aliqua veſte a Romanis religionis ergo ornatum fuiſſe. Deorum quippe ſigna ſaepenumero veſtibus induta fuiſſe indicat Tertullianus *de Idolol.* cap. 18.; hinc apud Julium Firmicum *veſtitores ſimulacrorum* memorantur.

Palladii hiſtoriam varii varie tradiderunt; quae omnia, quum etiam antiquariorum filiis nota ſint, conſulto praetermittimus; illud tantum dicendum videtur, Romae Palladium tanta religione cultum fuiſſe, ut ſoli Veſtali maximae adſpicere illud liceret. Lucanus lib. I. 597.

Veſtalemque chorum ducit vittata ſacerdos,
Trojanam ſoli cui fas videre Minervam.

& lib. IX. 993.

. . . . nullique adſpecta virorum
Pallas in abſtruſo pignus mirabile templo.

LXV. LXVI.

NOCTUA, ET MEDUSA.

NOctuam Minervae ſacram fuiſſe nemo neſcit; atque perpetuo quidem a prima uſque Aegyptiorum ſuperſtitione huic Deae tributam docet Philoſtr. *de vit. Apollon.* II. 9. Quae tab. LXVI. galeae Palladis inſidet peculiari animadverſione digna eſt, quippe quae Academiae noſtrae inſigne referat; par fortaſſe erat, ut ſignum illius Academiae, quae tantopere meretur de Lucernis Veterum, in ipſis antiquis Lucernis formatum reperiretur.

Meduſae caput frequenter in noſtris Lucernis ſignatum occurrit; ſed quum nihil in iis novi deprehendi poſſe videatur, elegantiſſimum dumtaxat fragmentum aeri incidendum curavimus, quo Meduſa abſque ſerpentibus exhibetur, raro admodum exemplo.

LXVII. LXVIII.

GENIUS MINERVAE ET ARIES ARAM CORNU IMPETENS.

POlemus, quem refert Plutarchus *in Principem indoctum*, exiſtimavit unum Amorem eſſe Deorum omnium adminiſtrum, licet Heſiodus *Theogon.* ipſum illorum omnium domitorem nuncupaſſet. Non deſunt tamen argumenta, quibus docemur, Veteres Diis ſingulis peculiares Genios adminiſtros attribuiſſe, quorum tamen nomina, ſi pauca excipias, interciderunt. Genium Jovis, & Neptuni ſupra exhibuimus; aliorum etiam Deorum Genios ſuo loco proferemus. Minervae Genius producendus nunc eſt, qui ſedens Minervae arma cuſtodit, eaque pueriliter oſtentat.

Aries, qui Minervae aram cornu impetit, ſigillatoris jocus eſt; luſit ille fortaſſe indocti hominis impudentiam, qui ſola morum feritate ſuffultus doctorum hominum ſtudia carpat, atque perſtringat. Hujuſcemodi plurima occurrunt in antiquis gemmis, in quibus apologi, ac fabellae multae facetiſſime exprimuntur. Sardam Muſaei noſtri inter hujus operis parerga dedimus, in qua vulpes lignarium alloquitur.

LXIX. LXX.

CANDELABRUM APOLLINIS.

APollo, cithara columellae impoſita, dextraque poſt tergum rejecta, meditari aliquid videtur; laudes fortaſſe Jovis, quas illum ceciniſſe docet Tibullus lib. II. *el.* 5.

Qualem te memorant Saturno rege fugato
Victoris laudes concinuiſſe Jovis.

Profecto, quum citharoedus Apollo repraeſentatur, palla ad talos uſque demiſſa induitur. Idem Tibullus lib. III. *el.* 4.

Ima videbatur talis illudere palla ,
Namque haec in nitido corpore vestis erat .

pro sculptorum tamen arbitrio illam modo brachiis circumvolvit , modo sub femore , modo supra genua colligit.

De Grypho , qui Lucernae discum obtinet , alias erit sermo .

L X X I. L X X I I.

A P O L L O A R C I T E N E N S .

Apollinem εκηβολον *longe jaculatorem* appellat Homerus *Iliad.* I. & in *hymno* , si tamen Homero hic attribuendus est ; inde arcum intendit in Lucerna nostra ; nisi fortasse Sminthei Apollinis imago in ea repraesentatur , quem a muribus sagittandis in hunc modum efformatum fuisse docent nos Veteres ; neque enim Pythium Apollinem hunc esse dixerim, quum nulla occisi Pythonis signa appareant ; neque Actium ; licet enim ille arcum intenderit , ut Virgilius tradit *Aeneid.* VIII. 704.

Actius haec cernens arcum intendebat Apollo .

& Propertius lib. IV. *el.* 6.

Actius hinc traxit Phoebus monumenta , quod ejus
Una decem vicit missa sagitta rates .

talari tamen habitu indutum Augusti nummi exhibent .

Apollo τοξοφορος *arcitenens* , ut ab Homero in *hymno* appellatur , columnae innixus , remissum, otiosumque arcum laeva tenet in tab. LXXII. Talem profecto Romanis Apollinem precabatur Horatius *Carm. Saecul.*

Condito mitis , placidusque telo
Supplices audi pueros Apollo .

L X X I I I. L X X I V.

A P O L L O C I T H A R O E D U S .

Apollo citharoedus sedet in duabus his Lucernis ; in prima quidem solio insidet , ut alter ille Apollo, quem

quem Pausanias *in Arcadic.* describit; rudi scopulo in altera. Quid canat Apollo, ex Tibullo supra indicavimus. Tradit autem Orpheus *in Hymno* modos canendi ab Apolline ita alternatos esse, ut illorum varietate quatuor anni temporibus respondente, temporis cursum, coelique motum cantu significaret.

L X X V.

APOLLO CUM QUADRIGIS.

POne Apollinem sedentem columella adsurgit, e qua illius arcus, & pharetra dependent; hoc autem anaglyphum mirifice illustratur ab Homero *in hymn. Apollin.*

Latona autem sola manet apud Jovem fulmine gaudentem,
Quae utique chordam (arcus) *remisit, & occlusit pharetram,*
Et illius ab fortibus humeris manibus captum
Arcum suspendit ad columnam Patris sui
Clavo ex aureo.

Gryphus autem Apollini sacer idcirco tripodi insidet, ut illius vaticinandi facultatem demonstret.

Pretium majus Lucernae ansa est, quae in Lunae silentis formam erigitur, vulgari symbolo aeternitatis, quae tamen Solis propria credebatur; inde ille in antiquis inscriptionibus saepenumero *aeternus* appellatur. Quadrigae tres dextera assurgens, media stans, sinistra declinans, tria diei spatia significant; in totidem enim partes ante horarum divisionem Graeci, & Romani Veteres diem partiebantur. Homerus *Iliad.* Φ. in pr.

Seu aurora fuerit, seu crepusculum, sive meridies.

noctem etiam ut ex eodem Homero colligitur *Odyss* M. 311.

Quando autem tertia pars noctis advenit, & astra inclinarunt.

Equidem diei in duodecim horas partitionem apud Romanos serius introductam testantur Plinius lib. VII. c. 60. & Censorinus *de die Natali* cap. 23. eamque consuetudinem Cicero tradit ab Aegyptiis promanasse, quos Cy-

nocephalus in templo Serapidis duodecim vicibus quotidie micturiens, commodam hanc divisionem edocuit. Horarum quoque nomen Aegyptiam originem redolet; ea enim lingua ὧρος Sol dicebatur, ut superius etiam animadvertimus. Neque ob aliam certe caussam apud Graecos etiam Apollinem cognomine *Horionem* cultum fuisse existimandum est, licet Pausanias *in Corinthiac.* de illius appellationis ratione nihil se deprehendisse scribat.

L X X V I.

APOLLO INTER MUSAS.

VIdimus hactenus Apollinem musicum, videamus & histrionem; Stat quippe in insigni hoc anaglypho medius inter Thaliam, & Melpomenem comoediae, ac tragoediae antistitas. Illa Graeco more palla superinducta est, quales plerumque feminae in Vaticano codice Terentii repraesentantur; larvam praeterea, ac dispares tibias gerit, quibus in comoediis factos fuisse modos, vel ipsi extantium comoediarum tituli declarant. At Melpomene velata, grandique syrmate superinjecto Deam agit, manuque capiti admota grande quid meditatur.

Columnarum ornatus, concharumque, ac fastigiorum, atque inter spatia larvarum, ad scenam pertinet, ad quam exornandam auro, argento, ebore, & quod plus est, pulcherrimis etiam signis usos fuisse Romanos testatur Plinius lib. xxxiv. c. 7. & lib. xxxvi. c. 2. 5. 6. 16.

Comoediae, & Tragoediae Ludis ipsis agebantur; neque vero postremam in illis partem obtinebant; quum autem in honorem Deorum Ludi instituti essent, ut tradit D. Augustinus *De Civit. Dei*, & Tertullianus *in Apolog.* & lib. *de Spectaculis*, illae etiam quodammodo sacrae censebantur, & partem sacrificiorum constituebant; propterea mirum videri non debet, si in parte theatri dextera Baccho, & Apollini arae constituerentur, quod animadvertit maximum, quemadmodum ab Oliverio nostro jure appellatus est, saeculi ornamentum

Maf-

Maffejus in elegantiſſima diſſertatione ejuſdem Cl. Viri *Teatro* Veronae impreſſo addita. Recte igitur rei ludicrae accedit Apollo cum toto tripode, & ſuo Pythone, citharam pulſans.

Haec emblemata, ſive vitrea ea ſint, ſive ex alia quavis ductili materia, ad internas aedium partes excolendas tectorio parietum includebantur. Cicero *ad Atticum* lib. I. ep. 6. *Praeterea typos tibi mando, quos in tectorio atrioli poſſis includere*. At quales, quantoſque putemus fuiſſe typos illos ex vitro, quibus Scauri ſcena exornata eſt, quemadmodum tradit Plinius lib. XXXIV. c. 15. *Scena triplex ei fuit in altitudinem* CCCLX. *columnarum. Ima pars ſcenae e marmore fuit; media e vitro, inaudito etiam poſtea, novo genere luxuriae*; Verum creſcente magis magiſque luxu ad privatorum quoque domos vitreorum anaglyphorum uſus traductus eſt, illiſque integra conclavia obducta fuiſſe notavit Bonarotius *in Praefat. ad numiſm. Carpin.*

Hujus operis haud obſcura veſtigia egomet obſervavi Romae inter D. Nerei & Achillei, ac portam Capenam; hortum enim ingreſſus, in quo monticulus adſurgebat, quem pervium eſſe, & ex parietinis totum conſtare olitor aſſerebat, excitato lumine rei periculum feci, adii nempe

Parietibus textum coecis iter

ibi cubicula quaedam inveni, in quibus egeſta pavimenti fragmenta e ſignino conſtabant rudiuſcule ſubacto, cui ſuperfuſum, expolitumque, ad ſemunciae altitudinem vitrum adhaerebat viride, undequaque concolor, minimeque vermiculatum; nulla praeterea ſegmenta, nullique termini apparebant, neque ullae, niſi quas vetuſtas feciſſet, rimulae; ita ut ex integra tabula ſolo ſuperinfuſa pavimentum illud conſtitiſſe conjecerim, mobilibus ſane officinis, vel pro numero operum ex tempore excitatis. Ea vero fragmenta, quum diu aeri patuiſſent, penitus diſiiciebantur. Quibus tamen ornamentis excultos tandem fuiſſe exiſtimandum eſt parietes illarum aedium, in quibus ipſa pedum ſpatia non eſſent ſine admiratione?

LXXVII.

GENIUS APOLLINIS.

DE Geniis Deorum adminiſtris pluribus ſupra actum eſt. Apollinis Genius lyra canit; obſervatione digna eſt pulvinaris forma; caret enim pedibus; hujuſmodi etiam in uſu fuiſſe colligitur ex Varrone *de Ling. Lat.* lib. VII. *Lectos non omnes paris magnitudinis, & figurae faciunt; quod ſi eſſet analogia petenda in ſupellectile, omnes lectos haberemus domi ad unam formam, & aut cum fulcro, aut ſine eo.* Fulcra autem lectulorum ſive pulvinarium pedes ſunt, quos ex auro, aere, aliiſque pretioſiſſimis rebus factos fuiſſe tradit Plinius lib. XXXIV. c. 10. An autem Deorum dignitas pulvinarium altitudine diſcerneretur, ita ut Geniis humiliora eſſent, viderint Eruditi.

LXXVIII.

TRIPUS, LYRA, LAURUS.

VUlgaria Apollinis ſymbola in hac Lucerna exhibentur, Tripus nempe, Lyra, Corona, haud equidem lemniſcata, ſed perpetuo foliorum ordine intexta, qualis obſervatur in Neronis nummulo in certaminis quinquennalis memoriam percuſſo; quam propterea muſicorum, Poetarumque propriam fuiſſe ſuſpicor.

Laureae ramus ad luſtrationes praecipue pertinet. Ovid. *Faſtor.* II.

Virgaque roratas laurea miſit aquas.

Inſtrumenta luſtrationis omnia ferme viſuntur in Veteri cinerario, quod olim vidi Romae in navi tranſverſa Baſilicae D. Paulli, urnula praeſertim, ex qua laureae ramus proſilit. Luſtratio vero ad Apollinem etiam pertinet; nulli enim Deorum, niſi luſtratione praemiſſa, ſacra fieri licuiſſe, ſatis conſtat.

LXXIX.

GRYPHES.

MUltas ſane fabellas de Gryphibus texunt mythologi, ut rationem explicent, cur Apollini adſignati fuerint, quod tamen, ut ait Cicero, eſt quaerere rationes in fabulis, quae ratione carent. Profecto haec monſtra ex Aegyptiorum arcanis deſumpta fuiſſe colligitur ex Apulejo lib. II. *Mileſiar.*, ab illis omnino ad Etruſcos pervenerunt, in quorum ſepulchris frequentiſſime occurrunt, incertum tamen qua ſignificatione, licet mortis ſymbolum fuiſſe facile ſuſpicari poſſimus, quod tamen Apollini minime quidem convenit. Ab Etruſcis ad Romanos quoque delata eſt fabula; in ſepulchro enim C. Vibii ad III. Lapidem in via Caſſia Gryphes viſuntur. Eorum vero cum Apolline conjunctionem ab Indorum ſuperſtitione dimanaſſe tradit Philoſtratus *in Vita Apollon.* lib. III. c. 14. *has enim aves ajunt eſſe in India, ac Soli eſſe ſacras, & quadrigis eas jungunt, qui Solem apud Indos pingunt.*

Griphes in hac Lucerna Geniorum more candelabrum cuſtodiunt, & altero pede elato quodammodo ſacrificare videntur; idem typus frequenter obſervatur in Caeſarum loricis; qua vero de cauſſa haud facile eſt divinare.

LXXX.

PEGASUS.

PEgaſum Neptunus jure patriae poteſtatis vindicaret; ab Oceani enim fontibus πηγαῖς nomen inditum illi tradit Heſiodus in *Theogon.* v. 283., ſed excitato Muſarum fonte, Apollo ſibi illum uſurpavit, atque inde inter ejus ſymbola Pegaſus cenſitus eſt, ut nummi evincunt.

Notiſſimae ſunt fabulae, quas de illo Veteres prodiderunt, expeditioneſque illius ope confectae; quas inter percelebris admodum ea fuit, qua Andromeda, e ceti

ti faucibus erepta fuit ; cujus monſtri oſſa diu Joppe in rei monumentum ſervata, demum Romam aſportata, oſtendit inter reliqua miracula in aedilitate ſua M. Scaurus, ut narrat Plinius lib. IX. c. 5.

Oſſa his non abſimilia, dum haec ſcribo, in agro Tudertino prope Tiberim cultiſſimo in loco reperta ſunt. Mandibula inferior immanis magnitudinis, in qua quini, & ſeni dentium ordines viſuntur, ſolida ac in lapidem pene verſa, ex ingenti calvariae mole ſola ſupereſt, adeo foſſores in pretioſiſſimum monumentum debacchati ſunt. Ea ſervatur nunc in Muſaeo Oliverii noſtri ex munificentia Joannis Andreae Jovanellii, quem ſupra memoravimus, in publicum Academiae noſtrae Muſaeum inferenda, cui quicquid antiquariae, rariorisque ſupellectilis nacti hactenus ſumus, animo libentiſſimo ambo deſtinavimus. Unde autem oſſa illa profecta fuerint, diu ſcrutatus ſum, ac tandem in eam veni ſententiam, Roma ad eum locum, in quo effoſſa ſunt, delata fuiſſe; ibi enim magnificam olim, ingentemque cujuſdam Claudii cognomento Gothici, Liberti villam extitiſſe, ex Inſcriptionibus elapſo ſaeculo ibidem erutis compertum eſt; quin etiam haud longe ejuſdem Liberti ſepulchrum repertum eſt; quae omnia inter marmora Tudertina quamprimum proferentur; profecto fieri facile potuit, ut in iis perturbationibus, quibus tunc Roma ſaepe vexabatur, potentiorum Caeſaris Libertorum curioſitati multa patuerint ex portentoſis hiſce reliquiis, quas nec religio vetaſſet violari, nec materiae pretium ſuſpectas reddidiſſet.

LXXXI. LXXXII.

MUSA. GENIUS MUSARUM.

MUſa repraeſentatur in hac Lucerna, forte Terpſichore, quae

...... *affectus citharis movet, imperat, auget.*

columellae innititur; ita Muſae fere omnes exhibentur in nummis Pomponiae Gentis.

Quam

Quam male ii ſenſerint, qui Genios omnes ad unum Cupidinem retulerunt, cui Deorum omnium arma victoriae jure pertinere putant, vel ex hoc uno ſphragiſmate conſtat, quum Muſae, ut Lucianus teſtatur in elegantiſſimo dialogo Venerem inter, & Cupidinem, ab ejus jaculis tutae ſemper agerent, quia vultu ſunt verendo, & ſemper aliquid meditantur, & cantionibus animum intentum habent.

Muſarum Genius illarum more columnae innititur; tibias gerit, quibus fortaſſe Euterpis ſe Genium eſse adminiſtrum prodit; illa quippe *dulciloquis calamos flatibus urget*. Dextera falcatum quidpiam tenet, armillam fortaſse, vel ſolutam coronam, ac lemniſcis deſtitutam, quales fuere antiquiores, ut Plinius tradit lib. XXI. c. 3., qui a Craſso lemniſcos coronis ad Etruſcarum ſimilitudinem additos ſcribit.

LXXXIII. LXXXIV.

CAPUT, ET PROTOME SOLIS.

Lychnorum numerus, licet pro Lucernae uſu artificum arbitrio plerumque determinaretur, ſignificatione tamen aliquando non caruit, in ſacris praeſertim Lucernis; trino igitur lumine ſacram Soli Lucernam effulſiſſe credendum eſt ad tria diei intervalla ſignificanda, quae ſupra memoravimus not. LXXV.

Romanorum vetuſtiora monumenta Apollinem lauro coronatum exhibent, qualem illi ex Etruria adulta jam Urbe adſciverant. At ſequiori aevo radiato capite repraeſentabatur, ritu pene peregrino, atque ab oriente acceſſito; talis etiam *in tabula Heliaca* conſpicitur. Fortaſſe ſub hoc aſpectu εκατηβελεϛης vocatus eſt a longe feriendo, quod radios longiſſime, ac vehementiſſime vibret; quo diſcrimine Apollinem a Sole diſtinctum maxime fuiſſe exiſtimo.

Nondum profecto obſervaveram tunicati Solis effigiem, ac ſubarmali faſcia praecincti, qualis tab. LXXXIV. exprimitur,

mitur, quum haec Lucerna Roma ad me delata est; at illud potissimum miratus sum, quod intra anni unius spatium octo ferme ejusdem typi Lucernae, diversa dumtaxat forma, atque ornatu, primae huic accesserint; conjicere hinc possumus, Solem inter illas joculatricis Romae insanias aurigarum Circensium habitu praecipue efformatum fuisse, quippe qui coeli auriga sit, atque ita ab Orpheo in ejus *hymno* nuncupetur

...... pulchram faciem habens auriga.

LXXXV.

QUADRIGA SOLIS.

SOlis currum a quatuor equis rapi notum est. Manilius *Astronom.* II.

Quadrijugis it Phoebus equis, it Delia bigis.

illorum nomina recensuit Ovidius *Metamor.* II. Typum Lucernae caeterum vulgarem egregie illustrat hymnus in Apollinem postremus, qui Homero tribuitur.

.... clari autem radii ab ipso;
...... pulchra autem circa corpus fulget vestis;
Tenuiter contexta flatu ventorum; subtus autem masculi equi.

LXXXVI. LXXXVII.

SIGNA ZODIACI.

S*Igna universa Zodiaci ad naturam Solis jure referuntur*, ait Macrobius *Saturnal.* I. 21.; Soli propterea subnectenda erant. Novem ferme Lucernae diversis Zodiaci signis illustres in Musaeo nostro servantur, ex quibus duas tantum selegimus, hanc nempe quae Taurum, atque alteram, quae Geminos exhibet, quas avide ab Eruditis exceptas iri confidimus, propterea quia coelestium signorum imago aptius in his repraesentatur, quam in vetustis omnibus Kalendariis hactenus vulgatis.

Ac

Ac primo quidem, quod ad Taurum attinet, consonat emblemati nostro Ovidius *Fastor.* IV.

E Duce lanigeri pecoris, qui perdidit Hellen,
Sol abit; egresso victima major adest.
Vacca sit, an taurus, non est cognoscere promptum,
Pars prior apparet, posteriora latent.
Si tamen est taurus, sive hoc est femina signum,
Junone invita pignus amoris habet.

Gemini vero Dioscuri sunt, Castor scilicet, & Pollux, quorum genesim, acceptamque a Jove alternatim immortalitatem nihil est, cur describamus. Castor equestri disciplina, Pollux vero pugilatu celebratur. Horatius *Carmin* I. 2.

Hunc equis, illum superare pugnis
Nobilem.

at Theocritus *in Idylio Dioscurorum* ambos equites appellat.

O ambo mortalibus auxiliatores, o amici ambo,
Equites, cithariftae, pugiles, cantores.

ab Homero quoque in *hymno* vocantur

. . . . . . velocium conscensores equorum.

Hinc in nummis, consularibus praesertim, atque antiquis anaglyphis equi ambobus attribuuntur.

LXXXVIII.

SOLIS, ET LUNAE CAPITA JUGATA.

SOl, & Luna merito junguntur, quippe uno eodemque partu editi sunt, una educati, ut Homerus canit *in hymn. Apollinis, & Dianae*; una demum, eademque caeremonia, ac saepe uno etiam templo colebantur; inde Horatius *Carm. Saecul.*

Supplices audi pueros Apollo,
Syderum regina bicornis audi
Luna puellas.

Delphines, qui Lucernae ansam sustinent, *Delphinii* cognomen, quo Apollo Athenis appellabatur, ut Pausanias tradit in *Atticis*, respiciunt; templum enim Delphicum

erecturus, navim Cretensium hominum, quos justitia florere cognoverat, in delphinum versus in templum abduxit, illosque sibi sacerdotio initiavit; ac proinde a delphino non solum *Delphinius* cognominatus est, verum etiam loco *Delphi* nomen indidit; ita Homerus in *hymn.*

Innumerae propemodum Lucernae occurrunt, in quibus astrum Solis symbolum, & Luna quiescens eadem significatione copulantur; illas ego omnes ad nocturnas illuminationes, quibus saecularia festa distinguebantur, comparatas fuisse existimo; ea enim tribus continuis diebus, totidemque noctibus celebrabantur. Horatius *loc. cit.*

Certus undenos decies per annos
Orbis, ut cantus, referatque ludos
Ter die claro, totidemque grata
Nocte frequentes.

LXXXIX.

CAPITA SOLIS, MARTIS, ET VENERIS.

MArti, & Veneri Sol interponitur, quod eorum furta prodiderit, ut habet notissima fabella; nisi potius privatam alicujus religionem, vel etiam, si mavis, ex astrologiae meditationibus horoscopum aliquem hac Lucerna contineri velimus, quum in nummis etiam signatos horoscopos videamus. Sunt qui sub Martis, & Veneris effigie M. Agrippam, & Juliam Augusti filiam, atque ipsum Augustum sub Solis specie expressos existiment. Augusto equidem in conviviis Solis simulatio solennis erat, ut ait Svetonius *in Aug.* c. 70., qui mordacissimum quoque in eumdem ignoti authoris epigramma refert:

Impia dum Phoebi Caesar mendacia ludit,
Dum nova Divorum caenat adulteria.

XC.

MITHRA.

SI pro dignitate de Sacris Mithrae agere vellemus, longius profecto, quam unius notae termini postulant, progredi opus esset; Sed ne Lucernam nostram intactam omnino relinquamus, unum notandum est; quid nempe Persae sub hujus Dei nomine intelligerent. Rem absolvit Plutarchus *de Iside*, *& Osirid.* qui ex Zoroastri traditione duo principia, sive Deos, boni unum, alterum mali authorem credidisse illos scribit; quorum primus *Oromazon*, sive, ut idem tradit in libello *ad Principem indoctum*, *Oromasdes*, alter vero *Arimanius* vocabatur; hic tenebrarum, at ille purissimae lucis filius. Verum quia ea Numina ita natura ferebantur, ut perpetuo inter se dissiderent, atque discordarent, *Mithras* inter utrumque consistebat, quem etiam *Mesithen* hoc est *mediatorem* nuncupabant, supra quem tanto coeli intervallo Oromazon eminebat, quanto abyssi spatio Arimanius premebatur. Medius itaque Mithras quodam moderamine utriusque odia compescebat, & victimarum immolationibus devinctus, humano generi bona quaeque ab Oromazo obtinebat, mala vero, quae ab Arimanio parabantur, averruncabat. Ita Diabolus Christi Servatoris adventum praeludebat, & Divinae mediationis praerogativam jam tunc praemature usurpabat; atque his nequam spiritus fallaciis factum est, ut neque ab ipsis Divinis Sacramentis impia Gentilium imitatio abstinuerit, excogitatis illis baptismatum blasphemiis, quibus se vituli sanguine conspurcatos in aeternum renasci jactabant.

Mithra sacrificantis gestu exprimitur; taurique guttur ad coelum attollit, quae caeremonia in sacrificiis, quae Superis Diis fiebant, solennis est; eademque de caussa victimarum, quae Inferis Diis caedebantur, caput humi premebatur; cujus quidem moris elegantissimum exemplum exhibetur in Lucerna, quam n. xxxv. dedimus; Inferorum Deorum Sacra repraesentari ibi diximus; quam-

mobrem quatuor tauros videre in illa est humi procumbentes, qui defixo in terram gutture Victimarii ictum excipiunt.

Verum multo plura, ac etiam meliora ab Oliverio nostro expectanda sunt, qui eximiam tabulam Taurobolicam Musaei nostri illustravit; Vitrea ea est, trium fere pedum longitudinis, inscriptione, parergis, atque ipsa materia spectabilis, omnesque, quae adhuc vulgatae sint, tabulas Taurobolicas vel ipso Scipionis Maffeii Viri summi judicio longe anteit; digna propterea quae Viri doctissimi, atque amantissimi ingenio intacta servaretur.

XCI.

ASTRUM, ET LUNA SILENS.

Lucernam Solis, & Lunae capitibus insignem tab. LXXXVIII. protulimus, quam saecularibus festis olim inservisse haud temere suspicati sumus; eumdem fortasse usum has etiam Lucernas habuisse diximus, in quibus Solis item, & Lunae compendiariae, ut ita dicam, notae habentur.

Astrum Solis symbolum est. Homerus *in hymn. Apollin.* v. 440.

Hic e navi impetum fecit Rex longe operans Apollo,
Astro similis medio in die; ab hoc autem multae
Scintillae evolabant; fulgor autem ad coelum usque venit.

Animadvertimus supra *not.* VII. astrum, quum quinquiradium est, Solem repraesentare, quadriradiis vero stellas significari, ut in nummis Faustinae, atque in iis, in quibus Dioscuri exprimuntur.

Neque tamen propter alios etiam usus has Lucernas efformatas fuisse negaverim; symbola enim in illis expressa ad consecrationes etiam commode referri possunt. Luna aeternitatis symbolum ad apotheosin pertinet; quippe, ut ait Cicero *in Somn. Scip. supra Lunam sunt omnia aeterna*. Astrum vero in illa insertum principum Virorum anima est, ex stella Caesaris sumpto omine, & simi-

ſimilitudine. Ovidius *Metam.* xv.

Hanc animam interea caeſo de corpore raptam
Fac jubar, ut ſemper Capitolia noſtra, forumque
Divus ab excelſa proſpectet Julius aede.

Quam quidem ſignificationem apud Aegyptios etiam habuiſſe ſtellas, tradit Horus Apollo, ſi qua tamen libello illi fides habenda eſt.

Ad menſtruam etiam neomeniae ſolennitatem celebrandam memoratae Lucernae effingi potuerunt; neque enim Hebraei ſoli fuerunt, a quibus cultu praecipuo Lunae φασις, ſive prima apparitio celebrata eſt; ſed a Romanis etiam hanc religionem occupatam fuiſſe tradit Macrobius *Saturnal.* lib. 1. c. 15. *Priſcis temporibus Pontifici minori haec provincia delegabatur, ut novae Lunae primum obſervaret adſpectum, viſamque Regi ſacrificulo nunciaret. Itaque ſacrificio a Rege, & minore Pontifice celebrato... quot numero dies a Kalendis ad Nonas ſupereſſent pronunciabat.* Epulae quoque in eo feſto adparabantur, quas Plautus *Capteju.* Act. iii. Sc. i. *epulas menſtruales* appellat. Sol vero apparenti primum Lunae conjunctus eſt; conſtat enim Novilunium ex Solis, & Lunae conjunctione fieri, Lunam vero novam tum primum notari, quum Sol illam praetergreſſus, extimam diſci illuminati partem nobis oſtendit, quod uniuſcujuſque menſis ſynodici initio contigit. Has igitur Lucernulas, in quibus Lunae φασις exprimitur, vel ad ſacra illa, quae noctu neceſſario fiebant, adornanda, vel ad caenacula ea occaſione illuſtranda, comparari potuiſſe facile patet.

XCII.

BIGA LUNAE.

Quadrigam Solis, quam dedimus tab. lxxxv., biga Lunae ſubſequatur. Equidem, ut Soli equos, ita Lunae mulos tributos fuiſſe, docet Pauſanias *Eliacor.* i. in tabulis Taurobolicis a duabus vaccis vehitur Luna. Frequentius tamen eidem Deae duo etiam equi tribuuntur. Manilius *loc. cit.* *Qua-*

Quadrijugis it Phoebus equis, it Delia bigis.

Ovidius.

Altaque nocturnos Luna regebat equos.

Nec a Latinis Poetis tantum; verum etiam a Graecis. Homerus *in hymn.*

Quando ab Oceano loto corpore pulchro
Vestes induta procul lucentes divina Luna,
Junctisque equis longae cervicis fulgidis
Impetuose prius agitat pulchricomos equos
Vespertina.

Inde φιλιππην *equorum amans* appellatur ab Orpheo *in ejus hymno.*

XCIII.

DIANA GLOBO INSISTENS.

FOrtasse Diana Lucina hic repraesentatur; fax enim quam manu attollit *novilunii virtutem significabat, & novilunio vis quaedam inest, quae pariendo facultatem afferat*, ait Eusebius *de Praepar. Evang.* lib. III. c. 3. Eam vero facem ex picea in Olympo sectam de Jovis fulmine Dianam accendisse, fingit Callimachus *in hymn.* v. 118.

At vero Dianae ne, an Junoni Lucinae cognomen tribuendum sit, difficile est definire; utrique enim a vetustis Scriptoribus tributum legimus, quos tamen facile conciliabimus, si Junonem, & Dianam unam eamdemque Deam fuisse evincamus; rem docent gravissima Veterum testimonia. Catullus *Carm. Saecul. ad Dianam.*

Tu Lucina dolentibus
Juno dicta puerperis,
Tu potens Trivia, & notho es
Dicta lumine Luna.

Varro *de Ling. Lat.* lib. IV. *Luna .... videtur a Latinis Juno Lucina dicta ... facta igitur a juvando, & luce Juno Lucina, a quo parientes eam invocant.* Macrobius *Saturnal.* lib. I. c. 15. *Quum enim initium mensium majo-*

res

res nostri ab exortu Lunae servaverint , jure Junoni Kalendas addixerunt, Lunam, & Junonem eamdem putantes .

Quae vero huc usque deduximus , ab ipsorum nominum notione confirmari videntur . Juno enim , & Jana , sicuti Veteres illam dixerunt , haud inepte derivatur a radice יה *Jah* , quae Dominum significat , unde Jani etiam nomen dimanasse supra not. IV. conjecimus . At ab eodem Hebraico fonte Lunae etiam Graecum nomen ειλειθυα derivandum existimo ; licet enim nonnulli ab ειλη *Solis splendore* illud deducant , atque alii ab ειλεω *abscondo* , unde Perdrierius in versione hymni Orphei Αρτεμις ειλειθυα transtulit *Diana Absconsa* , ab אל *Hel* , *fortis Deus* accersendum mihi videtur , adjecta particula *it* , quae ex masculino femininum facit אלית *fortis Dea* .

X C I V.

D I A N A ΦΩΣΦΟΡΟΣ .

ITa appellatur a Dionysio Halicarnassensi *Ant. Rom.* lib. IV. Diana lucem ferens , quem quidem titulum potissimo jure imagini huic a nobis adsignari nemo ibit inficias; geminam enim facem Diana praefert , qua se coeleste simul , ac terrestre Numen profitetur ; vel , si mavis , suam in utroque hemispherio potestatem ostendit . Neque tamen Dianam duas manibus faces tenentem nunc primum producimus ; nam plura ejus simulacra tali habitu efformata describit Pausanias lib. VIII. , & IX. , atque ita expressa est in Regio maximi moduli numismate apud Monfoc. *Suppl. Ant. expl.* Tom. I. tab. XLII. n. 7. Veteres etiam Pisaurenses eodem habitu illam dedicarunt , ut discimus ex aeneo sigillo inter Luci Sacri Veterum Pisaurensium reliquias reperto , quod lectissimum Oliverii nostri Musaeum illustrat . Caprina pelle , *nebridem* vocant , Diana superinduta est ; Pausanias lib. VIII. aliam ejusdem Deae imaginem simili pelle amictam describit .

XCV.

XCV.

GENIUS DIANAE LUCIFERAE.

GEnium Dianae Luciferae hac Lucerna repraesentari diximus, quem tamen Solis Genium esse posse haud negamus, sive Phosphorum, sive ipsum Aether, quod ab Orpheo appellatur *ignem spirans*, *omnibus viventibus fax alte apparens .... ferens splendorem ..... astris fulgorem praebens*. Equidem Callimachus *in hymno Dianae* illi non Herotes, sive Genios, sed Ηρωΐδας attribuit, quas Dianam LX. numero, omnesque novem annis natas nutu Jovis ex Oceano sumpsisse fabulatur. Graeci quippe, ut alias innuimus, libentius Genias, sive Heroidas, quam Herotes, sive Genios Deabus adsignarunt.

XCVI.

DIANA VENATRIX.

DIanam Venatricem multis describit Homerus *in ejus hymno*, pluribus vero Callimachus, qui venaticos canes in Maenalo a Pane dono illi datos fabulatur; unde *canibus gaudens* ab utroque Poeta saepius appellatur. Lucernarum, quae in hac tabula exhibentur, anaglypha illustrare voluisse Ovidius videtur, quum cecinit.

Talia succinctae pinguntur crura Dianae,
Quum sequitur fortes fortior ipsa feras.

Fortis autem ab Ovidio dicitur Diana, eadem, nisi valde fallor, significatione, qua *Cococca* apud Graecos appellabatur. Pausanias Eliacor. I. *Quamobrem vero Coroccam Dianam appellent, nunquam adhuc ut discerem mihi contigit*. Porro *Cococcae* adpellatio ab Hebraeo כוח *chochba fortis* deducenda esse videtur.

XCVII.

HECATES CANDELABRUM.

MUlta ad hanc Lucernam illuſtrandam ſuppeditaret nobis ſuperioris diſci Inſcriptio, cujus reliquiae adhuc ſuperſunt, niſi miſere illa excidiſſet. Caeterum tres Dianae, coeleſtis, terreſtris, atque infera hic repraeſentantur, poſtrema hac in antica lychnuchi parte adſtante, ut totum ſphragiſma inferorum ſacris addictum fuiſſe cognoſcamus.

Coeleſtis peplo obvoluta, longa veſte praecincta, ab Heſiodo deſcribitur:

Erecta habens longam veſtem, in rotundum currens.

at Venatrix alte ſuccincta eſt, ut ex Ovidio Dianam pingi ſupra didicimus; id enim a Jove recens nata petierat;

Da mihi ut lucem feram, & ad genua uſque tunicam
Succingam fimbriatam, quando agreſtes feras perimo.

ut ait Callimachus. Media imago Hecaten repraeſentat, quae, quum femineam naturae vim, ut Pluto maſculam, ſignificaret, clavem gerit, qua principium, & rerum nativitas indicatur. Ita ab Orpheo Luna, quam *hymno primo portis adſtantem* vocat, *clavigera* appellatur; reſtis vero, quem ſiniſtra obvolutum tenet, fortaſſe Parcarum ſtamen eſt; utrumque ſymbolum gerit Diana in ſimulacris triformibus Chiſio, & Capitolino, a Cauſſeo vulgatis, quibus quantum lucis afferat Lucerna noſtra, nemo non videt.

XCVIII.

DIANA EPHESIA.

DIana Epheſia nihil apud Antiquos aliud fuit, niſi ipſa rerum natura in ſublunaria corpora vim ſuam exercens; proinde Dearum fere omnium officium vel ipſa ſola complectebatur. Plutarch. *de Iſid. & Oſir. Ideo, & Lunam Mundi matrem appellant, & naturam ex utroque*

mixtam sexu adsignant ei , quod impleta , & gravida facta a Sole rursum a se in aerem emittat , ac disseminat genitabilia principia . Quamobrem mammosum illi corpus tribuerunt , illudque numerosa onerarunt animalium supellectile , in quae suam potiori jure vim exercere Luna creditur , sive terrestria ea sint , sive aquatilia , sive etiam volatilia . Verum a doctissimis Viris ita hoc argumentum pertractatum est , ut nihil profecto nobis supersit adjiciendum .

XCIX.

CAPUT BOVIS.

LUcernae taurinum caput referentes vulgatae jamdiu fuerunt ab eruditis Viris Fabretto , & Boldetto ; easdem in Musaeo nostro asservamus , nec tamen edidimus , ne quid iterum vulgatum obtrudamus . Non una de caussa Lucernam suam Dianae sacram fuisse existimavit Fabrettus ; verum jam non est amplius conjecturis utendum , postquam Lucernam hanc Graeca Inscriptione insignem producimus . Licet autem ea Graeca Inscriptione , ut diximus , signata sit , non proinde ex Graecia advectam esse censere debemus ; ipsa enim argilla Romanam esse clamat , & Graecos artifices Romae etiam , dum operarentur , graecizasse , nemo est qui nesciat .

Bovis cornua Lunae gratissima fuisse , scribit Orpheus *in hymno Dianae* . Lunae bigam boves agunt in tabulis Mithriacis , & in nummo Caracallae apud Patinum ; idcirco a Svida , & a Nonno *Dionys.* lib. VIII. appellatur ταυροβολος *boum agitatrix* ; imo Hecate , quae Luna est , Tauri nomine fuit appellata ; inquit Porphirius *de Abstin.* lib. III. c. 17.

Sacrae infulae , & bullae , quibus Tauri caput ornatur , bucranium illud fortasse repraesentari suadent , quod & mole , & augurii dignitate per multas aetates in vestibulo templi Dianae suspensum fuit ; rem narrat Livius lib. I.

C.

C.

MERCURIUS.

HAec Mercurii protomes alis non petaſo, ſed capiti haerentibus, inſignis eſt; quod tamen exemplo non caret; plura etenim ſuperſunt vetera monumenta, in quibus Mercurius ita expreſſus eſt apud Monfocon. *Ant. Expl.* Tom. 1. tab. 68., neque vero absque ratione factum id eſt; illis enim Aegyptii ſignificare voluerunt, nil aliud eſſe Mercurium, niſi vim intellectus, & mentis alacritatem, ut tradit Macrobius *Saturn.* lib. 1. c. 19.

CI.

GENII MERCURIALES.

MErcuriales Genios pueriliter ludentes ex ebore antiquo vulgavit Bonarotius. Nuſquam alibi, ni fallor, Mercuriales Genii obſervati ſunt; hinc licet intelligere, quanto in pretio habenda ſit inſignis haec patera, in qua per Geniolos Mercuriales ſacra pompa in illius Numinis honorem repraeſentatur.

Pateram noſtram ſacro uſui addictam fuiſſe patet; quum autem tot hominum genera ſacra Mercurio facerent, quibus in ſacrificiis adhibita ea fuerit, difficile eſt conſtituere. Verum frequentiora, imo diurna, ac penitus familiaria ſacrificia illa erant, quae Mercurio omnes ferme, antequam cubitum irent, faciebant. Homerus *Odyſſ.* H. v. 135.

Invenit autem Phaeacum duces, atque conſiliarios
Libantes poculis ſpeculatori Mercurio,
Cui ultimo libabant, quando cogitabant de lecto.

Mercurius enim ſomni praeſes habebatur. Orpheus *in ejus hymno*

Sacra virga, virga demulces ſomnum.

& Virgilius *Aeneid.* IV.

Dat Somnos, adimitque.

Placuit autem pateram noſtram domeſtico huic, & familiari officio potius adſcribere, quam publico, & ſolenni; fictilis enim ea eſt, cujuſmodi in privatis ſacrificiis, quae intra domorum parietes obiri ſolebant, plerumque adhibebantur. Hinc Tibullus lib. I. el. I.

Adſitis Divi, nec vos e paupere menſa
Dona, nec e puris ſpernite fictilibus.

C I I.

MERCURIUS CUM CANE, ET CAPRO.

ADſurgenti Mercurio, & quodammodo ab Inferis revertenti adſtat hinc caper, inde vero canis. Caprum ejus ſimulacro ideo adjunctum narrat Pauſan. lib. I. *quad unus prae caeteris Mercurius greges tueri, & augere exiſtimatur.* Hinc quandoque *Criophorus* dictus eſt, quod arietem humeris ſuſtineret, atque, ut notat idem Pauſanias lib. IX., circulato ea forma per civitatum ambitus ariete, peſtilentia inde averſa ſit. Hujus etiam bruti forma occultatum Mercurium fama eſt Penelopen compreſſiſſe, ex quo congreſſu Pan natus eſt; ideoque lyram pedibus continet, quod ſub ejus imagine Mercurius ipſe repraeſentetur, cujus praeclarum inventum lyra fuit, ut narrat Homer. *in ejus hymno.*

Canis apprime Mercurio convenit, uti Paſtorum Deo. Tradit item Homerus ab Apolline *et canes, & oves*, fuiſſe illi dono datos, & Aegyptiis monumentis edocemur, Mercurium in canem converſum cuſtodem corporis fuiſſe Iſidis, & Oſiridis; unde apud eam gentem canino capite cultus eſt, atque *Anubis* nuncupatus.

CIII.

MERCURIUS NEGOTIATOR.

PLacuit hoc cognomine hanc Mercurii imaginem designare, quod crumena insignitus sit; ita quippe illum vocat marmor antiquum.

MERCURIO NEGOTIATORI SACRUM.
NUMISIUS ALBINUS EX VOTO.

Mercatoribus quippe praesidere putabatur; inde Homerus *hymno in Vestam* eum appellat *Datorem bonorum*; ejusque domum *bonis omnibus plenam* dicit *hymno Mercur.*

CIV. CV.

MERCURIUS, ET APOLLO.

MERCURII SYMBOLA.

SUccedit communis ara Apollinis, & Mercurii ob eam praecise caussam, quod lyrae inventum Mercurio, citharae Apollini, Graecorum sermo attribuit. Quod Pausanias Eliacorum I. de ara dixit, Lucernae huic nostrae attribuemus. Imo in hac insuper lucerna ipsa lyrae commutatio exprimitur; ut enim narrat Apollod. *Bibl.* l. III. lyram Mercurius Apollini tribuit, pro qua raptos boves ei condonavit, rursumque pro fistula, quam ille invenerat, auream virgam permutavit, ut fusius narrat Homer. *in eorum Hymnis*.

Agmen claudant Mercurii symbola, petasus, pera, caduceum; quae omnia satis vulgata.

OPE-

OPERIS PARERGA

I.

UT parerga hujus operis venuſtati, & eruditioni deſervirent, placuit gemmis quibuſdam mei Muſaei exornari.

Genius publicus ſardae inciſus initialem epiſtolae literam exornat. Modio, & copiae cornu inſignitur, qualem inferioris aevi nummi genium Populi Romani repraeſentant, niſi quod ibi ſacrificantis more pateram profert, hic praeſtitis ſpecie poma porrigit, quod mirum videri non debet; *Solebant enim Veteres Geniis ſymbola illius ſeu Perſonae, ſeu loci, cui Genius famulabatur, ſeu praeſidebat, ut plurimum addere*, ut ait doctiſſimus Oliverius *Marmor. Piſaur. pag.* 9.

II.

INitialis prolegomenorum litera apologum Aeſopi ſardae inciſum profert, de quo mentionem fecimus in nota LXVIII. In eo Vulpecula lignarium redarguit, quod ab illo minus fideliter defenſa fuiſſet; dum enim Venator eam inſequeretur, voce quidem ille negaverat Vulpem ſibi occurriſſe, ſed geſtu prodiderat latitantem, nempe factis minime reſpondentibus verbo. Res ſatis vulgaris eſt.

III.

PRolegomenis gemmas tres praefiximus, in quorum prima Vir armatus ſardae inciſus eſt, eo prorſus habitu, quo *Virtus* in nummis plerunque repraeſentatur. Res ſane notatu digna eſt, Numen iſtud quandoque viri ſpecie fuiſſe effictum, ut habent nummi Vitelli, Galbae, Trajani, & Hadriani; frequenter etiam mulieris Amazonico cultu armatae, qualis eſt in nummis Domitiani, Hadriani, aliorumque etiam Imperatorum. Haec ſexus differentia fortaſſe pendet ab ea doctrina, qua Deos

esse utriusque sexus, seu potius neutrius crederent, uti indicavimus in nota I., nisi potius credamus typos illos, quibus *Virtutis* titulus praefixus est, aliquid aliud ab hoc Numine longe diversum indicare; ejus enim imago, qua femina effingitur, eadem prorsus est, qua Roma, & Italia figurari solebat, ut in nummo Vitellii, in quo effigies *Romae* stantis eadem est ac *Virtutis* in altero Commodi; sic Roma sedens in nummo Septimii Severi *Virtus Augustorum* inscribitur. Quum vero virili habitu, ut in hac gemma, *Virtus* exprimitur, non obscure Romanos Imperatores repraesentat, quasi ipsi sibi Numen istud praestarent, nam, ut ait Prudentius contra *Simac.* lib. II.

. . . . . . sua dextera cuique est
Et Deus omnipotens.

quod clarissime evincunt nummi Probi, cujus armato capiti epigraphes adjecta est *Virtus Probi Aug.* quae *Virtus Augusti* in sequioris aevi numismatibus aliquando sub Martis gradientis specie, quandoque & Herculis leonem conficientis exprimitur. Imperatores Deorum vultu effingi solenne erat. Mitto exempla vulgata, uno tantum contentus anaglypho Ravennate, quod in Coenobio D. Vitalis elapsa hyeme miratus sum. Jovi assidenti adstat Caesar habitu genii sacrificantis stellam in fronte excisam ostentans, quo insigni charactere simulacra ejus decorari consuevisse ait Sveton. in *Caes.* cap. 88. *Stella crinita per septem dies continuos fulsit, creditumque est animam esse Caesaris in Coelum recepti, & hac de caussa simulacro ejus in vertice additur stella.* Infra Augustus sceptro subnixus globum pede calcat. Adstat Livia Venerem simulans advolante circa sinistrum humerum alato geniolo sive cupidine, qui tamen pene diffractus est, ac fortasse Marcellum referebat.

Medium locum obtinet Victoria sedens. Haec aliquando gradientis effigie expressa est quasi ad *alia pergentis*, ut ait Patinus, quandoque stantis, veluti sui perpetuitatem pollicentis; sedentis denique, qua se populo familiarem, atque jam domesticam profitetur. Clypeo inscribit vel vota publica, vel Caesarum nomina, cujusmodi in Capitolio, Basilicis, atque Templis fuisse plurimos,

mos, teſtatur apud Romanos Plin. lib. xxxv. c. 3. apud Graecos vero Pauſanias frequentiſſime. Mirum ſane eſt aboleta jam penitus Idolorum ſuperſtitione unam Victoriam obſtinate duraſſe, omniumque ultimam maximo labore eradicatam. Hujus rei praeclarum teſtimonium habemus in D. Ambroſii libello *de Ara Victoriae non reſtituenda*, ejuſque cultum periiſſe primum omnium dolet Symmachus in ejus relatione ad Valentinianum, Theodoſium, & Arcadium, nec chathecumenus Conſtantinus illius ſimulacrum in Conſtantinopolitana Baſilica dedicare dubitavit, cui Julianum ſacrificaſſe refert Socrates lib. III. cap. 2., & Nicephor. lib. x. cap. 20. Chriſtianorum quoque Caeſarum nummi Crucem, & Chriſti ſervatoris Monogramma Victoriae typo frequentiſſime addiderunt, nec deſunt anaglypha in Chriſtianorum ſarcophagis, in quibus indubitata Victoriae imago ſcripturae ſymbolis interjecta eſt, nondum penitus errore expurgato, quum, ut ait Simmac. *loc. cit.* *Nemo colendam negabat, quam profiteretur optandam.*

Poſtremus Victoriae typus jaſpidi inſculptus ad ſacra certamina pertinet, quod duplici indicio ſuſpicari licet, ſceptri nempe, quod Agonothetae inſigne erat, & phialae, quam manu porrigit, ſolenne praemium Hyeronicarum. Ita Pindarus *Olimp.* IX. *ſtroph.* 4.

Apud Marathonem
Egreſſus pubertatem
Suſtinebat certamen ſeniorum
De argenteis phialis.

& *Nem.* IX. in fin.

Argenteis phialis
Circumagat violentum
Filium vitis, quas quondam equae
Acquiſiverunt Chromio,
Et miſerunt ex ſacra Sycione.

FINIS.

INDEX
RERUM.

Littera P numeris Romanis praepoſita Prolegomenorum § indicat; Numeri vero Arithmetici Notas ſignificant.

A

Academiae Piſaurenſis Symbolum Noctua Galeae inſidens. 65.
Acroſtolia navium Victoriae navalis ſignum. 45.
Acus emunctorius Lucernarum ejuſque anſa. P. VI.
Aegyptiae cretae color. P. X.
Aeſopi fabellae in veterum monumentis. 69.
Aetas artis Lucernariae. P. XII.
Agri Romani argilla. P. X.
Agrippa M. in Lucerna Martis habitu. 89.
Alae Diis familiares, earumque ſignificatio. 2. 100.
Amun Aegyptiis quid. 31.
Anaglyphum Ravennae in Coenobio D. Vitalis eximium. P. 3.
Anni novi auſpicia. 5.
Anni tempora quomodo expreſſa. 11. Eorum diviſio, & Symbola. Ibid.
Animae defunctorum in Caelum elatae, earumque Symbolum. 23. 26.
Anſae Lucernarum earum forma, & ornamenta. P. VI.
Apollo Actiacus. 71. Arcitenens. 71. Cytharoedus. 70. 73. 74. Delphinius. 88. Hyſtrio. 76. Tunicatus. 84.
Apollinis arma columnae ſuſpenſa. 75. Corona antiquior laurus, recentior, & peregrina radiata. 83.
Apotheoſis ſymbola in Lucernis obvia, & cur. 16.
Aqua, & ignis in nuptiis. 38.
Aquila a Jovis Geniis paſta. 34. Adorata. 27. Inter ſigna militiae prima. Ibid.
Arae Deorum in Theatro. 76.
Arae plures uni Deo in eodem Sacrificio. 2.
Arbores Lucernis onerari ſolitae. P. XIV.
Architecturae forma corrupta. 29.
Aretina creta, ejuſque color. P. X.
Argillae nigrae examen. P. X.
Aries Minervae aram impetens. 68. Cur Atydi, & Soli attributus. 17.
Arimanius Perſarum Deus. 90.
Arionis Delphinus. 5.
Armata Veſtalis Sacrificans. 13.
Aſtrum Solis typus. 91.
Atys quid. 17. 18. 19. Verſus in Pinum. 18.
Atramentum encauſticum Etruſcorum. P. X.
Augurales Lucernae, & eorum typi P. XIII.
Augurum Collegium Piſauri. P. XIII.

B

Bacchus Cereri junctus. 22.
Bacchanalia ad lycnos haberi ſolita. P. XIII.
Bartolus Santes Calchographus ejuſque ſtilus examinatus. P. II. 6.
Bellaria anno novo miſſitari ſolita. 6.
Biga Lunae ab equis, & Vaccis acta. 92.
Bovis caput Dianae ſacer. 99.

C

Calathus Cereris. 20.
Candela quid. P. IV. ejus antiquitas. P. V. P. VI.
Candelabrum quid. P. VII. ejus elatior pars ſcutella. P. VII. In uſu ſacro tantum. P. XV. Quum in uſu profano eſſet Lycnuchus vocabatur. P. XV.
Candelabra Apollinis. 69. Cereris. 22. Hecathes. 97.
Canis Jovi attributus. 30. Mercurio. 102.
Cantharos Pharos Lucernae. P. XV.
Caper Marinus. 48. Mercurio ſacer. 102.
Ceres Baccho ſociata. 22. Ejus calathus. 20. Ejus Lucernae. 20. 21. 22. Ejus Symbola, & corona ſpicea. 20.
Cerni Lucernarum. P. VII.
Chaos Deus, Primogenitus. 4.
Ciſta miſtica. 20. 21. 63.
Cybeles Lucernae. 16. 17. 18. 19. Eadem Tellus. 16. Rerum creatarum prima. Ibid. Eadem ac Materia primigenia. Ibid. Quo ſenſu tellus ante Caelum extitiſſe dicatur. Ib.
Cycindela quid. P. VI.
Caeli imago, ejuſque Symbola primum prodita. 7.
Coemptio in nuptiis quid. 38.
Comaedia. 76.
Conchae, & earum ſignificatio. 51.
Corona in ſinu Jovis. 28. Poetarum. 78. Spicea. 20. Ex Lauro. 83. Radiata. Ibid.
Cornucopiae Cereris. 21.
Crater Lucernae quid. P. VI.
Cretae examinantur Aretina, Cumana, Aegyptia, Peruſina, Piſaurenſis, Romana, Urbevetana. P. X.

D

Dacica trophaea. 26.
Dali quid. P. XIII.
Daps quid, ejuſque faciendae ritus. 31.

Delphines Neptuno Sacri. 42. *Apolini*. 88. *Delphinus Arionis*. 50. *Delphinus Machina militaris*. 45.
Delubrum unde dictum. P. XIII.
Dendrophori. 17.
Deus Maximus, ejusque inscriptio. 1.
Diana cum Junone confusa. 93. *Caelestis, Terrestris, & Infera, ejusque symbola*. 97. *Cococca*. Ibid. *Ephesia, ejusque symbola*. 98. *Phosphoros*. 94. *Venatrix*. 69. *ejusque canes*. Ibid.
Diei apud Graecos divisio. 75. *ejus spatia totidem lycnis expressa*. 83.
Digitus ori admotus praecantum gestus 1.
Dii Mares & Feminae. 2. *Sacrificantum gestu effici*. 1. 2. 17. 19. 90.
Discus Lucernae quid P. VI. *Ejusque ornamenta*. Ibid.
Domitiani Aug. officinae Lucernariae. P. VII.
Dotis symbolum Assis. 38.
Dracones Cereris. 20. 21.

E

Ellychnium Lucernarum quid. P. VI.
Ennosigaeus Neptunus. 42.
Ethimon Candelae. P. V. *Cerni* P. VII. *Cococcae Dianae*. 96. *Delubri*. P. XIII. *Dianae*. 93. *Fani*. P. XIII. *Horarum*. 75. *Jani*. 4. *Ilithyiae*. 93. *Lampadis*. P. V. *Laternae*. P. VII. *Lucernae*. P. V. *Lycni*. P. IV. *Monetae*. 41. Papilo. P. VI. *Pegasi*. 80. *Sabazii*. 24. *Septimanae*. 15. *Stilbon*. P. VII.
Etrusci Lucernas quando habuerint. P. IV. P. XVI.
Eugubii sepulcretum. P. XVI.

F

Fanum unde dictum. P. XIII.
Far in nuptiis Veterum. 37.
Farsetti Mapphaei Archiepiscopi Ravennatis laudes. 30.
Ferula in Jani capite. 4.
Figulorum sigillatorum officium P. VIII. P. XI.

G

Ganymedes in Lucerna. 18.
Gemini zodiaci signum in Lucerna. 85. *Equi illis tributi*. Ibid.
Genii Urbium Victoriarum specie. 6. *Romanorum puerili facie, Graecorum, & Thuscorum muliebri*. 11. *Publicus cum Pomis Parergh*. 1. *Geniae Dianae*. 95.
Genii Deorum varii in Lucernis expressi Apollinis. 77. *Dianae Luciferae*. 95. *Jovis*. 34. *Mercurii*. 101. *Minervae*, 67. *Musarum*. 82. *Neptuni*. 46.
Ginannus Petrus Paullus Monacus Casinensis Ravennas doctissimus, & humanissimus 30.
Gryphes Apollini Sacri. 79. *In Sepulcris veterum frequentes*. Ibid.

H

Hecathes candelabrum. 97.
Hercules Azonius Tuderti cultus. P. XIII.
Horae anni tempora. 11. *Earum numerus Ethimon, Symbola, & fructus*. Ibid.
Horarum origo. 11. 75.
Hymenaeus. 38.

I

Januae illuminatae. 6.
Jani in capite ferula. 4. *Ejus nominis ethimon*. 4. *Ejus simulacra Pisauri*. Ibid.
Janus Deus Primigenius. 4. *Deus Aegyptius*. Ibid.
Imagines Deorum in Sepulcris. P. XIII.
Imperatores Deorum specie effici. P. III.
Infundibulum Lucernarum. P. VI.
Joles in Bartoli Lucerna male pro Somni simulacro explicata. 8.
Jovannellius Andreas Presbyter Tudertinus memoratur. P. XVI. 1. 80.
Itali Lucernas quando habuerint. P. IV.
Julia Aug. Veneris specie. 89.
Juno, & Minerva cum Jove Capitolino. 29. *Juno Jugalis*. 37. *Lucina*. 39. *Moneta*. 41.
Jupiter bonorum largitor. 3. *Ejus caput*. 22. *Corona quercea*. Ibid. *Barba pexa*. Ibid. *Laurea in ejus sinu*. 28. *Ab aquila elatus*. 25. 26. *Apotheosis simbolum*. Ibid. *Triumphat de Gygantibus*. Ibid. *Ejus templum*. 29. *Sacrificans*. 34.
Jupiter Capitolinus. 28. *Custos, & ejus imago*. 30. *Altera marmorea Ravennae*. Ibid. *Dapalis, & ejus imago*. 31. *Hammon, & ejus fabula*. 32. *Serenus, & ejus imago nunc primum prodita*. 33. *Inscriptio Jovis Sereni Pisauri recens effossa*. Ibid.
Juvara Philippus Architectus eximius Auctoris hujus operis magister. 29.

L

Lampas forte Lucerna major. P. XV. *Unde dicta*. P. V. *pro face, & Lucerna usurpata*. Ibid.
Lampon Sol a luce dictus. P. V.
Lamptiria & lampadoforia festa. P. XIII.
Lares Permarini. 46. *Lares, & Genii quandoque iidem*. Ibid.
Lararia Domestica. 56. *In iis Omnes Dii admissi*. 56.
Laterna ejus materia, & ethimon. P. V. P. VII. *Laterna fictilis reperta in Sepulcro C. Cestii*. Ibid. *Laterna auguralis, & ejus figura*. P. XIII.
Laurea in sinu Jovis. 28.
Laurus Apollini Sacer. 78.
Lecti Deorum, & eorum forma. 77.
Limbus Lucernarum, & ejus ornamenta. P. VI.
Lothos Cereri tributa. 22.

Lu-

Lucernae Diis accendi ſolitae. Bacco. 13. *Cereri.* 22. *Jano.* 5. *Jovi.* 24. *Laribus.* 13. & 16. *Deae Nocti.* 8. *Saturno.* 10. *Diis fere omnibus.* P. XIII.

Lucernarum typi iidem in variis officinis. 6. *Scitiſſime elaborator.* 8. *Earum antiquior forma.* P. VIII. P. XII. *Illarum materia fuſilis, coctilis, ſcalptilis, metalla, marmora, argilla, vitrum.* P. X. *In ſepulcris anriquioribus nullae.* P. X. *Cur ornari caeptae.* P. XI. *Ab earum ſymbolis, & artificio aetas illarum cognoſcitur.* P. XII. *Earum quadruplex uſus.* P. XIII., & *ſeq. Illarum ingens copia.* P. XIV. *loco ſacri ignis adhibitae.* P. XIII. *Illarum Fictores inter officia Domus Auguſtae.* P. XIV. *omnia ornamenta illis comunia.* 15. *Mobiles, penſiles, ſtabiles, ſeu candelabra.* P. XV. *Lucerna fictilis omnium maxima in Muſeo Arditio* P. XV. *Lucernae Meretriciae* P. XV. *Lucernarum in ſacris ratio.* P. XV. P. XVI. *Cur Sepulcris inlatae.* P. XVI. *Sepulcro ſemel illatae nunquam amovebantur.* P. XVI. *Fictiles etiam in optimatum ſepulcris.* P. XVI. *Uſus Lucernarum a ſymbolis minime deduci poteſt.* P. XVI. *Collectaneae illarum editae, & de eis judicium.* P. II. *Origo illarum Fabuloſa.* P. III. *Tempore Noe extitiſſe creditur. Ibid. Ab Aegyptiis ad caeteros Populos propagatae ſunt. Ibid. In Italia quando in uſu fuerint.* P. IV. *Nomina illarum varia.* P. V.

Lucus unde dictus. P. XIII.

Luna ſilens ſymbolum Apotheoſis, & Aeternitatis. 91.

Lycni quot in Lucernis. P. XVI.

Lycnocautia Aegyptiorum. P. XIII.

Lycnucus quid. P. VII. *Unde dictus.* P. V.

Lyra in Lucerna. 78.

M

Manibus Lucernae loco ignis ſacri. P. XVI.

Maphaejus Scipio Vir ſummus laudatur. P. IV. 78.

M. Julii Philippi Conſulatus. III. *in Lucerna.* 29.

Marmora Piſaurenſia a Cl. Oliverio illuſtrata. P. I.

Materia Lucernarum univerſa expenditur. P. X.

Matronalia in Lucerna repraeſentata. 39.

Meduſa in Lucerna. 66.

Meniſcus Jano attributus. 4.

Menſis in hebdomadas partitus. 15.

Mercurii alae non petaſo, ſed capiti additae. 100. *Genii illius.* 101. *ſymbola.* 105. *Mercurius negotiator.* 103. *Ejus cum Apolline de lyra diſceptatio.* 104.

Meſithes Mithra. 90.

Millenarium Urbis. 29.

Mithra quid. 90.

Moneta Juno unde dicta. 41.

Monetarum trium effigies. 41.

Millenarium Urbis. 29.

Minerva, & Juno cum Jove. 29.

Minervae capita. 52. 53. *Etruſco more a Romanis ficta* 52. *Tritonia.* 53. *Victoria.* 54. *Puerili aſpectu.* 55.

Mithra quid. 90.

Moneta Juno, & unde dicta. 41.

Monetarum effigies. 41.

Monſtra Marina, & eorum pugna. 49.

Moretum in ſacris Cybeles. 19.

Muſa. 81.

Muſarum ſigna columnae innixa, ita & Genii Muſarum. Ibid.

Myxus Lucernarum. P. VI.

N

Naſus Lucernarum quid. P. V. *cur ita dictus.* Ibid.

Neomaenia a Romanis celebrata. 91.

Neptunus imberbis. 42. *In nummis graecis Piſaurenſium. Ibid. Ejus quadriga, & Delphines.* Ibid.

Noctua Palladis. 65.

Nox Dea culta. 8. *ejus nativitas, filii, & ſymbola.* Ibid.

Nummi in Lucernis. 5.

Nummi veteres in praetio etiam apud antiquos. 6.

Nuptiae, eorumque ritus, Uſu, Farre, & Coemptione. 37.

O.

Obeliſcolycnus, & ejus forma. P. VII.

Oliverius Annibal de Abatibus, Patricius Piſaurenſis moribus, & doctrina conſpicuus memoratur. P. I.. P. VIII.. P. XIII.. *not.* II.. *Par.* I. & *alibi frequenter.*

Operculi Lucernarum. P. VII.

Orarium inter Cereris ornamenta. 22.

Orca, & ejus figura. 6.

Ornamenta cur in Lucernis introducta. P. XIV.

Oromaſdes Perſarum Deus. 90.

Oromazon. Ibid.

Oſſa monſtri marini Piſaurum delata. 80.

P.

Pallas trigemina. 56. *Urbium vaſtatrix.* 59. *Urbium ſervatrix. Ibid. Pacifera.* 60. *Conſiliaria.* 61. *Oplochares.* 62. *Ejus ciſta.* 63.

Palladii forma. 64. *quandoque veſtiri ſolitum.* Ibid.

Panthei origo, nomen, & natura 1.

Pantheae Deae ratio. 2.

Papyrus in Lucernis. P. VI.

Parentalia Lucernis celebrata. P. XVI.

Paterae Etruſcae in Sepulcris. P. X.

Pavo Junoni tributus. 40. *facile confunditur cum Veterum Chriſtianorum ſymbolo.* Ibid.

Pegasus, & ejus Fabellae 80.
Pensiles Lucernae. P. VI.
Perusinae Lucernae. P. X. ejus loci argilla. Ibid.
Phoenicia Vasa in Sepulcris Senoniae. P. X. illorum ignoti characteres. Ibid.
Phaeton sol in sacris samothracum. P. XIII.
Pharus Cantharus Lucerna. 5.
Phlogmus in Lucernis. P. VI.
Pinus in Cybeles Sacris. 18.
Pisaurenses antiquitates memorantur. P. I. P. XIII. 4. 8. 10. 11. 15. 42. 94.
Pisaurensis argillae examen. P. X.
Pisces votivi. 44.
Planetarum in Terram potestas. 5.
Primitiae Diis libatae. 20.
Primogenitus Deus. 4. 16.
Prototypi Lucernarum a quibus, & quomodo fabrefacti. P. VIII.

Q.

Quadrigae Neptuni. 42. Apollinis. 75. Earum significatio. 85.
Quinquatria Minervae. 52.

R.

Religio Lucernarum unde originem duxerit. P. XVI.
Roma in solemniis tota illuminata. P. XIV.
Romanae cretae examen. P. X.
Rundula Antonius laudatus. P. I. & VIII.
Rubrica in Lucernis qua ratione indita. P. X.

S.

Sabazia sacra. 24. Sabazius unde. Ibid.
Sacrificia Inferorum. 35. Ludorum saecularium. 36. Mercurii. 101. Matronalia. 39. Neptuni. 44.
Saturnus in Lucernis. 9. 10. Ejus symbola, & officia. Ibid.
Saturnaliorum Solemnia. Ibid.
Scutella elatior pars candelabri. P. VII.
Sceptrum Deorum, & ejus significatio. 29. 30.
Scenae schema. 76.
Scylla monstrum Latinis, Etruscis, Graecis, & Phaeniciis notum. 47.
Senecae locus forte corruptus. 24.
Septimana unde dicta. 15.
Sepulcra Etrusca, Perusina, Tudertina, Eugubina. P. XVI.
Sepulcralium Lucernarum ratio. P. XVI.
Servi custodes Sepulcrorum. P. XVI.
Sigilla Lucernarum quo instrumento in Lucernis impressa. P. IX.
Simulacra Deorum fictilia. 56. Quandoque vestiri solita. 64.
Solis motus proprius in Lucerna indicatus. 14. Ejus & Lunae in Terram potestas. 14. Aries cur illi attributus. 17. Ejus quadrigae. 75. & 85. Solis, & Lunae capita jugata. 88. Ejus, Martis, & Veneris capita. 89. Sol tunicatus. 84.
Sponsa ante focum privatorum larium. 13.
Stellarum magnitudo a radiorum numero distincta. 7.
Strenae etiam ex Lucernis dari solitae. 5. 6. Illarum symbola. 6.
Stuppa in Lucernis. P. VI.
Stylba quid. P. VII. & XIII.
Subscriptiones Lucernarum, earum ratio, & significatio. P. IX.
Summis pedibus stantes Deos adorabant Veteres. 1.

T.

Taras Urbis nomen, non Dei. 42.
Taurus Caelestis. 84.
Tedae Cereris 20.
Tegulae antiquissimis characteribus scriptae. P. VI.
Tellus Dea. 4. 7.
Templum Jovis Capitolini. 29.
Templa Deorum fideliter a Sculptoribus expressa. 29.
Terra communis omnibus Diis. 14.
Testa pro Lucerna. P. X.
Tindarus Plotinae Aug. libertus figulus. 31.
Tragaedia quomodo expressa in anaglipho. 76.
Triallis quid. P. VI.
Tridens Neptuni. 44.
Triton pugnans. 43.
Triallis in Lucernis quid. P. VI.
Tripus Apollinis. 75. 78.
Trophaeum Dacicum. 26. Piscatorium. 44. Navale. 45.
Tudertinae antiquitates. P. VII. P. XIII. P. XVI. 1. 80.
Tutela Navis, Tutela Ruris. 33.
Typi Lucernarum a quibus fabrefacti. P. VIII.
Typi Vitrei ad aedes, & Theatra ornanda. 76.
Typographica ars a Romanis inventa. P. IX.

V.

Vesta quid 12. quotuplex. Ibid.
Vestalis sacrificans. 13.
Vestitores simulacrorum. 74.
Victoria multifariam picta. P. 3. Sedens Genium urbis repraesentat. Ibid. Circensis quomodo picta. Ibid.
Virtus Augustorum quomodo expressa. Ibid.
Vitrea opera quo artificio elaborata. 1. 5.
Urbevetanae argillae nigrae inquisitio. P. X.
Usus in Nuptiis quid. 37.
Vulpecula, & Lignarius. P. 2.